



De geschiedenis van Sittard door de eeuwen heen, aan de hand van 2132 oude en nieuwe foto's, ansichtkaarten, historische afbeeldingen en landkaarten.



Voorwoord

Ik (John Sanders) ben in 1945 in Sittard geboren en heb hier tot 1963 gewoond, totdat ik ging studeren aan de Technische Universiteit in Eindhoven. Mijn interesse in de geschiedenis van Sittard is vooral gewekt door het boek 'Sittard, historie en gestalte', van AH Simonis, Prof. Dr. JJM Timmers, e.a. dat ik in 1971 bij 'het Boekhuis' in Sittard kocht en door het fotoboek 'Sittard in oude ansichten', van JL Offermans, gemeentearchivaris van Sittard, uitgegeven in 1968, dat ik enkele jaren geleden in mijn bezit kreeg.

Op Internet zijn zeer vele foto's en afbeeldingen te vinden, die te maken hebben met de geschiedenis van Sittard. In de loop van enkele jaren heb ik duizenden foto's over Sittard verzameld. De grootste bron hierbij was het archief van de Domeinen in Sittard dat een zeer uitgebreide en ongeordende, nauwelijks gedocumenteerde, 'container' met foto's en filmpjes bevat.

Mijn vader en ikzelf hebben als hobby fotografie en vooral mijn vader heeft vele foto's van Sittard gemaakt in de periode 1960-1980, toen afbraak en nieuwbouw centraal stonden in Sittard. De website van de 'Vereniging Sittards Verleden' heeft mij, met hun 'Sittardse Historische Kalender', geïnspireerd om de foto's van een verhaal te voorzien, naast andere bronnen zoals de website 'Het geheugen van Nederland', 'Beeldbank Cultureel Erfgoed', 'Limburgs Erfgoed', Historisch Centrum Limburg', gemeentearchief Jülich en gemeentearchief Sittard-Geleen, Wikipedia en natuurlijk Facebook 'Zitterd Allein'.

Het zoeken van het 'verhaal' (wanneer?, waar?, waarover?) achter elke foto is een voor mij prettige bezigheid en uiteindelijk heb ik er, met dit boek, een geheel van gemaakt.

Juni 2018

John Sanders



Figuur 1: Foto van Sandy Kern: Dominicanenwal in december

Inhoudsopgave:

Een korte geschiedenis van Sittard	5 - 30
De jaren 0 – 1199	31 – 44
De jaren 1200 – 1299	45 – 69
De jaren 1300 – 1399	70 – 108
De jaren 1400 – 1499	108 – 129
De jaren 1500 – 1549	131 – 158
De jaren 1550 – 1599	158 – 214
De jaren 1600 – 1649	214 – 246
De jaren 1650 – 1699	246– 283
De jaren 1700 – 1749	283– 303
De jaren 1750 – 1799	303 – 333
De jaren 1800 – 1849	333 – 388
De jaren 1850 – 1899	388 – 483
De jaren 1900 – 1924	483 – 641
De jaren 1925 – 1949	641 – 823
De jaren 1950 – 1974	823 – 946
De jaren 1975 – 1999	946 – 1016
De jaren 2000 – 2018	1016 – 1100
Geraadpleegde bronnen	1101

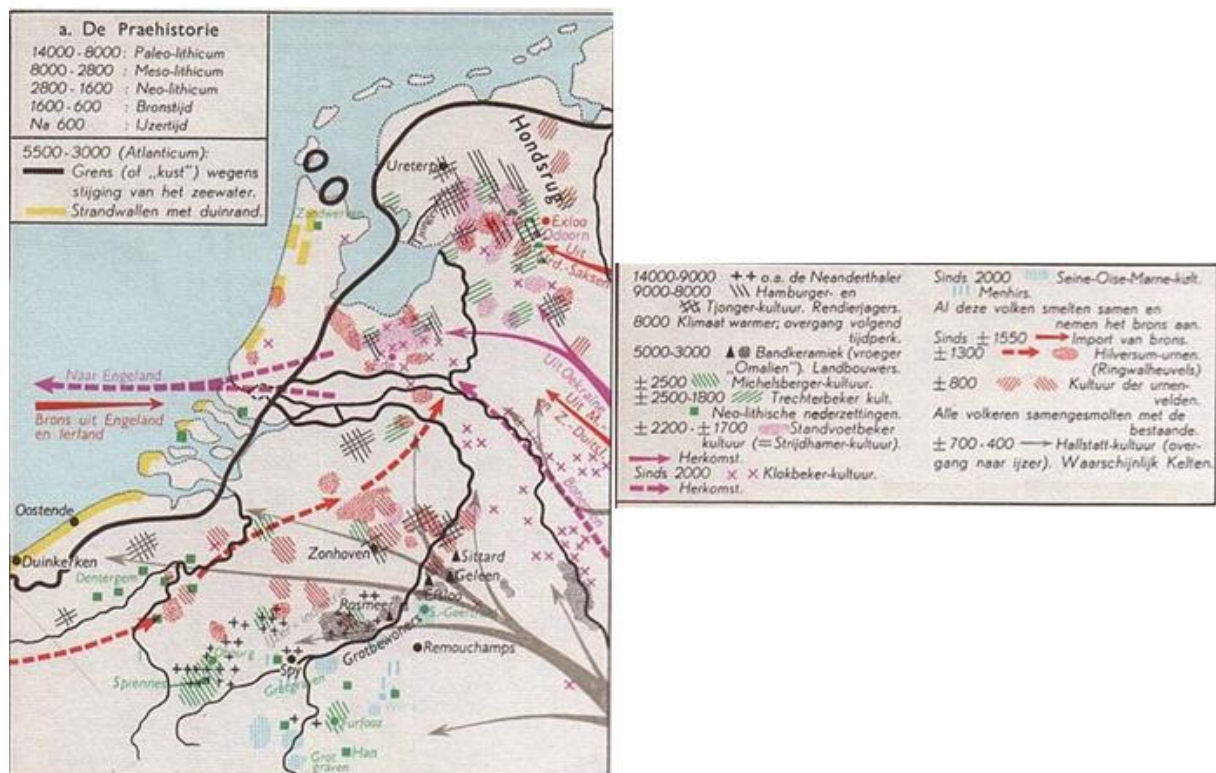
Een korte geschiedenis van Sittard

De oudste bewoners van Sittard die 7300 jaar geleden op deze plek bij de Geleenbeek hun dorpje hadden, waren boeren die naar hun versierde aardewerk Bandkeramiekers genoemd worden. Zij woonden in kleine nederzettingen met zo'n 50 tot 150 inwoners, in 5 tot 15 vrij grote huizen. Hun woningen lagen op de lössgronden nabij de Geleenbeek. Dit waren de oudste boerendorpen van Nederland.



Figuur 2: Versierd aardewerk, gevonden tijdens de bouw van de schouwburg in Sittard in 1959

Omstreeks 4900 voor Christus zijn zij spoorloos verdwenen; het is niet bekend waarom. Onlangs kwamen in het Hoogveld sporen te voorschijn van een urnenveld dat in gebruik is geweest tussen 650 en 450 voor Christus (bronstijd 2000 - 800 v.Chr./ijzertijd 800 - 12 v. Chr.).



Figuur 3: Bandkeramikers in Sittard 5000-3000 v. Chr.

In het Hoogveld konden ook uit de Romeinse tijd (12 v. Chr. - 450) sporen aangetroffen worden, evenals resten van een boerderij uit de Middeleeuwen. In de Romeinse tijd liep de heirbaan van Heerlen (Coriovallum) naar Xanten (Colonia Ulpia Traiana) dwars door de huidige Selfkant. Tudderen (Teudurum) vormde hierbij een pleisterplaats ('statio').



Figuur 4: Bronzen munt Aes3, Valens, 367-375 na Christus, gevonden in Sittard

Bij de Lahrhof werd een Merovingisch grafveld aangetroffen, met bijna 100 graven, uit de 6e-eeuw na Christus en vlak bij de huidige hoeve Haagsittard kwamen sporen tevoorschijn van een Merovingische boerderij. Men woonde doorgaans in gehuchten met vijf tot zeven boerderijen.



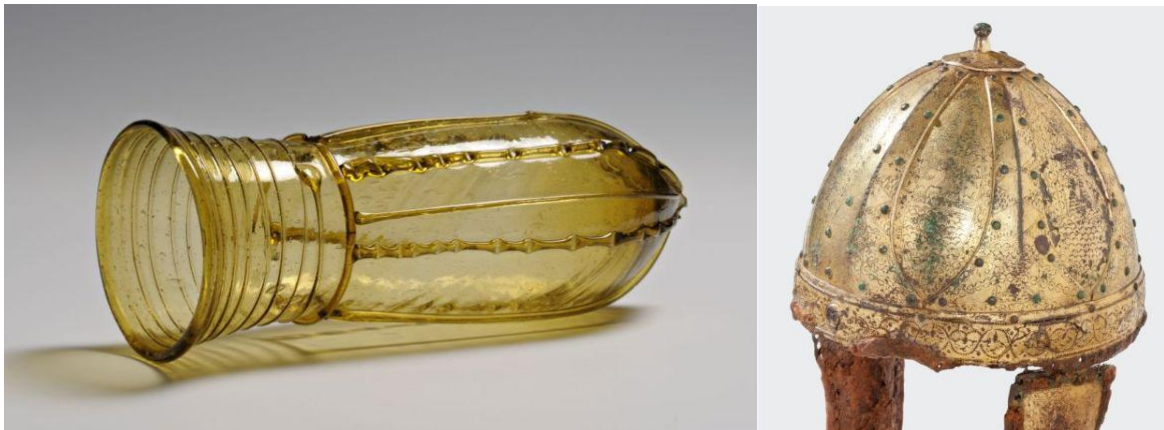
Figuur 5: Grafveld bij de Lahrhof en Merovingische boerderij

Sittard behoorde in deze tijd tot het Frankische rijk, met Aken in het centrum, dat geregeerd werd door de Merovingen, in feite de opvolgers van de Romeinen in onze streken. De Merovingische koning Clovis breidde het Rijk met veroveringen in Gallië (huidige Frankrijk) flink uit. Clovis liet zich in 496 dopen, waardoor het christendom de staatsgodsdienst van het Frankische Rijk werd. Toen Clovis in 511 overleed, hadden de Merovingen alle Franken opgenomen in hun rijk en hadden zij heel Gallië veroverd, op Bourgondië na. Door mensen, die in die tijd leefden, werden de Merovingen 'de langharige koningen' genoemd. Zij hielden hun haar lang om zich af te zetten tegen de Romeinen, die hun haar kort knipten.



Figuur 6: Clovis I koning der Franken (465-511) en de doop van Clovis (miniatuur uit 1375)

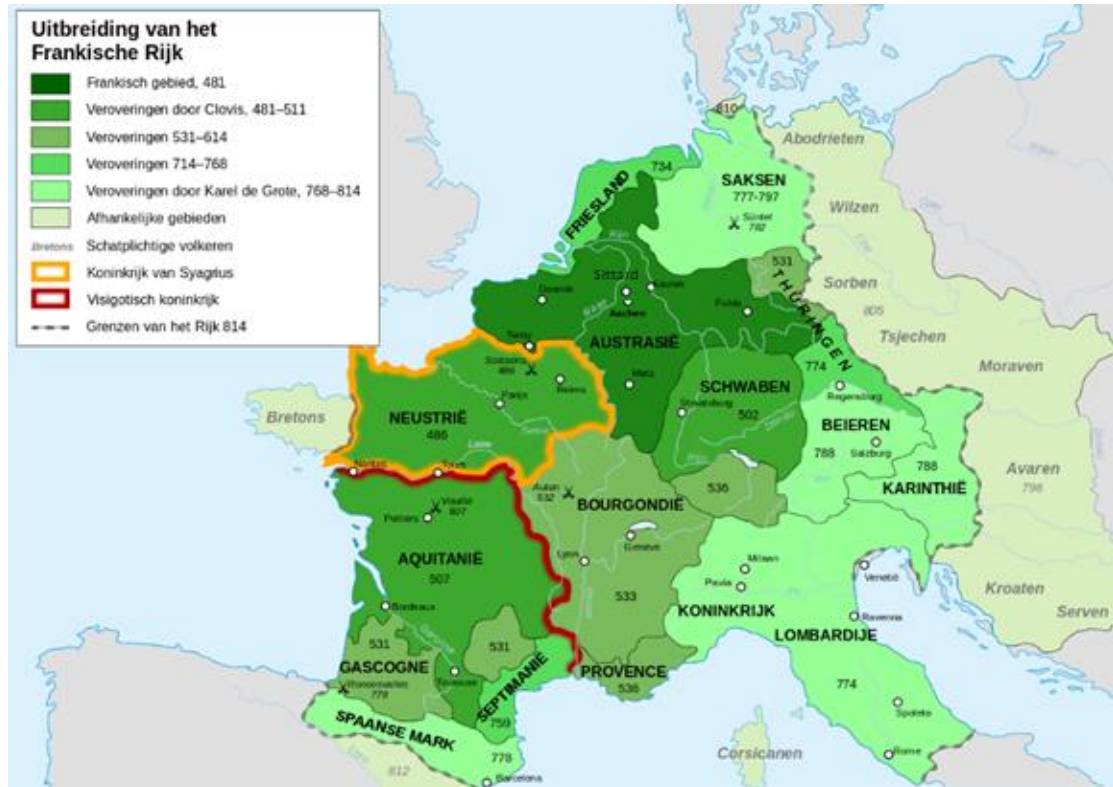
Uit modern onderzoek blijkt dat het onder de Merovingen een vredige periode was en dat de mensen gezonder waren dan in de eeuwen daarna. Tegenwoordig wordt wel beweerd dat de Merovingers afstammelingen zouden zijn van Christus en Maria Magdalena.



Figuur 7: Merovingische glazen 'buidelbeker' en gouden koningshelm, gevonden in een graf

Aan de dynastie van de Merovingen kwam in 752 officieel een einde toen paus Zacharias de laatste Merovingische vorst Childerik III afzette. Twee jaar later kroonde de paus Pepijn de Korte als opvolger van Childerik III. Pepijn de Korte was de eerste vorst in de dynastie van de Karolingen, die tot in de 10^e-eeuw over de Franken zouden regeren.

Op het eind van de 8^e-eeuw vergrootte zijn zoon, koning Karel de Grote, het gebied richting noorden en zuidoosten.



Figuur 8: Uitbreiding van het Frankische Rijk, waartoe Sittard behoorde

Rond 700 trok Willibrord met zijn gezellen rond in Limburg. In Tongeren en Maastricht bestonden al eeuwen christelijke kernen, maar het platteland, waaronder Sittard, was nog heidens. Om dit gebied te kerstenen stichtte hij drie door een groepje monniken beheerde munsters, te Aldeneik, te Susteren en te St. Pietersberg (St. Odiliënberg).



Figuur 9: De kerk van Sint Odiliënberg in 1700 en de kerk van Aldeneik in 1800

Vanuit deze vaste steunpunten (een besloten gemeenschappelijke behuizing met een kerkje) werd de christelijke levensbeschouwing onder de heidenen uitgedragen. Deze besloten behuizing werd 'claustrum' of 'monasterium' genoemd en daaruit ontstond in de volkstaal 'klooster' of 'munster'.

Omdat de geestelijken, die in zo'n claustrum woonden, een 'vita canonica' (een leven volgens vastgestelde leefregels) leidden, werden zij 'clerici canonici' genoemd waaruit in de volkstaal de benaming 'kanoniken' of 'kanunniken' is voortgekomen. Volgens deze leefregel waren de kanunniken dagelijks gebonden aan gezamenlijk gebed, aan koorzang en schriftlezingen.

In de St. Petruskerk wordt in de 14e eeuw een koorgestoelte aangebracht in het koor voor de Sittardse kanunniken. De krulversieringen, afgewisseld met fantasiewezens, zijn authentiek; dit geldt ook voor vele misericordes onder de zetels.



Figuur 10: Koorbanken in de St. Petruskerk uit de 14e eeuw

De schilderijen, over het leven van Petrus, die boven de koorbanken hangen, zijn gemaakt door Jean Latour en Henri Deprez (1729-1797) en komen uit de voormalige kerk van St. Pierre te Luik.

Koning Swentibold van Lotharingen (ook wel Zwentibold, Sanderboldus, Sanderbout of Xhenderboldus genoemd) regeerde tussen 895 en 900 over het gebied van Sittard. Lotharingen was het middenrijk tussen West-Francië (huidige Frankrijk) en Oost-Francië (huidige Duitsland) en is genoemd naar zijn eerste heerser Lotharius I. Na de invallen van de Noormannen rond 880 lag Lotharingen in puin en Swentibold probeerde het land, met hulp van de kerk en de plaatselijke adel, weer op te bouwen. Hij bevorderde het christendom door de bouw van kerken en kloosters. Hij verbleef vaak op het kasteel van Born en in deze tijd ontstaan de eerste bewoningskernen Sittard, Broeksittard, Haagsittard, Limbricht, Guttecoven en Einighausen. Swentibold sneuvelde op jonge leeftijd in 900 en werd begraven in de abdij van Susteren. Hij werd door het volk al snel als heilige vereerd. Koning Swentibold staat afgebeeld op de wereldberoemde Karelsschrijn (13e eeuw) van Karel de Grote in Aken, tussen de koningen en keizers van het Heilige Roomse Rijk.



Figuur 11: De Karelschrijn van Karel de Grote in de Dom van Aken, waarop ook koning Swentibold afgebeeld staat

De schedels van koning Swentibold en zijn echtgenote Oda van Saksen worden bewaard in de schatkamer van de 11e-eeuwse Sint-Amelberga-basiliek te Susteren. De Sittardse wijk Sanderbout en fort Sanderbout zijn naar hem genoemd. Volgens een bekende legende zou Swentibold het Graetbos (tegenwoordig Graetheide) aan de veertien omliggende dorpen geschonken hebben.

Legende: Hij beloofde de dorpelingen alle land te schenken waar zijn beste ruiter tijdens het middagmaal omheen kon rijden. Na de hoogmis beval Zwentibold zijn ruiter op te stijgen en weg te rijden. Hij reed over Born, Guttecoven, Limbricht, Einighausen, Sittard, Munstergeleen, Geleen, Beek, Elsloo, via Stein naar Hauzerlingen. Daar wisselde hij zijn paard en reed nu over Urmond, Berg, Obbicht, Papenhoven, en Buchten naar Holtum. Vóór Holtum vond hij de slagboom gesloten. Een oude vrouw aan de slagboom weigerde de ruiter de doorgang. Hij reed om Holtum heen en bereikte juist weer Born. De ruiter vertelde Zwentibold wat er in Holtum was gebeurd. Zwentibold besliste dat, omdat de ruiter geen doorgang was verleend, Holtum 'ten eeuwigen dagen' zou worden uitgesloten van de schenking.

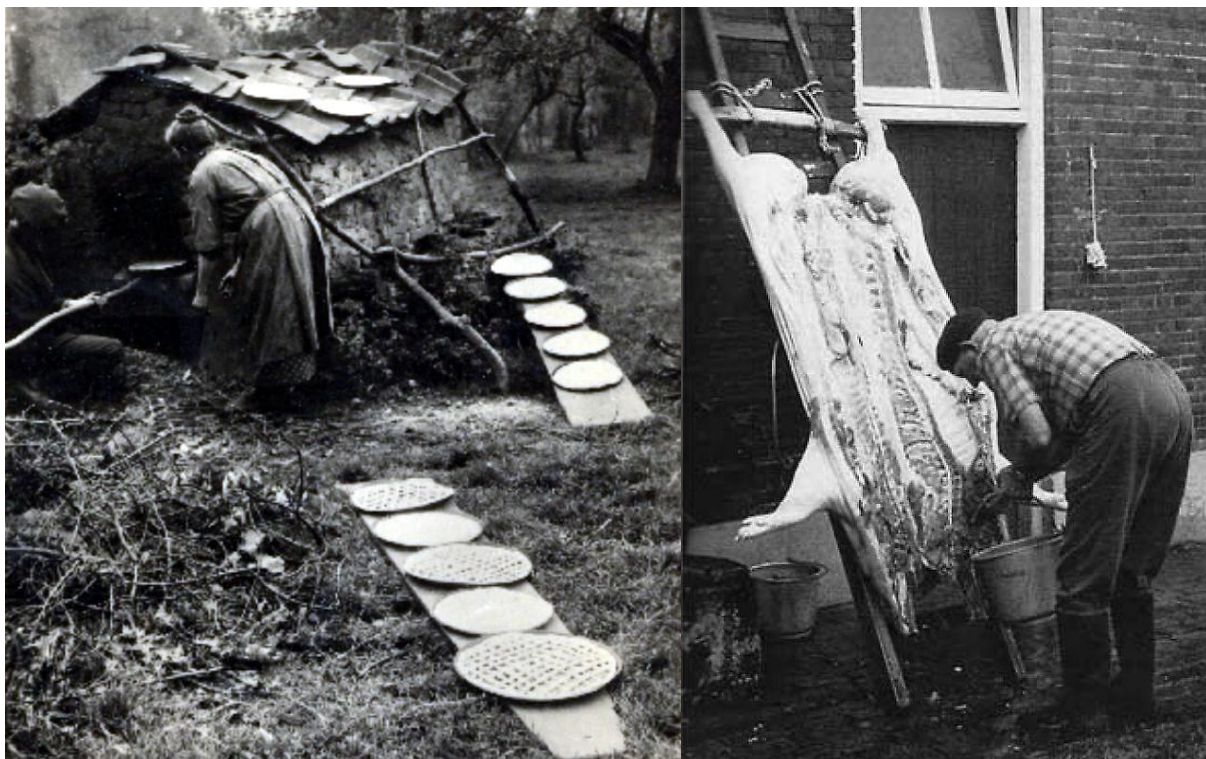
Deze schenking is een Koninklijke gift geweest. Volgens het oude recht was alle wildernis bezit van de koning. De wildernis was van belang als weidegrond voor het vee en als leverancier van allerlei producten. De boeren moesten voor het gebruik een weiderecht betalen. Te worden vrijgesteld van dit weiderecht was een groot geschenk.

In 1642 werd, volgens de pastoor van Beek, nog elke zondag na de preek in de kerk gebeden voor het zielenheil van koning Zwentibold van Lotharingen en de inwoners van Beek *“klagen würden, wenn er es zweimal vergaß”*.

Het land van Swentibold was van oudsher bekend als een uitstekend korenland. De rogge-oogsten waren er zelfs zo overvloedig dat Gulik genoemd werd als een exportgebied van rogge. Naast rogge werd ook tarwe, haver, spelt en gerst (belangrijke grondstof voor de bierbrouwerij) geteeld.

Roggebrood was tot zelfs tot 1900 het meest gebruikte dagelijkse voedsel. Het werd gebakken in het

‘bakkes’, de eigen bakoven, die wegens brandgevaar op enige afstand van het huis gebouwd werd. Tarwebrood was duur en werd beschouwd als het gebak voor zon- en feestdagen, voor kermissen en huwelijksfeesten. Gerst en haver werden als voedsel in hoofdzaak in pap verwerkt. Dat was ook het geval met boekweitmeel, dat de geëigende meelsoort voor pannenkoek en balkenbrij in de slachttijd was.



Figuur 12: Kermisvlaaien worden gebakken in de ‘bakkes’ en varkens geslacht aan de ‘leer’

Het dagelijkse menu was vrij eentonig: ‘potage’, een stampot van erwten, bonen, rapen en kool en kleine stukjes spek en op vrijdagen erwten- of bonensoep. Vers varkensvlees werd alleen in de slachttijd gegeten, omdat vis en vlees alleen gedroogd, gezouten of gerookt bewaard kon worden. In Sittard zei men “*Sint Katrien* (op 25 november) *deit de verke pien*”.

Als zoetstof was alleen bijenhoning beschikbaar. Elke boerderij had dan ook een aantal uit stro gevlochten bijenkorven. De bijenwas werd verkocht aan de kaarsenmaker. De waskaars was duur en werd alleen door de rijken en in de kerk gebruikt. Vetkaarsen van dierlijk vet waren goedkoper, maar brandden met een onrustige vlam, begonnen snel te



Figuur 13: De Sittardse kaarsenfabriek op de Markt, naast de doorgang naar de Gruizenstraat, in 1890

druipen en brandden snel op. Deze kaarsen walmden flink, verspreidden roet en stonken nogal.

Er ontstond een drukke ruilhandel op de Sittardse markt. Behalve granen, waren ook mosterdzaad (mosterd werd bij elke vleesmaaltijd gebruikt) en raapzaad, waaruit het 'sjmawt' werd bereid, dat in de keuken meer in trek was dan boter (voor de meesten te duur), een waardevol handelsartikel. Groenten waren weinig geliefd in de middeleeuwen, behalve rapen, wortelen, kool en prei. Pas toen de burgers in de buiten de wal gelegen tuintjes hun groenten gingen telen, kwam er meer afwisseling in het dagelijks eten.



Figuur 14: Tuinen in de oude stadsgracht, op achtergrond de Agnetenwal met de Helenakapel

Op drie verschillende punten binnen de wallen werd markt gehouden voor de koop en verkoop van landbouw- en veeteeltproducten: op het Marktplaats, op de Oude Markt en op de Paardestraat ('Pfertz-Merckt').



Figuur 15: Groenten handel op de Sittardse markt in 1901

De wegen van en naar Sittard waren niet verhard. De oudste en belangrijkste weg is de 'Eeckerweege' (later 'Eyckerweg' of 'Ekerweg' genoemd) de verbindingsweg met het uit de 8^e eeuw stammende stadje 'Eycke aen der Maese' (Maaseik) in het westen (via de Limbrichterpoort) en de

oude stad Aken in het oosten (via de Putpoort), hier de 'Akernerweege' (later 'Aeckerweg' of 'Akerweg' genoemd).



Figuur 16: Kruising Annegats en Sittardergats in Doenrade

De tweede voor Sittard belangrijke weg liep in oostelijke richting langs de Kolleberg naar Gulik (ook via de Putpoort) en verder naar Keulen. In westelijke richting vond deze weg voortzetting in de 'Maesbaene', waarlangs dwars door de Graetheide heen de Maashaven van Urmond bereikbaar was. In Urmond was een doorwaadbare plaats in de Maas en deze weg liep verder over het Kempisch plateau naar de bloeiende Brabantse steden Mechelen en Antwerpen.

De plaatsnaam Urmond komt in een oorkonde uit 1153 voor het eerst voor, en wel als Overmunthe. Munthe was de naam voor een versterkte heuvel of vluchtheuvel. Urmond was gedeeltelijk omwald en bezat vier poorten en vijf rondelen. In 1890 werd de Maashaven opgeheven.



Figuur 17: De 'Maesbaene' in Urmond naar de doorwaadbare plaats naar Stokkem (veerpont in 1916)

De Martinuskerk van Urmond wordt ook wel de 'Terpkerk' genoemd, omdat die op een heuvel staat aan het eind van de Dorpstraat en zo beschermd is voor overstromingen van de Maas.



Figuur 18: Martinus- of Terperkerk in Urmond

In Urmond mondt het riviertje de Ur uit in de Maas



Figuur 19: De Ur in Urmond

Het oudste huis van Urmond is het Schippershuis, een tehuis voor bejaarde schippers, in de Grotestraat. In een ingemetselde latei uit 1570 staat de tekst 'AV SAINT ESPZIT 1570' (Au Saint Esprit).

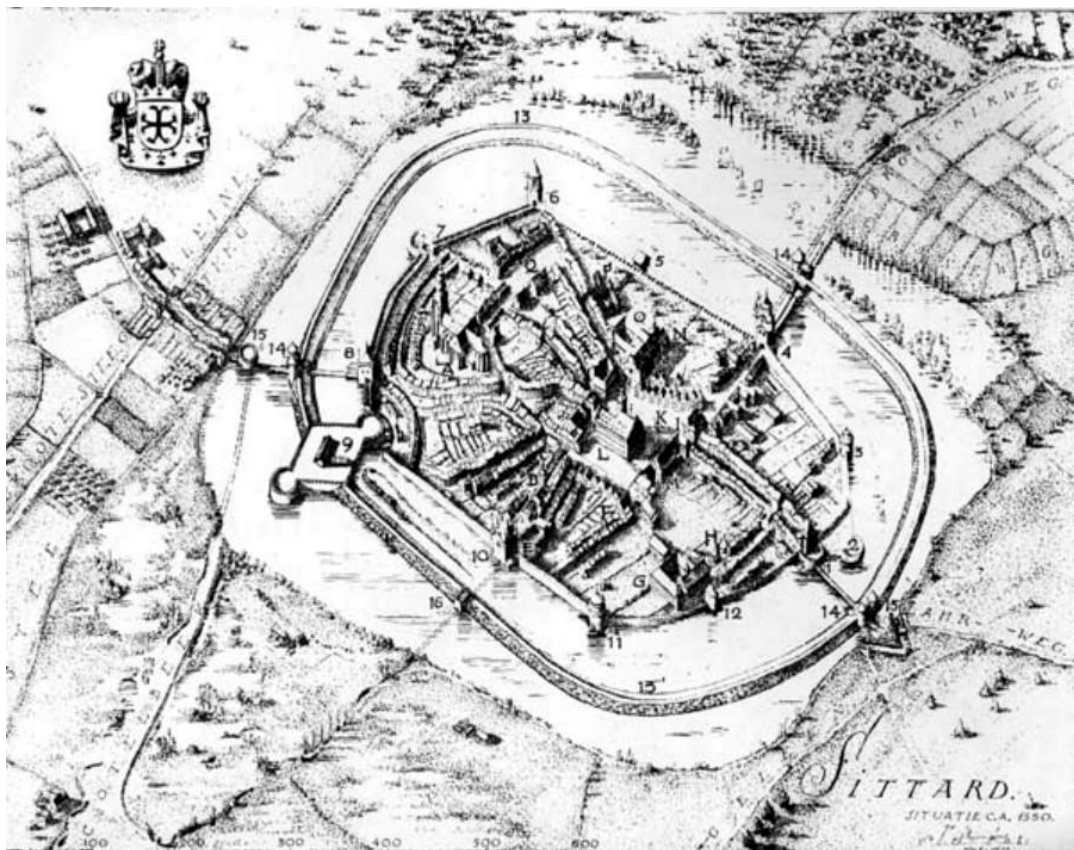
Figuur 20: Gevelsteen Schippershuis in Urmond





*Figuur 21: Het oudste huis (Schipperhuis) in Urmond uit 1570 (foto 1924)
(links voor het huis staat nog een waterpomp, elektriciteit is al aangelgd)*

De Broekpoort in Sittard, in de Paardestraat, gaf verbinding met het stadbroek tussen Sittard en Tudderen, dat voor de bewoners van wezenlijk belang was als weidegrond voor hun vee.



Figuur 22: Plattegrond van Sittard rond 1600

In het kasteel van Heeswijk hangt een grote landkaart van het land van Gulik. Hierop zijn de wegen van en naar Sittard duidelijk aangegeven.



Figuur 23: Landkaart van Sittard uit kasteel Heeswijk

In de omgeving van Sittard werden ook verplante geteeld. De voornaamste was de wede, die goed groeide op de Limburgse kleigronden (löss) en die reeds in 1230 genoemd wordt als handelsgewas. Wedeblauw geeft laken de typische blauwe kleur van de boerenkielen, die door boer en burger gedragen werden op zon- en feestdagen.



Figuur 24: Wede, hieruit kan de kleurstof wedeblauw gewonnen worden

De wedecultuur stortte volledig in toen de Portugezen, en later de Nederlanders en Engelsen, indigo uit India naar Europa brachten. Deze kleurstof was veel dieper blauw en kleurvaster. Naast wede werd de wouw geteeld, waaruit een geelbruine kleurstof verkregen werd. Door de week ging het gewone volk in deze kleur gekleed.

Voor de verfwinning werd de wouw eerst in water gekookt met oude urine om het uittrekken van de verfstoffen, uit de toppen van de spruiten, te bevorderen. Voor het verven van textiel werden aluin en zemelen gebruikt om een betere aanhechting aan het textiel te krijgen.

Naast verfplanten werd voor de lakenproductie in Sittard tevens de kaardenbol geteeld, waarvan de schutbladeren een veerkrachtige haak dragen. Deze kaardenbollen, in Sittard 'kem' genoemd, kwamen gedroogd op de markt en dienden om het laken te 'kaarden', waarbij de wolhaartjes evenwijdig in één richting gekamd worden en zodoende een verhoogde glans aan het laken geeft. Kaardenbolletjes werden op de Sittardse markt in de nazomer druk verhandeld en kooplui kwamen zelfs vanuit Noord-Nederlandse steden om ze hier op te kopen voor hun lakenproductie, dat vaak thuisarbeid voor de vrouwen was.



Figuur 25: Verfplant Wouw



Figuur 26: De kem-struik in bloei en gedroogde kaardenbollen voor de handel

In Sittard werden de kaardenbolletjes vooral gebruikt voor het maken van glanzende vilten hoeden.



Figuur 27: Leden van de club Wo Van dragen vilten hoeden tijdens carnaval 1922



Figuur 28: Gevelreclame voor viltten hoeden in de Limbrichterstraat richting Markt

Vanaf 1600 wordt ook hennep geteeld, wat hier 'kemp' genoemd werd. De drie meter hoge plant werd, evenals vlas, geroot om de bastvezels los te weken. Dit gebeurde in het stilstaande water van plassen en poelen, zoals in de 'Kempekoel' in Sittard. Uit deze vezels werden sterke garens gesponnen voor het maken van touwen en teugels, voor het weven van zeildoek (canvas) en voor de pekdraad van de schoen- en zadelmaker. Kempgaren werd ook gebruikt voor het weven van grof linnen, waaruit de sterke werkmanskielen gekamd werden, die in Sittard 'kempekielen' heetten. Gemengd met wol werden stoffen geweven voor het maken van vrouwenrokken ('teertèje rök'), die nogal stug en stijf waren, maar ook onverslijtbaar.

Van de mannelijke stengels, waarvan na het roten de vezels verwijderd waren, maakte men ongeveer 20 cm lange zwavelstokken door ze in gesmolten zwavel te dopen. Deze 'solferstekeskes', die in een koperen bus ('sjwaegelspot') naast het haardvuur hingen, dienden om de pijp aan te maken, toen de lucifer nog onbekend was.



Figuur 29: De lucifer wordt in Sittard nog steeds 'sjwaegel' genoemd

Het hennepzaad ('kempzaad') wordt gewonnen uit de vrouwelijke plant en is eetbaar, voedzaam en gezond. Uit het zaad kan ook hennepolie ('kempolie') worden geperst, die gebruikt werd bij het 'zieden' van de groene zeep en in de keuken bij de bereiding van koude gerechten.

Hennepolie is van nature enigszins groen gekleurd, waardoor de zeep die ervan gemaakt wordt ook een beetje groen gekleurd is. Groene zeep is meestal niet geparfumeerd en heeft daardoor de kenmerkende eigen zeepgeur die niet door iedereen gewaardeerd wordt, terwijl anderen ingenomen zijn met de door hen als ouderwets omschreven geur. Tot 1850 was dit de enige zeep die bestond. Zij

werd niet gebruikt voor de was (daarvoor gebruikte men loog uit houtas), maar voor het reinigen van de huid. Ook dit was voor de gewone man te duur en hij waste zich alleen met water.



Figuur 30: Hennepplant en ongesponnen bastvezel

Vroeger werd hennepvezel gebruikt voor het afdichten van verbindingen bij waterleidingen. Bij het nat worden zetten de vezels uit en zorgen zo voor een goede afdichting. Door de komst van de knelkoppelingen wordt dit tegenwoordig nog maar weinig toegepast.

Tegenwoordig is deze plant (hennep of wiet) vooral bekend om de marihuana en de hasjiesj, in de volksmond hasj genoemd. Marihuana wordt gerookt en bestaat uit de gedroogde afgerijpte bloemen van onbevruichte vrouwelijke hennepplanten, vanwege hun hoog gehalte aan psychoactieve stoffen. Hasjiesj is een vaste, teerachtige bereiding uit de hars van cannabisplanten (zowel mannelijk als vrouwelijk).



Figuur 31: Marihuana en hasjiesj in zelf gerolde sigaretten

In 1157 wordt Sittard voor de eerste keer genoemd, evenals Broeksittard en Haagsittard. De naam is hoogstwaarschijnlijk afgeleid van de Siter, een stuk vruchtbare grond tussen de Geleenbeek en de Rode Beek.

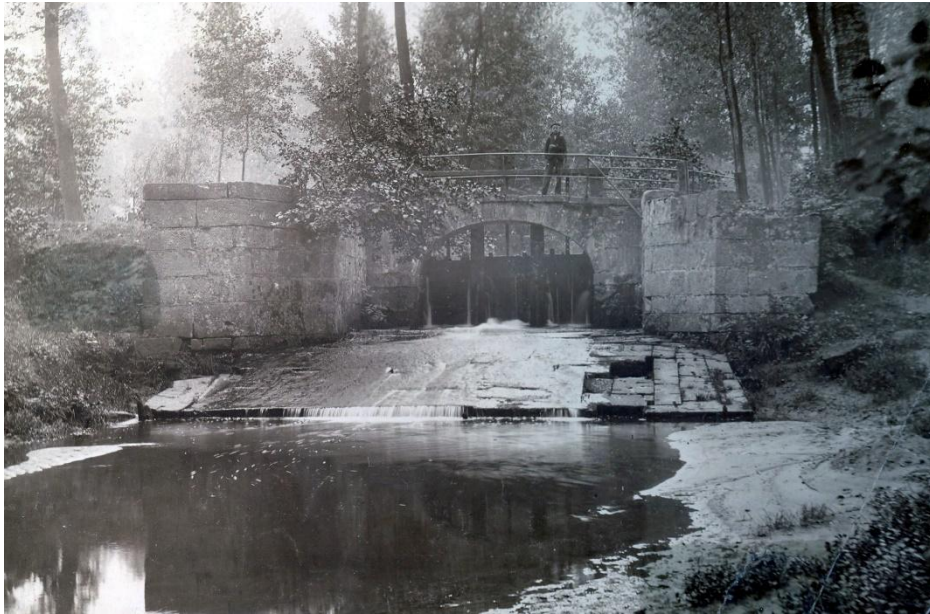
In 1243 wordt Sittard een stad. In haar stadsplattegrond en de nog aanwezige wallengordel kan men haar ontstaansverhaal aflezen. In de loop van haar geschiedenis is de versterkte stad een aantal malen verwoest. Ook de buitendorpen ontkwamen niet aan de verwoestingen die de talloze oorlogen aanrichtten. Sittard bleef vestingstad tot het jaar 1677. Toen was de verwoesting zo grondig dat men spreekt over "het Sittardse rampjaar".



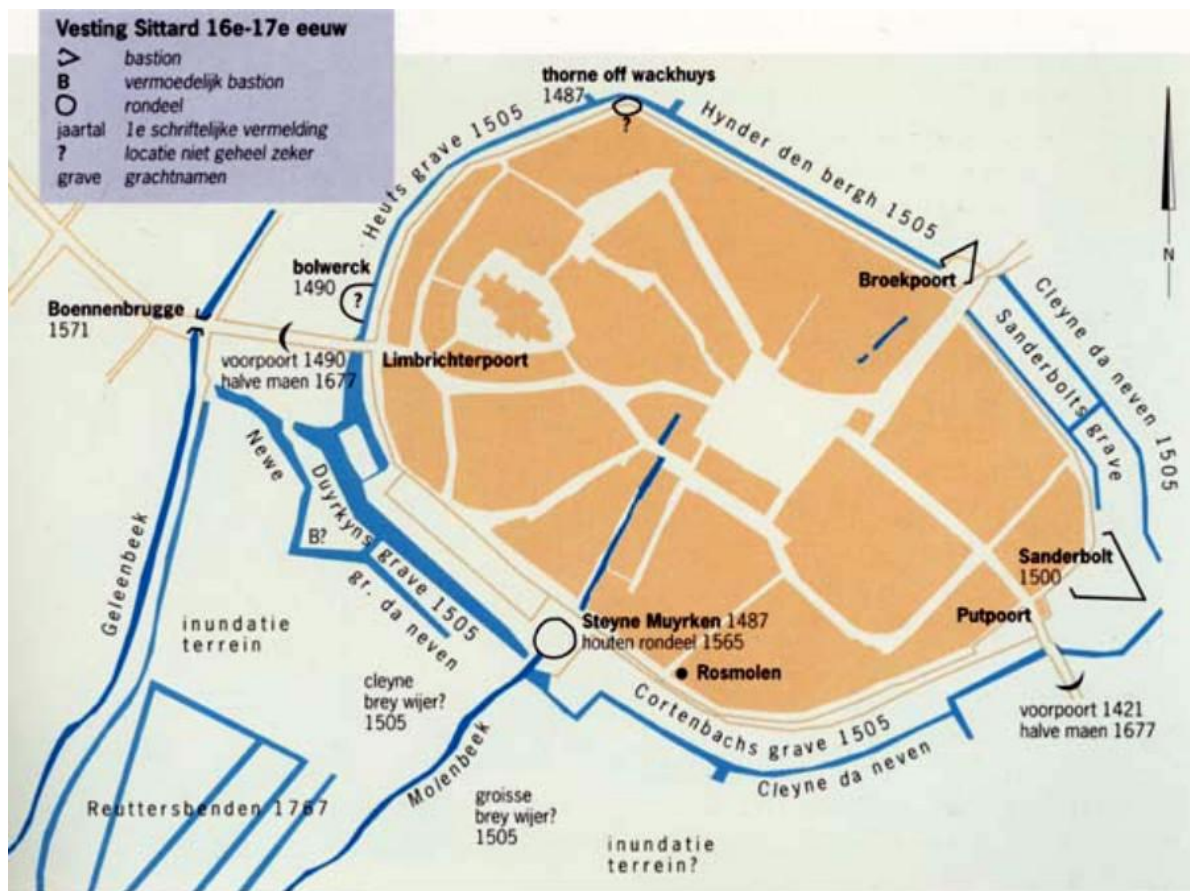
Figuur 32: Schoolplaat over een stadsbrand

Sittard heeft in de loop der eeuwen behoord aan vele gezagsdragers. De bewoners van de stad en de omliggende dorpen hebben zelf daarin geen enkele zeggingsmacht gehad. Omstreeks 1200 maakt Sittard deel uit van het hertogdom Limburg. Onder deze heren wordt Sittard stad. Later kwam de heerlijkheid Sittard onder de Valkenburgers. In 1400 werd Sittard, samen met Born en Susteren, voor 70.000 goudgulden verkocht aan de hertog van Gulik. Tot 1794 behoorde Sittard bij dit hertogdom. Toen namen Franse revolutionaire troepen de macht over, waarna de stad en omgeving deel uit maakten van de nieuwe Franse republiek. Dat duurde tot 1814, waarna Sittard in 1815, als laatste Limburgse stad, bij het nieuwe Verenigd Koninkrijk der Nederlanden kwam. Deze constructie had geen lang leven, want tussen 1830 en 1839 hoorde Sittard bij de nieuwe staat België, maar bij het verdrag van Londen kwam Sittard in 1839 bij het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

Sittard is ontstaan aan de heirweg Keulen – Gulik – Geilenkirchen – Gangelt – Wehr – Berg/Urmond en verder naar de Brabantse steden in Vlaanderen. In de plattegrond is goed te zien dat vroeger deze oost-westroute veel belangrijker was dan de noord-zuidroute. Vestingstad Sittard had drie stadspoorten: in het westen de Limbrichterpoort (hoek Walstraat-Brandstraat), in het oosten de Putpoort in de Putstraat en in het noorden de Broekpoort in Paardestraat. Buiten de vestingwal lagen twee grachten, gevoed door de met de hand gegraven Molenbeek vanaf de Stenen Sluis.



Figuur 33: Stenen sluis rond 1900



Figuur 34: Vesting Sittard in 1505

Tussen de eerste en tweede gracht ontstonden voorstadjes, zoals de Voorstad bij de Limbrichterpoort en de 'Boenenbrugge'.



Figuur 35: Kadasterkaart uit 1819, niet veel veranderd sinds 1500

Vlaanderen en het Rijnland waren de twee polen waartussen het verkeer zich bewoog. Vanaf de brug over de Geleenbeek (de 'Boenenbrug') liep een pad zuidwaarts naar Ophoven ('die kleine Stege') en van daar verder richting Maastricht en er liep een pad noordwaarts naar Overhoven en van hier verder naar Nieuwstadt en Susteren.



Figuur 36: De weg naar Nieuwstadt bij de Clootsbrug over de Geleenbeek rond 1900

Een Maastrichterpoort heeft Sittard nooit gekend, evenmin als Maastricht een Sittarderpoort heeft gehad.



Figuur 37: Het pad vanaf de Boenenbrug richting Overhoven, de latere Haspelseweg

De belangrijkste weg vanaf de Limbrichterpoort was de 'Maesbaene', de weg over de Graetheide naar de Maashaven van Urmond, in 1771 vervangen door de met grind verharde nieuwe Bergerweg. Van de oude Maesbaene zijn tegenwoordig nog slechts verdwaalde en niet meer aan elkaar sluitende stukken veldwegen terug te vinden. Bij de ontginning van de Graetheide werden nieuwe veldwegen aangelegd, dwars door de oude Maesbaene heen.



Figuur 38: De steile oprijt vanaf de Maas in Elsloo

De verbindingsweg met Keulen ('Cölsche Baan') liep vanaf de Putpoort in noordoostelijke richting naar Haagsittard (een gehucht van enkele boerderijen) aan de noordkant van de Kollenberg, om de helling van de Kollenberg te vermijden. Vanaf Haagsittard liep de Cölsche Baan verder richting Hillensberg, langs de al twee eeuwen verdwenen hoeve 'Het Schloun'. Ook in Hillensberg vermeedde de route de steile helling en richtte zich hier op Bingelrade en liep noordelijk voorbij Brunssum naar Keulen.

De verbindingsweg met Aken (van Aldeneik, dwars door Sittard, naar Aken) liep vanaf de Putpoort door de Kollenberg ('Akerweg') richting Windraak.



Figuur 39: Akerweg in de Kollenberg

Tot de Franse tijd rond 1800 waren de wegen buiten de bebouwde kommen bijna overal erbarmelijk en bijna nergens verhard. Bruggen waren ook zeldzaam en men moest de beken, de riviertjes en de Maas doorwaden. De wegen waren ingedeeld in: 'Fuszpatt' (1,20 m breed), 'Nachbarweg' (breedte 1 rode of karrespoor), 'Gemeinweg' (breedte 1 rode) en 'Hertstrasz' (breedte 2 roden of karresporen).



Figuur 40: Autobus Stein-Sittard vast in de modder

Pas na de komst van de grenzen met België en het latere Duitsland, krijgt het noord-zuidverkeer meer aandacht. Dat resulteert in de aanleg van de Rijksweg Maastricht-Nijmegen in 1840 en de spoorlijn Maastricht-Roermond in 1865. De Rijksweg en nog meer de spoorlijn gingen de stadsuitbreiding van Sittard in hoge mate bepalen. Omdat het station op ongeveer 700 meter van de stadswal lag, trok het de stad naar zich toe en werden de Stationsstraat, het Stationsplein en de

Parallelweg aangelegd. Dit veroorzaakte een sterke groei van de Voorstad en Steenweg. In 1911 werden twaalf arbeiderswoningen in de Slachthuisstraat (nu Engelenkampstraat) gebouwd en in 1913 bouwde burgemeester Gijzels de eerste villa aan 'de Diek' (nu Parklaan).



*Figuur 41: Arbeiderswoningen uit 1911 in de Engelenkampstraat in 1965
(Totdat de TV-zender in Roermond gebouwd werd, waren lange antennes nodig om Lopik te ontvangen)*

Toen in 1925 Staatsmijn Maurits met de kolenproductie begon, kwamen steeds meer 'beambten' in Sittard wonen en werd de mijnwerkersbuurt Sanderbout, tussen de spoorlijn naar Maastricht en naar Heerlen, gebouwd.



Figuur 42: Aanleg van de staatsmijn Maurits in 1916

In de binnenstad treft men op een relatief korte afstand van elkaar vijf verschillende kerken aan. De torens van deze kerken domineren het stadsbeeld. De hoogste toren van Zuid-Limburg is de 80 meter hoge toren van de St.-Petruskerk, de oudste middeleeuwse kerk van Sittard, de voormalige kapittelkerk.



Figuur 43: Zicht op Sittard vanaf de Kollenberg in 1880

De St.-Michielskerk met het bijbehorende dominicanenklooster staat symbool voor de contra-reformatie. De kerk kwam in 1668 gereed, gebouwd in de toen gangbare Zuid-Nederlandse barokstijl.



Figuur 44: St. Michielskerk op de Markt in 1870

Vanuit deze kerk trekt al vanaf 1668 de jaarlijkse processie naar de St. Rosakapel in de Kollenberg.



Figuur 45: St. Rosaprocessie in de Kollenberg in 1925

Bij de Agnetenwal, in de zuidoosthoek van de binnenstad, ligt de kapel van het klooster Agnetenberg (Helenakapel), een kopie in het klein van de St.-Michielskerk.



Figuur 46: De Helenakapel van het klooster Agnetenberg in 1962

Sittard kent jonge en oude tradities. Er is vaak geen ontstaansjaar aan te plakken, maar sommige van de Sittardse tradities hebben al een ouderdom van vele eeuwen. De donderdagse markt is zo'n traditie, die hoogstwaarschijnlijk al teruggaat naar de 13e-eeuw.



Figuur 47: Markthandel (varkensmarkt) in 1904

Traditie van het kerstfeest met versierde boom in huis en Driekoningen met de koek en de boon (men bakte een cake met een koffieboon erin verstoppt, degene die de boon in zijn stukje cake vond was de 'koning' die dag).

Traditie van de grote St. Joseph jaarmarkt op 19 maart, -Sint Joep voor de Sittardenaren-, die voor de eerste keer plaats vond op 19 maart 1803, toen Napoleon toestemming had gegeven om vier jaarmarkten te houden in Sittard (St. Joep is de enige jaarmarkt die nu nog bestaat).



Figuur 48: Kinderen bij verkoper van windmolentjes en zuurstokken op de St. Joseph Jaarmarkt in 1931

Traditie van het krombroodrapen met halfvasten in de Kollenberg.



Figuur 49: Krombroodjesrapen in Kollenberg met half vasten

Traditie van de bonte herrie van het carnaval.



Figuur 50: Carnavalsoptocht door Sittard in 1920

Traditie van het gewijde palmtakje aan het begin der Goede Week ('Palmpasen', zondag voor Pasen); de uit twaalf kruiden samenstelde apostelensoep van Wittedonderdag (Duits: Gründonnerstag) - het laatste avondmaal van Jezus met zijn apostelen -; de rouw van Goede Vrijdag, die alleen maar de met bosbessen zwart besmeerde vla toeliet - en er mocht geen piano gespeeld worden -; de geverfde paaseieren, door de terugkerende klokken van Rome meegebracht (tegenwoordig de paashaas).



Figuur 51: Palmtakje bij het kruisbeeld en gekleurde paaseieren zoeken met Pasen

Traditie van de zomerprocessies die door de stad trekken, de viering van Sint-Rosa, van Sint-Maarten met de optocht van uitgeholde suikerbieten ('kroten' met een brandend kaarsje erin, tegenwoordig Halloween) en van Sinterklaas, met zijn cadeautjes.



Figuur 52: Breugels weergave van het Sint-Maartensfeest in 1566, men dronk dan de nieuwe wijn.

Traditie van de kermessen. Oorspronkelijk een feest dat herinnert aan de kerkwijding, maar dat later een feest geworden is dat zijn religieuze betekenis verloren heeft.



Figuur 53: Kermis in Sittard in 2010

Sittard is in de loop van de eeuwen steeds een centrum geweest. In de tijd tussen de 14^e eeuw en 1815 vooral voor het gebied tussen Urmond en Munstergeleen in het zuiden en Susteren en de Maas in het noorden (Guliks gebied). Na 1815 is Sittard ook alle centrumfuncties gaan vervullen voor het gebied ten zuiden van de oude Gulikse grens.

Tegenwoordig heeft Sittard vooral een onderwijsfunctie, is het centrum Rijks beschermd historisch erfgoed en heeft het centrum een recreatieve winkelfunctie.



Figuur 54: Postzegelvelletje uit de serie 'Mooi Nederland' uit 2006

Gebeurtenissen in Sittard vanaf het jaar 0

0

Julius Caesar veroverd in 57 v. Chr. ons gebied en noemt dat 'Gallica Belgica'. Om soldaten snel te kunnen verplaatsen, leggen de Romeinen wegen ('heirbanen') in ons gebied aan. De Rijn is de grens met het gebied van de Germanen en langs de Rijn worden forten (bijv. Katwijk, Utrecht, Nijmegen) en militaire kampen (bijv. Xanten, Neuss, Bonn) gebouwd.



Figuur 55: Grens tussen Romeins en Germaans gebied: de Rijn

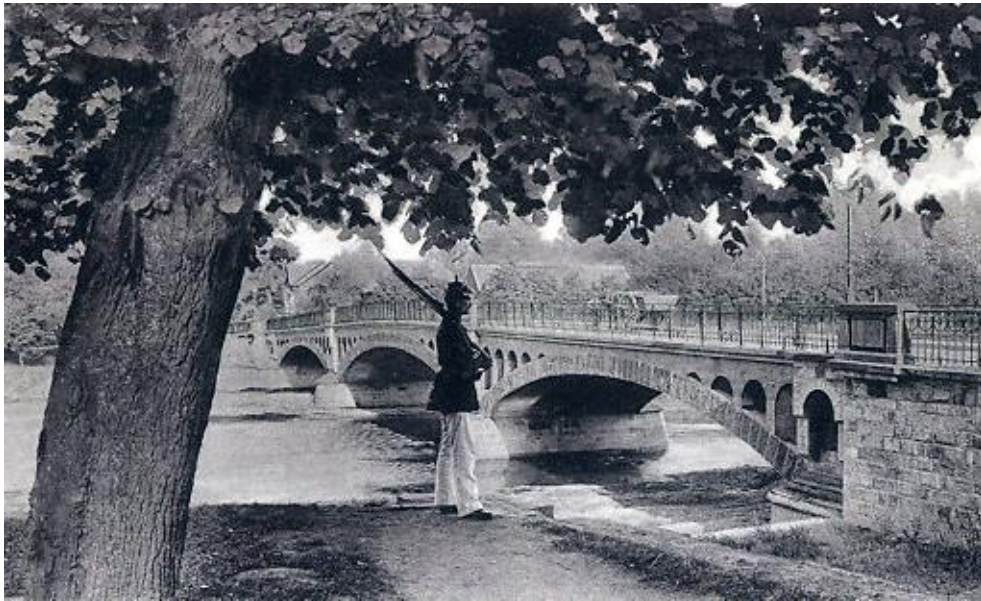
De belangrijkste heirbaan in ons gebied ('Pays Bas' – de Lage Landen) loopt van Keulen naar Boulogne aan het Kanaal, de 'Via Belgica'. Van oorsprong is dit een Keltische handelsroute, die door de Romeinen verhard wordt met stenen. De belangrijkste obstakels onderweg vormen de rivieren, zoals de Roer en de Maas. Een doorwaadbare plaats lag bij Gulik door de Roer en bij Maastricht door de Maas en de Jeker, daarom loopt de Via Belgica door deze steden.



Figuur 56: Doorwaadbare plaats (hier de Jeker bij Maastricht in 1890)

Langs de Via Belgica worden, met onderlinge afstanden van 1 dagreis, villa's gebouwd als rustplaats waar gegeten, gebaad en geslapen kan worden. Na vertrek uit Keulen is Bergheim (Tiberiacum) de eerste rustplaats.

De tweede rustplaats is Gulik (Juliacum), waar een doorwaadbare plaats door de Roer is.



*Figuur 57: Op de doorwaadbare plaats in de Roer ligt nu een brug in Gulik
(een Pruisische wachtpost bij de Roerbrug in 1880)*

De derde rustplaats is Heerlen (Coriovallum), waar in onze tijd een badhuis opgegraven is en als museum (het 'Thermenmuseum') ingericht.



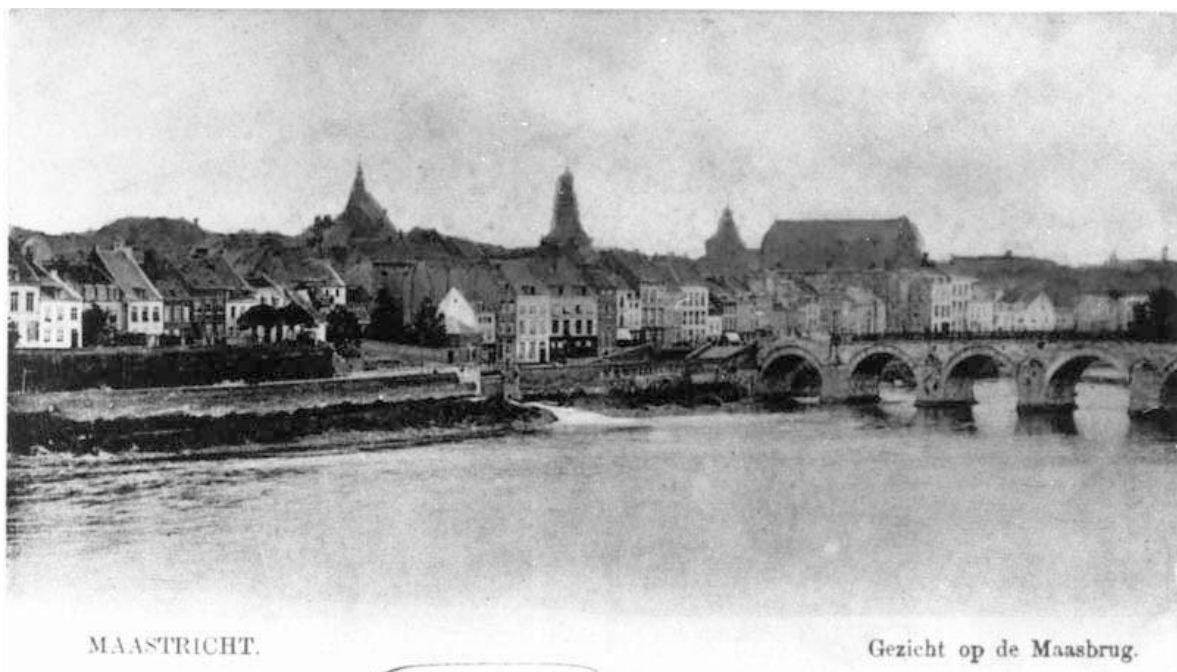
Figuur 58: Overblijfselen van de Romeinse baden in Heerlen

De vierde rustplaats is Maastricht ('Mosa Trajectum' = 'Maas doorwaadbaar'). De Maas was het belangrijkste obstakel op deze route. Omdat de Maas een regenrivier is, is deze niet altijd doorwaadbaar, zeker niet als het in de Ardennen flink geregend heeft. In het jaar 50 wordt hier dan ook door de Romeinen een brug gebouwd, die tot 1275 dienst blijft doen. Tijdens een processie stort de brug in 1275 in, waarbij 400 personen verdrinken.



Figuur 59: Het instorten Romeinse Maasbrug in Maastricht tijdens een processie in 1275

In 1280 wordt een nieuwe brug gebouwd, de St. Servaasbrug, die nog steeds bestaat.



Figuur 60: St. Servaasbrug uit 1280 in Maastricht in 1880

De vijfde rustplaats is Tongeren (Atuatuca), dat uitgroeit tot een grote Romeinse stad. Tongeren is dan ook de oudste stad van België. Uiteindelijk komt de Via Belgica in Boulogne bij het Kanaal uit. Hier vindt de oversteek naar Engeland ('Britannia') plaats, dat in 43 door de Romeinen veroverd is.



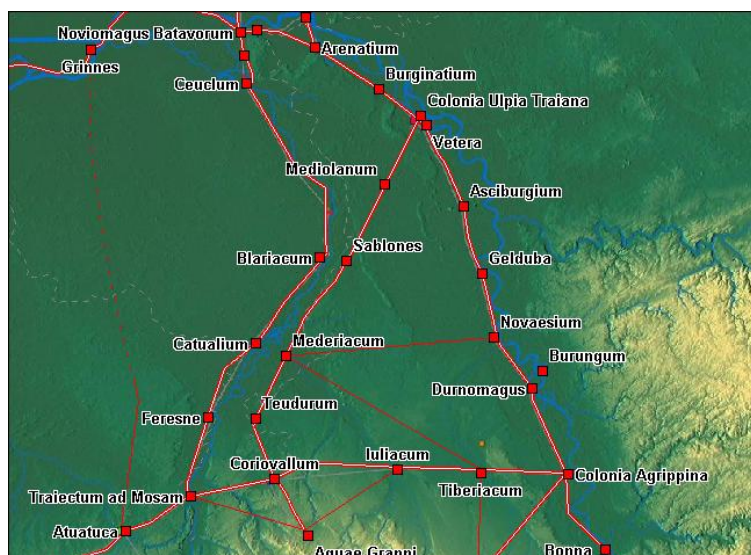
Figuur 61: Plattegrond van Tongeren, de Via Belgica liep van de 'Porte de Maastricht' door het centrum naar de 'Porte de Namur'

De tweede belangrijke heirbaan in ons gebied loopt langs de Rijn, van Keulen naar Katwijk. Om de reistijd van Heerlen naar Xanten te verkorten wordt rond het jaar 350 een secundaire heirbaan aangelegd, waarbij Tudderden een rustplaats wordt (één reisdagafstand vanaf Heerlen). Deze weg vertrekt in Coriovallum (Heerlen), na de eerste reisdag Teudurum (Tudderden) VII (15,5 km), na de tweede reisdag Mederiacum (Melick) VIII (17,7 km), na de derde reisdag Sablones (Venlo) X (22,2 km), na de vierde reisdag Mediolanum (Pont bij Geldern) VIII (17,7 km) en na de vijfde reisdag wordt Colonia Upia Triana (Xanten) VIII (17,7 km) bereikt.

Tudderden ligt 1 km van Sittard en vele reizigers over deze Romeinse weg langs de Rode Beek zullen door de nederzetting Sittard gereisd hebben, om in Tudderden te overnachten. In Sittard zijn Romeinse munten gevonden, zoals deze bronzen munt, Aes3, Valens, 367-375 na Christus. In Tudderden zijn resten van een knuppeldam teruggevonden in een veenmoeras.



Figuur 62: Gevonden bronzen Romeinse munt in Sittard



Figuur 63: Drie Romeinse heirbanen in onze omgeving

Drie Romeinse heirbanen die naar het noorden lopen:

1. Maastricht (Traiectum ad Mosam) – Nijmegen (Noviomagus Batavorum)
2. Aken (Aquae Granni) - Heerlen (Coriovallum) – Xanten Colonia Ulpia Traiana)
3. Keulen (Colonia Agrippina) – Katwijk (Lugdunum Batavorum)

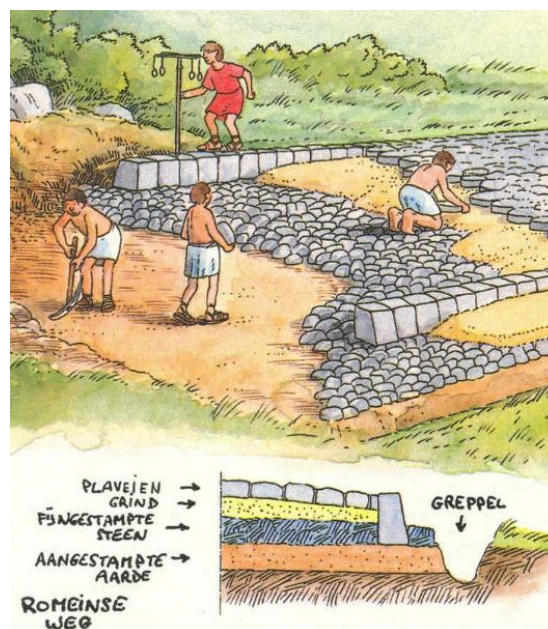
310

In Gulik bouwen de Romeinen op de oostoever van de Roer een Castellum (120 x 140 m) om de doorwaadbare plaats te verdedigen tegen de steeds vaker voorkomende aanvallen van Germaanse stammen. Hierdoor ontstaat een straatdorp 'Vicus Iuliacum' (het latere Gulik, tussen Hexenturm en Citadel – het castellum lag op de plek van de huidige Markt).

350

De heirbaan van Maastricht naar Nijmegen ('Via Mosae') werd pas in de 4e eeuw aangelegd aan de westelijke kant van de Maas. Het doel daarvan was voornamelijk militair: de toenemende dreiging van de Germanen maakte een tweede reeks forten wenselijk, waarop men kon terugvallen, indien de linies langs de Rijn doorbroken zouden worden.

Er waren in de Romeinse tijd ook dwarsverbindingen ('diverticula' of secundaire wegen) tussen de heirbaan Maastricht-Nijmegen en de heirbaan Heerlen-Xanten, zoals Dilsen – Tudderen en Heel/Wessem - Melick. In Venlo zijn ook resten van een Romeinse brug gevonden.



Figuur 64: Romeinse weg

De Romeinse heirbanen zijn tot in de 19e eeuw veel gebruikt als doorgaande route in het Maasland, omdat deze vrij rechte en hooggelegen wegen, met hun dikke wegdek, veel beter waren dan de landwegen. De eerste 'steenweg' in ons gebied buiten de stad werd omstreeks 1810 aangelegd onder het bewind van Napoleon door Spaanse krijgsgevangenen en is daarom ook nu nog bekend als de 'Napoleonsbaan', die loopt van Maastricht naar Venlo langs de westelijke Maasoever.

356

In Gulik vindt een gevecht plaats tussen Romeinse troepen en 600 Frankische krijgers (een Germaanse stam). Deze gevechten vinden steeds meer plaats en de Germanen, op zoek naar nieuw akkerland, trekken geregeld de Rijn over. De Germanen waren een half-nomadisch volk dat van de akkerbouw en veeteelt leefde. Als het akkerland uitgeput raakte trok men met zijn kudde weer verder.



Figuur 65: Geromantiseerde voorstelling van 'verhuizende' Germanen op zoek naar nieuw akkerland

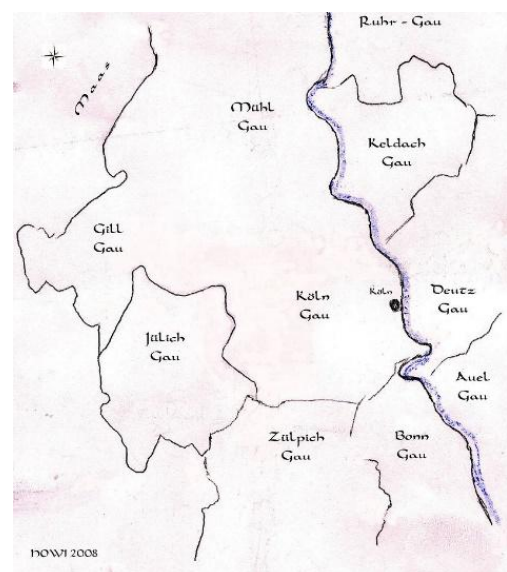
Dit geldt voor alle stammen in Europa en Azië en er komt een grote 'volksverhuizing' op gang, waarbij de Romeinen onder de voet gelopen worden en Rome meerdere keren geplunderd wordt, zoals in 410 door de Visigoten en in 455 door de Vandalen.

460

De Germaanse stam van de Franken veroverd Gulik.

486

De Romeinen verlaten ons gebied en de Germaanse stam van de Franken neemt het over. Het gebied wordt in 'Gouwen' verdeeld tussen de verschillende stammen van de Franken. Het gebied ten oosten van de Maas bij Sittard behoort tot de Gulikgouw ('Jülich Gau'), een eerste kennismaking met Gulik en het gebied ten zuiden van Sittard tot de Maasgouw.



Figuur 66: Germaanse Gouwen

500

De eerste koning van de Franken, Clovis I, verenigt al die Gouwen en bekeert zich tot het katholicisme in 500. Clovis wordt beschouwd als de stichter van het West-Frankische rijk dat later alleen wordt overtroffen door het keizerrijk van Karel de Grote.

508

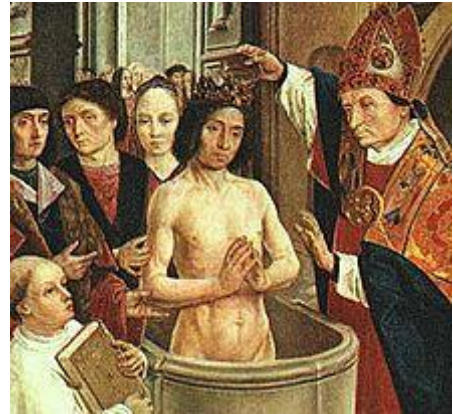
Clovis verovert, samen met de Bourgondiërs, Toulouse en krijgt de schat van de Visigoten in handen die zij in 410 tijdens de plundering van Rome gestolen hadden. Hij is meteen een rijk man.

542

De eerste pestepidemie breekt uit in Europa. Door de volksverhuizingen worden ook ziektes verspreid waartegen de oorspronkelijke bewoners geen natuurlijke weerstand opgebouwd hebben. Het sterftcijfer ligt op 50% en degenen die overleven worden resistent tegen de ziekte. Hun kinderen echter niet en elke 12-20 jaar breekt er weer een nieuwe epidemie uit. De Europese bevolking bestond rond het jaar 0 uit 70 miljoen mensen en rond 500 uit 20 miljoen.

732

Karel Martel verslaat een Moors leger tussen Tours en Poitiers (de Slag bij Poitiers), dat een van de talrijke Arabische strooptochten vanuit Spanje naar Frankrijk uitvoerde. De veroveringen door de Arabieren wordt hiermee tegengehouden.



Figuur 67: Clovis wordt gedoopt door de heilige Remigius bisschop van Reims



Figuur 68: Pestepidemie in Europa



Figuur 69: De slag bij Poitiers, de strijd tussen christendom en islam

750

De macht van de Merovingen wordt volledig overgenomen door Karel Martel. Deze nieuwe Frankische dynastie wordt naar hem de Karolingen genoemd. Zijn zoon Pepijn de Korte, vader van Karel de Grote, laat zich in 751 door de paus tot koning der Franken kronen. Karel wordt in de Middeleeuwen de grootste koning der Franken en uiteindelijk zelfs keizer.

800

Karel de Grote slaagt er door vele oorlogen in om bijna alle verbrokkelde delen van het vroegere Romeinse rijk te verenigen. In het jaar 800 wordt hij in Rome door de paus tot keizer gekroond van het Heilig Roomse rijk (de opvolger van het vroegere Romeinse Rijk).



Figuur 70: Het grote Karolingische Rijk van Karel de Grote wordt verdeeld, het gebied van Sittard komt bij het Middenrijk

Karel de Grote maakt ook een einde aan de onverdraagzame politiek jegens de Joden. Hij deinst er niet voor terug bepalingen van de kerk en besluiten van concilies naast zich neer te leggen. Hij moedigt de Joden aan om economisch bezig te zijn, mits zij elk jaar een tiende deel van hun inkomen afdragen ('de tienden'). De Joden worden de stuwende kracht van een internationale handel, ook met het Midden Oosten en het Verre Oosten.

843

Karel de Grote was in 814 opgevolgd door zijn zoon Lodewijk de Vrome. Bij zijn dood wordt het grote Roomse Rijk van Karel de Grote verdeeld over de drie zoons van Lodewijk: West-, Midden- en Oost Francië. Sittard maakt onderdeel uit van Midden Francië, dat aan Lotharius I toebedeeld is en zich uitstrekt van de Noordzee tot Italië.

855

Lotharius I heeft ook weer drie zonen en het Middenrijk wordt in drie stukken verdeeld, waarbij zijn zoon Lotharius II het noordelijk deel krijgt, het koninkrijk Lotharingen. Deze koning Lotharius II blijft kinderloos en zijn buitenechtelijke kinderen worden niet erkend door Paus Nicolaas I. Het koninkrijk Lotharingen, waar Sittard onderdeel van uitmaakt, wordt geannexeerd door de koning van Oost Francië.

857

De Vikingen (Noormannen) varen met hun boten over de Maas en plunderen in ons gebied kloosters en kerken op zoek naar goud. Een ruw volkje dat niet alleen plundert, maar ook vrouwen verkracht en mannen vermoordt.

Ze bouwen een versterkt kamp aan de Maas bij Asselt (bij Swalmen), van waaruit zij geregeld op rooftocht gaan in ons gebied.



Figuur 71: De Noormannen overvallen onze streek in 857



Figuur 72: Nederzetting Sittard in de tijd van de Noormannen

881

De Noormannen plunderen Maastricht en steken de stad in brand, evenals de steden Tongeren, Luik, Aken, Keulen, Bonn, Koblenz en Trier. De Koninklijke kapel in Aken wordt door hen zelfs als paardenstal gebruikt. Ook de burcht van Gulik wordt geplunderd en in brand gestoken. De door Willibrord gestichte abdijen van Sint Odiliënberg ('Berch'), van Aldeneik ('Echa') bij Maaseik en van Susteren ('Suestre'), het oudste klooster van Nederland, worden in 882 verwoest door de Noormannen en daarna weer opgebouwd.



Figuur 73: Laatste stukje kloostermuur van de abdij in Susteren, in 1965 afgebroken, en Willibrordus op kerkraam Susteren

Bij het opnieuw opbouwen van Gulik wordt gebruik gemaakt van oude Romeinse stenen, zoals grafstenen. Dit gebeurde ook in Xanten, waar de oude Romeinse stad aan de Rijn gebruikt werd als 'steengroeve' voor de nieuwe middeleeuwse stad Xanten.

In de Gulikse stadspoort 'Hexentrum', het enige overblijfsel van het oude Gulik na het Amerikaans-Engels bombardement in november 1944, is een Romeinse grafsteen ingemetseld.

Het gebied van Gulik komt in het bezit van het Keuls klooster, met de graaf van Imlich als voorgd.



Figuur 74: Ingemetselde Romeinse grafsteen in de stadspoort Hexenturm in Gulik

882

De Franken belegeren het Viking-kamp in Asselt. Tot gevechten komt het niet, want door de Frankische overmacht worden de Noormannen gedwongen om onderhandelingen te beginnen. Tijdens deze onderhandelingen wordt hun leider, Godfried de Noorman, de hertog van Frisia, gedwongen zich tot het christendom te bekeren. De Noormannen trekken zich terug en branden onderweg Deventer plat.



Figuur 75: Bewerkt heft van een Vikingenzwaard, afkomstig uit het vlak bij Asselt gelegen Wessem

895

De Oost-Frankische koning Arnulf geeft Lotharingen in 895 als koninkrijk aan zijn buitenechtelijke zoon Swentibold, ondanks de geboorte in 893 van een wettige opvolger, zijn halfbroer Lodewijk IV het Kind. Swentibold heeft meteen verschillende conflicten met de Lotharingse adelen, wat leidt tot gevechten.

900

Koning Swentibold van Lotharingen sneuvelt in een veldslag met graaf Gerard van Gulik, niet ver van de Maas bij Urmond en wordt in de kloosterkerk van de abdij van Susteren begraven. Volgens de overlevering dragen zijn dochters Amelberga en Caecilia de dodelijk gewonde koning van het slagveld. In het testament van Swentibold wordt Sittard voor het eerst vermeld. Hoewel Sittard in 1243 stadsrechten kreeg, zijn er tot die tijd geen vermeldingen in de kronieken te vinden. Swentibold was de eerste en laatste koning van Lotharingen, die in de omgeving van Sittard gewoond heeft. De abdij van Susteren was in 714 door Willibrord gesticht en daarmee het oudste klooster van Nederland. In 882 wordt de abdij verwoest door de Noormannen en daarna wordt het een Benedictinessenklooster.



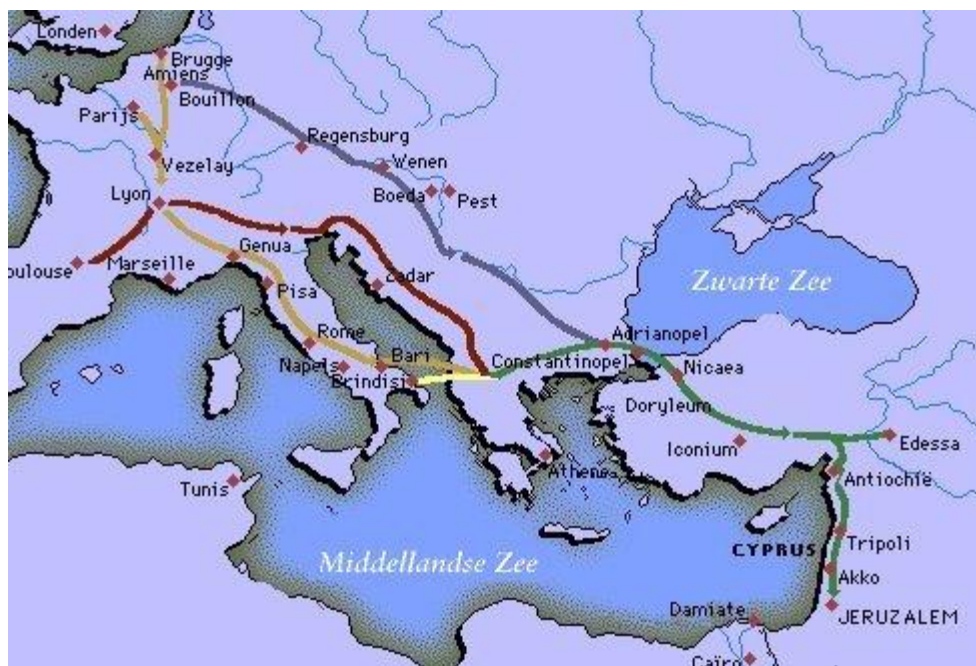
Figuur 76: Sint-Amelbergabasiliek in Susteren, waar koning Swentibold begraven ligt

Het graafschap in Gulik wordt erfelijk, tot deze tijd was het graafschap een ambt in functie van de koning, die de graaf aanstelde. Vanaf nu volgt een zoon de graaf van Gulik op.

Aan de invasie van Europa door Vikingen, Moren en Aziatische steppevolkeren (de Hunnen) komt een einde en West-Europa gaat, onder aanvoering van de kerk, tussen 1096 en 1271 kruistochten ondernemen voor de herovering of het behoud van de heilige plaatsen in Palestina tegen de islam.

1099

Tijdens de eerste kruistocht wordt Jeruzalem, de heiligste plaats in het christendom, op de moslims heroverd. Bijna alle joodse en islamitische inwoners werden vermoord. Kruisvaarders ontvingen voor hun deelname een aflaat, waarmee ze in de hemel terecht konden komen, net als de islamitische martelaren die ook nog eens 72 maagden in de hemel zouden krijgen (net als nu ook nog steeds beweerd wordt door Islamitische Staat).



1113

In Rolduc worden de eerste steenkolen gedolven.



Figuur 77: Steenkoolvelden in de omgeving van Sittard

1144

In Zuid-Limburg trekt een orkaan over waardoor de oogst vernield wordt en hongersnood heerst. De proosdij Millen wordt bevestigd in goederen in Broeksittard en Haagsittard.



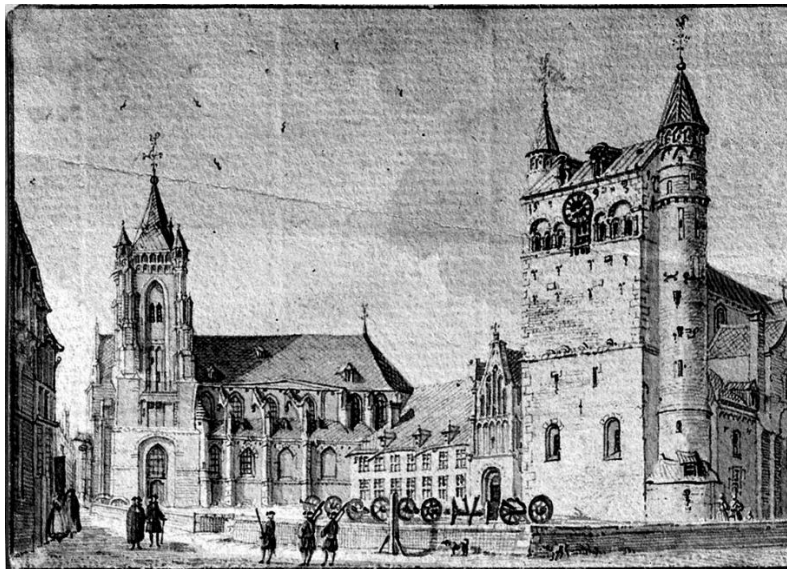
Figuur 78: Kerk van Millen

1147

Bernard van Clervaux roept, namens de paus, de kerk van Gulik op om deel te nemen aan de tweede kruistocht, omdat de Turken weer gebieden terugveroverd hadden. Alle ridders van Gulik geven hieraan gehoor en nemen ook deel aan de daarop volgende kruistochten. Graaf Willem III van Gulik sneuvelt in 1219 in Egypte tijdens de vijfde kruistocht.

1157

De O.L. Vrouwebasiliek in Maastricht wordt bekrachtigd in haar goederen in Sittard.



Figuur 79: OL Vrouwebasiliek rond 1700, achtergrond kapittelkerk St. Nicolaas Maastricht

1177

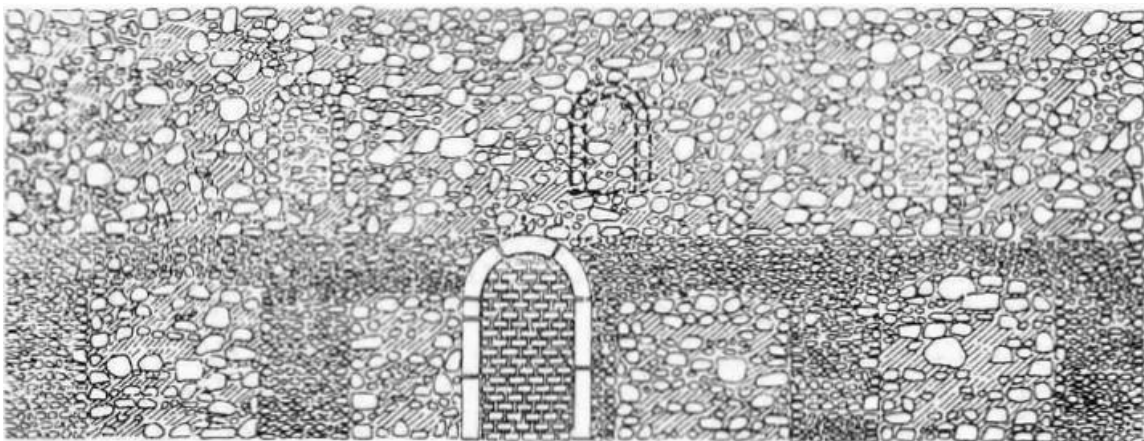
Door een erfenis komt de graaf van Gulik in het bezit van de Eifel en een burcht in Monschau aan de Roer. Hij verwerft de inkomsten van de mijnbouw in de Eifel en wordt een rijk man. Duitse koningen komen bij hem geld lenen en geven als onderpand gebieden en steden. Aangezien niet elke lening terugbetaald kan worden, breidt Gulik zijn gebied langzaam uit.



Figuur 80: Kasteel van de hertog van Gulik in Monschau boven het stadje in 2000

1180

Bij de reeds lang bestaande Romaanse kerk in Sittard wordt een klok gegoten. De kerk van Broeksittard, gebouwd van veldkeien en grijs witte mortel, was een dochterkerk van de Sittardse kerk.



Figuur 81: Oorspronkelijke noordwand oude kerk in Broeksittard, van veldkeien en grijs witte mortel

De bouw van de Broeksittardse kerk wordt op het jaar 1000 geschat, dus moet de Sittardse kerk ouder geweest zijn. Helaas is de Broeksittardse kerk gesloopt in 1934 na de bouw van een nieuwe kerk.

1202

In een oorkonde wordt 'Munster Ghelen' (het latere Munstergeleen) genoemd, naar een 'Munster' aan de Geleenbeek. Dit klooster in het Geleendal was de voorganger van het latere klooster Abshoven.

1202 is een goed graanjaar *"ein gutt kornjahr als in 100 jahren nit gesehen"*.

1225

In de zomer heerst een grote droogte waardoor de oogst mislukt. In de winter heerst hongersnood.

1226

Na de dood van Walram III van Valkenburg wordt het gebied opgedeeld in een Limburgs en een Montjoie-Sittards deel.

De Duitse koning Hendrik VII verleent graaf Willem IV van Gulik toestemming om joden tegen betaling bescherming te bieden.

1234

Gulik krijgt stadsrechten.

1235

Prins-bisschop Jean d' Eppe van Luik schenkt zijn 'villam de Sitter', die hij voor 2000 zilvermarken gekocht had van Johan van Luxemburg, in leen aan Walram van Valkenburg.



Figuur 82: Bouw nieuwe kerk Broeksittard naast de oude kerk uit het jaar 1000 in 1933



Figuur 83: Zegel van Walram de Rosse, die in Sittard in 1302 begraven is, en 'tegenzegel' (werd op achterkant zegel gedrukt als handtekening) met afbeelding burcht en valk (Valkenburg)

1239

De aartsbisschop van Keulen vernielt Gulik. Dit gebeurt daarna nog een keer in 1278. Voor Gulik was Keulen de grootste vijand in deze tijd.

1242

In onze regio krijgen drie steden vrijwel tegelijkertijd stadsrechten: Nieuwstadt (behorend bij Gelre) in 1242, Sittard (behorend bij Valkenburg) in 1243 en Maaseik (behorend bij Loon) in 1244. De drie Landsheren hebben dus op nagenoeg hetzelfde tijdstip een stad in wording nabij de samenkomst van hun gebieden (een soort 'drielandenpunt'). De Heer van Gelre verleent nog meer plaatsen stadsrechten: Roermond in 1244, Nijmegen in 1247, Neustad in 1250 en Goch in 1261. Hij lijdt echter in 1288 in de Slag bij Woeringen een zware nederlaag, met groot verlies van aanzien, terwijl de Heren van Valkenburg en Loon tot de overwinnaars behoren. Daarmee wordt de expansiedrang van de Heer van Gelder naar het zuiden (gericht op het Hertogdom Limbourg) in de kiem gesmoord en daarmee lijkt het niet verwonderlijk dat Nieuwstadt, in tegenstelling tot Sittard en Maaseik, uiteindelijk niet is doorgegroeid tot een echte stad.



Figuur 84: De Beekstraat in Nieuwstadt in 1937, geen stad maar een dorp



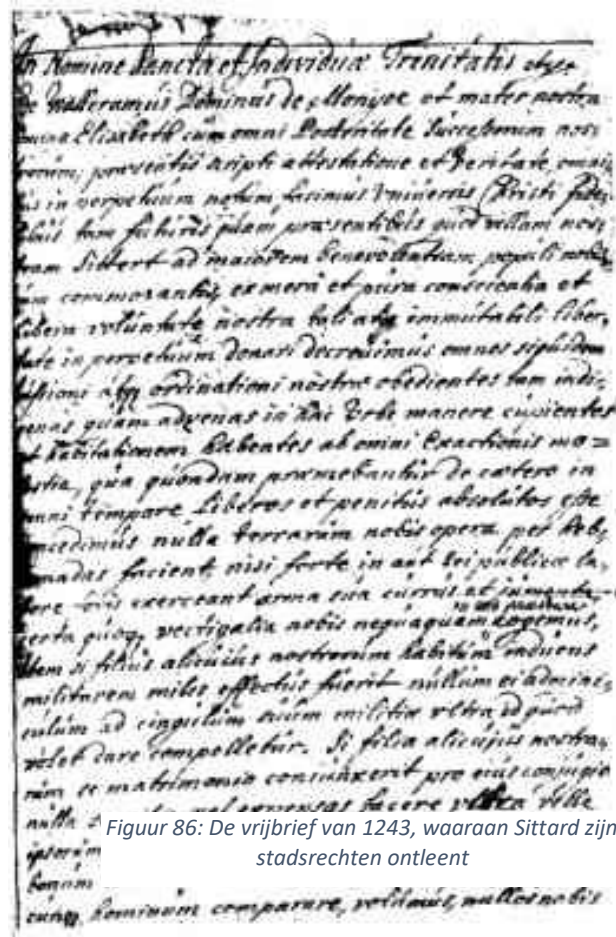
Figuur 85: Kadasterkaart van Nieuwstadt uit 1815, de eerste en tweede gracht zijn nog volledig aanwezig

1243

Walram IV de Goede, Heer van Valkenburg en Montjoie (Monschau in het Frans), en zijn moeder hertogin van Limburg Elisabeth van Bar verklaren aan Sittard en zijn inwoners een aantal onveranderlijke en blijvende vrijheden te schenken. De vrijbrief bevat 18 artikelen:

1. Alle ingezetenen van Sittard worden vrijgesteld van belastingen en tolheffing.
2. Eveneens vrijgesteld van het verrichten van herendiensten en het leveren van voertuigen en trekdieren, wel moeten ze diensten verrichten voor de stad zelf.

3. Alleen vrijwillige bijdrage aan de krijgssuitrusting van een zoon uit het huis van de landsheer als die zoon tot ridder geslagen wordt.
4. Bij huwelijk van een dochter uit het huis zijn ze niet verplicht bij te dragen in de huwelijksuitzet.
5. Bij het loskopen van allodiaal goed door de heer of zijn leenmannen hoeven zij geen bijdrage te leveren (bij 'allodiaal goed' is men eigenaar van het goed, bij 'leen goed' heeft men alleen het vruchtgebruik).
6. Zij hoeven niet bij te dragen in de kosten van tochten over de Alpen, over zee, in krijgs- of pelgrimstochten (kruistochten) door de heer ondernomen.
7. Een inwonende vreemdeling kan een burger niet eerder tot een tweegevecht uitdagen, dan nadat hij een jaar en dag in Sittard heeft gewoond.
8. Een vreemdeling, die uit zelfbehoud zijn toevlucht zoekt binnen Sittard, zal daar alleen mogen blijven als hij zijn vlucht kan rechtvaardigen (asielrecht).
9. Een te Sittard rijk geworden vreemdeling zal ongehinderd kunnen vertrekken, indien hij verschuldigde rechten heeft betaald.
10. Onbebouwde terreinen zullen door ingezetenen vrijelijk mogen worden benut.
11. Er zal geen weidegeld geheven worden van varkens die gehoed worden op des Heren bos (dat gelegen was op de Tomel in de Kolleberg).
12. Geen burger kan gedwongen worden een gevangene in zijn huis op te nemen.
13. Van goederen door burgers aangekocht zal de heer de eigendomsrechten eerbiedigen.
14. De nalatenschap van een burger, overleden zonder erfgenamen, vervalt aan de heer.
15. Indien de burgerij weigert grachten, dijken of wallen te onderhouden, wordt zij door de heer gestraft met geldboeten.
16. Straten in de stad en wegen erheen zullen door de burgerij onderhouden worden op straffe van geldboeten.
17. Indien de heer op de Markt een hal bouwt, is hij gerechtigd voor het gebruik ervan vergoeding te vragen (het latere 'Gewanthuys' op de Markt).
18. Van elk huis zal jaarlijks op St.-Remigiusdag twaalf Luikse penningen betaald worden en op St.-Stefanusdag twee kapoenen (gecastreerde hanen), een soort onroerendgoedbelasting die nog steeds bestaat.



Figuur 86: De vrijbrief van 1243, waaraan Sittard zijn stadsrechten ontleent



Figuur 87: Gevelsteen ter ere van 700 jaar stadsrechten, ingemetseld naast de ingang van de kleuterschool op het Kloosterplein (Walram de Goede, gezeten op het paard, overhandigt de sleutel van de stad aan de geknielde schout. Verder zijn een boer en een mijnwerker te zien)

Deze vrijbrief is het oudste geschreven authentieke stuk waarop burgemeesters en schepenen van Sittard zich in latere eeuwen herhaaldelijk zullen beroepen, als zij menen in hun rechten te kort gedaan te worden. De artikelen wijzen op het verkrijgen van een juridische zelfstandigheid. Aan de gemeenschap in Sittard wordt de status van volledig poorterschap verleend, dat onder bescherming geplaatst is van een plaatselijk bestuursorgaan, bevoegd om sancties toe te passen.

Een stad met een vrijbrief had het recht om haar vrijheid te beschermen door het vormen van een gewapende macht. Deze eerste schuttersgilden stonden in voor de bescherming van de burgerij ('schutten' betekent beschutten), voor de verdediging van muren en grachten en voor de handhaving van orde en tucht. Het waren vrijwilligerskorpsen. In Sittard ontstonden later twee schutterijen, die men de 'Alde scutterei' en de 'Jonghe scutterei' noemde. De oude schutten, die omwille van hun leeftijd en ook in het belang van hun eigen bedrijf gesteld waren op veiligheid in de stad zelf, hadden als opdracht de vestingwerken te bezetten en de stad te beveiligen tegen overvallen. De jonge schutten begeleidden de handelskonvooien langs gevaarlijke eenzame wegen (bendes afgedankte en gedeserteerde soldaten trokken al plunderend door het land in de 17^e eeuw, zoals de Bokkenrijders rond Sittard) en vochten met soldaten mee, zoals tijdens de 'slag in de Kempekoel' bij Broeksittard in 1543.

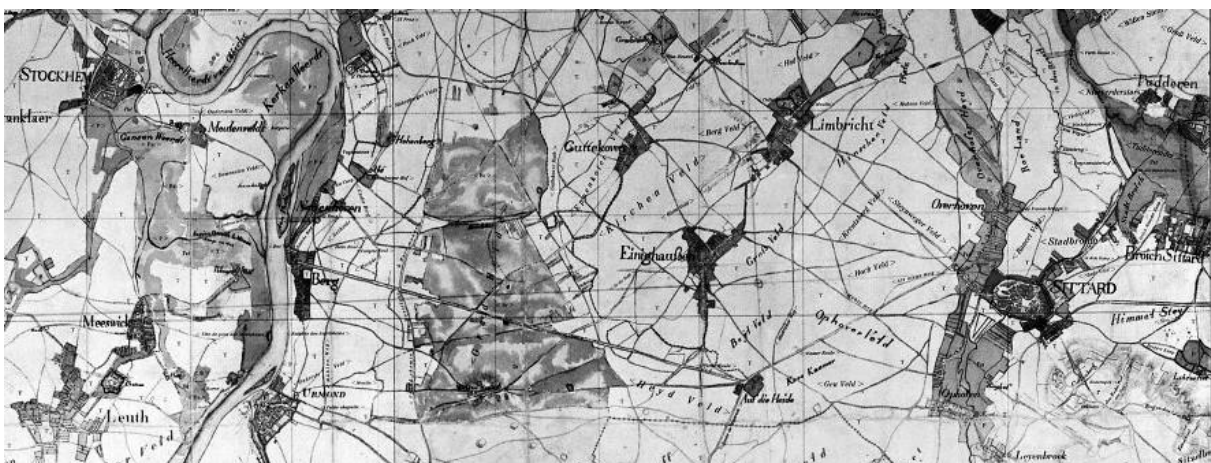


Figuur 88: Plundering van een dorp bij Antwerpen in de 80 jarige oorlog (Sebastiaan Vrancx)

In de vrijbrief worden geen uitspraken gedaan over normale feodale rechten van de heer, zoals het jacht- en visrecht, het molenrecht en het panhuisrecht (recht om bier te brouwen).

Het toegekende weiderecht was een kostbaar privilege voor middeleeuws Sittard, waarin een behoorlijke voedselvoorziening vaak problemen opriep. Vóór de slachttijd in de herfst werden de varkens naar de eiken- en beukenbossen gedreven, waar de dieren volop voedsel vonden aan eikels en beukennotjes. In de rest van het jaar werden de varkens gehoed in het gemeentebroek, een moerassig terrein ten noorden van Sittard met de naam 'Schwienswei'.

Hoornvee (koeien, ossen en geiten) werd gehoed op Overhovenerheide aan het einde van Heistraat in Overhoven (pas in 1811 als landbouwgrond in gebruik genomen) en op de Graetheide aan het einde van de Veestraat.



Figuur 89: Op deze kaart uit 1815 zijn de heidevelden rond Sittard aangegeven (de Graetheide ligt links van het midden).

Op de kaart is goed te zien dat Broeksittard ('Broich Sittard'), Overhoven en Ophoven grote heidegebieden hebben. Stadbroek en Leijenbroek komen hebben geen heide en leggen zich toe op akkerbouw.



*Figuur 90: Vakwerkhuis 'Bie Mooder Hacken' in Overhoven
(de muren zijn van wilgentakken gemaakt, besmeerd met leem)*

Ganzen, kippen en varkens liepen in grote aantallen over straat in de stad en hielpen bij het opruimen van hopen afval, die iedere burger gewoon voor zijn huis op de openbare weg deponeerde. Riolerings- en vuilnisdienst bestonden nog niet, die komen pas na 1900.

Valkenburgse machthebbers in Sittard:

1243 – 1262 Walram de Goede (zijn vader was Walram IV de Lange en zijn moeder Elisabeth van Bar)

1262 – 1265 Walram de Rode (neef van Walram de Goede, die alleen twee dochters had)

1265 – 1268 Dirk II

1268 – 1302 Walram de Rosse (hij is begraven in Sittard)

1302 – 1305 Dirk III

1305 – 1333 Reinoud I

1333 – 1346 Dirk IV

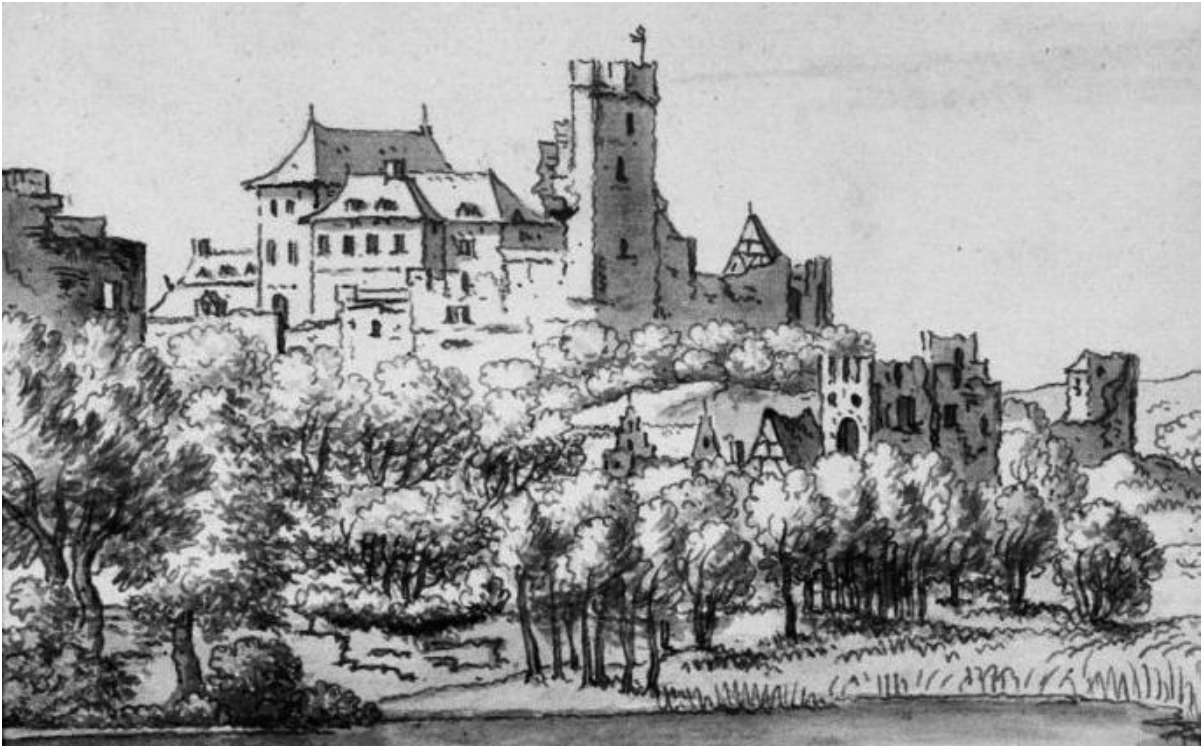
1346 – 1352 Jan

1352 – 1354 Philippa

1354 – 1365 Walram II

1365 – 1396 Reinoud II

1396 – 1400 Simon van Salm (hij verkoopt het grondgebied in en rond Sittard aan de hertog van Gulik)



Figuur 91: Kasteel van Valkenburg kort voor de verwoesting in 1672 door Hollandse troepen



Figuur 92: Kasteel van Valkenburg in 2010

De heren van Valkenburg breidden hun gebied rond Valkenburg steeds verder uit, in het noorden tot en met Susteren, in het zuiden tot Aubel (Val Dieu), in het oosten tot en met Monschau en in het westen tot de Maas. Sittard werd de stad van het land Valkenburg met stadsrechten in 1243, zoals een markt en versterkt met een wal en grachten. Om de stad nog meer status te geven vestigde Walram de Rosse in 1299 een kapittel in de St. Petruskerk, die ook de grafkerk van de heren van Valkenburg moest worden.

In 1243 krijgt ook Gulik stadsrechten en versterkt de omwalling met palissaden (een muur van houten palen) en een gracht.

1248

Gulik wordt voor de eerste keer door Aartsbisdom Keulen verwoest.

1250

Er vindt een planmatige uitbreiding van Sittard in oostelijke richting plaats. Samen met het al

omwalde gedeelte (mottekasteel en St. Petruskerk) wordt deze stadsuitbreiding binnen een nieuwe omwalling gebracht, die nog steeds bestaat: de Agnetenwal, Begijnenhofwal, Dominicanenwal en Fort Sanderboutwal. Ter vervanging van de binnen de eerste omwalling gelegen oude markt (die nog steeds deze naam heeft) wordt rond 1353, centraal in de stad, de huidige Markt aangelegd.



Figuur 93: Het oorspronkelijk omwalde gedeelte St. Petruskerk en mottekasteel, de Helstraat links lag toen aan deze wal, onder de nieuwe markt (gebroken glasnegatief uit 1923)



Figuur 94: De nieuwe Markt rond 1900, kinderen konden op straat op hun hobbelpaard

Aanleg Molenbeek, handmatig gegraven tak van de Geleenbeek om de stad, de grachten en de watermolens binnen de wallen van water te voorzien. In Ophoven wordt hiervoor een stenen sluis in de Geleenbeek geplaatst.



Figuur 95: De Steenen Sluis in 1902

Om haar kwetsbare ligging buiten de vestingwerken was de Steenen Sluis beschermd door twee verdedigingstorens (de fundamenten daarvan zijn nog steeds te zien).



Figuur 96: Steenen Sluis in 1910 (links en rechts de resten van de fundering verdedigingstorens)

Het hier afgetapte water uit de Geleenbeek diende niet alleen om de watermolens in de stad aan te drijven, maar ook om, bij dreigende aanvallen, de moerasgronden ten zuiden Sittard onder water te zetten vanaf de voet van de Kolleberg tot aan de Limbrichterpoort (de Sittardse waterlinie). In dit gebied is later het villapark en het stadspark aangelegd.

Bovendien bracht de Molenbeek water binnen de vesting voor het blussen van branden, het drenken

van het vee, het vervensen van de grachten enzovoort. In de binnenstad is het gedeelte tussen de Molenbeek en de Keutelbeek het oudste.



Figuur 97: Stadsuitbreiding van Sittard tussen 11e- en 13e-eeuw

De Molenbeek wordt in 1536 binnen de vesting, na de banmolen in de Molenstraat, overkluisd met een gemetseld gewelf en loopt onder huizen aan de westkant van de Markt door, buigt onder de St. Michielskerk naar het oosten om ter hoogte van de Paardestraat weer af te buigen naar het noorden en tevoorschijn te komen (in 1832 is hier een derde watermolen binnen de wallen gebouwd). De reden dat de stad niet aan de Geleenbeek gebouwd is, maar op een wat hoger gelegen terrein (richting Kolleberg), is het overstromingsgevaar van de Geleenbeek in najaar en winter. Door de gegraven Molenbeek kwam er toch water in de stad. Door de Stenen Sluis kon het waterpeil in de Molenbeek geregeld worden en de Geleenbeek mocht desnoods overstromen in de middeleeuwen. Nu is dat een ander verhaal door de uitbreiding van Sittard.

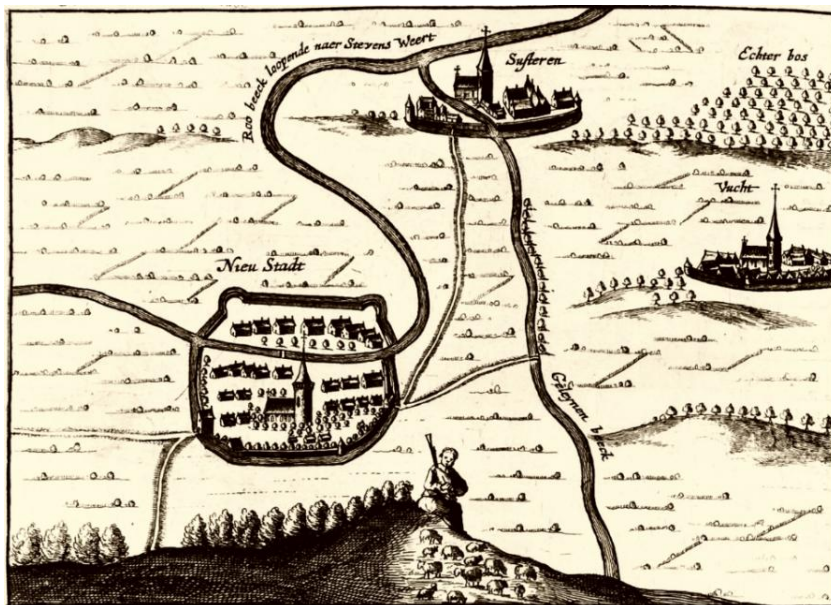


Figuur 98: Overstroomde Geleenbeek in 1947 hoek Wilhelminastraat en Parklaan bij het Bisschoppelijk College

1263

Engelbert, zoon van Walram II van Valkenburg, wordt aartsbisschop van Keulen.

Nieuwstadt krijgt stadsrechten van graaf Otto II van Gelre. Er wordt een stadsmuur gebouwd en een gracht aangelegd, die gevoed wordt door de Roode beek. Net als in Sittard werd de stadsmuur versterkt door een aarden wal, die echter in 1398 weer afgegraven werd op bevel van de hertog van Gelre, na de strijd tussen Luik en Gelre om kasteel Millen.



Figuur 99: Vesting 'Nieu Stadt' aan de 'Roo beek' in 1270

1264

Overlijden van Walram de Goede van Valkenburg en Montjoie en heer van Sittard. Hij is begraven in de kapittelzaal van de Abdij Godsdal te Val-Dieu. Na de dood van haar man bleef Jutta nog een tiental jaren Vrouwe van Sittard totdat Walram de Rosse haar plaats innam en zij in het klooster trad. Zij was de enige vrouw die ooit Sittard bestuurd heeft.



Figuur 100: Abdy Godsdaal in Val-Dieu

1266

Graaf Willem V van Gulik trouwt met dochter Maria van de graaf van Vlaanderen Gwijde van Dampierre. Hierdoor ontstaat een bondgenootschap tussen de graafschappen Gulik en Vlaanderen.

1269

De vrouw van Walram de Goede, Jutta van Ravensberg, vrouwe van Montjoie (Monschau), verklaart haar goederen te Haagsittard geschonken te hebben aan de kerk van O.L. Vrouw te Aken. Onder de getuigen zijn verschillende plaatselijke heren, waaronder Godefridus Dobbelsteyn schepen te Sittert. Tot het begin van de 17^e eeuw bezit deze familie in de Plakstraat een refugiehuis (de 'Dobbelsteinporte'), waar het Agnetenklooster uit gebouwd wordt. Een refugiehuis is een toevluchthuis voor kloosterlingen in tijden van onrust, ook kostbaarheden en relieken uit de kloosters werden er dan heen gebracht.



Figuur 101: Uitgebouwde refugiehuis 'Dobbelsteinporte' tot klooster Agnetenberg in 1662

1270

De oogst wordt vernield door een hagelbui met hagelstenen zo groot als een vuist.

1274

Prins-bisschop van Luik, Hendrik van Montfort, wordt door paus Gregorius X uit zijn ambt gezet en in de ban gedaan, vanwege zijn weinig stichtende levenswandel. Deze bisschop heeft vele begijnhoven gesticht in de regio (Tongeren 1240, Antwerpen, Hasselt en Diest 1245, Mechelen 1248, Leuven 1250, Sint Truiden 1250, Aarschot 1251, Luik 1255, Maaseik 1260, Aalst 1261, Maastricht 1263, Herenthals 1266, Bilsen en Breda 1267, Roermond 1270, Dendermonde 1272 en Thorn 1287), en waarschijnlijk ook het begijnhof in Sittard.



Figuur 102: Begijnhof in Mechelen

Het begijnhof in Sittard bestond uit uniforme eenpersoons huisjes, die rond een carrévormig plein gegroepeerd waren. De Begijnenhofstraat herinnert hier nog aan.



*Figuur 103: Begijnhof in Leuven zoals dat in Sittard ook uitgezien kan hebben
(er zijn geen afbeeldingen van het Sittardse begijnhof bekend)*

Tot het begijnhof werden vrouwen toegelaten van *“goede naeme en fame”*, die *“vrij ende losse”* waren, zoals in het Sittardse reglement stond. Bovendien werd bepaald dat niemand mocht worden opgenomen louter uit genegenheid of familiebetrekkingen, maar enkel tot Gods eer. Over opname besliste de meesteres in overleg met reeds wonende begijnen. De novice moest wel voldoende inkomen hebben om voor eigen brood en bier te kunnen zorgen (In Sittard gold als minimum per maand één malder rogge voor brood en één malder gerst voor bier). Bakken en brouwen gebeurde in het hof zelf, zonder dat daarvoor belasting betaald hoefde te worden.

In Sittard woonden de begijntjes gezamenlijk de mis bij in de St. Petruskerk en tot biechtvader hadden ze de pastoor-kanunnik. De rest van de dag werd gevuld met naai-, brei- en borduurwerk, terwijl ontwikkelde begijnen ook individueel onderwijs gaven of zieken verpleegden in de stad. In Sittard werd hoofdzakelijk linnen doek geweven (met vlas als grondstof) om er lakens van te maken. Deze werden blauw geverfd en verwerkt tot aan de knieën reikende kielen, waarin elke burger op zon- en feestdagen gekleed ging. Van garens, gesponnen uit half linnen en half wol, werden de onverslijtbare stoffen vervaardigd voor de zware en bont gestreepte vrouwenrokken.



Figuur 104: Rechts Begijnhofwal en links Dominicanenwal in 2015



Figuur 105: Sittardse klederdracht in de Brandstraat rond 1900



Figuur 106: Sittardse klederdracht op de Rijksweg bij de Steenweg rond 1910



Figuur 107: Klederdracht op de Bergstraat gezien vanaf de Steenweg in 1910



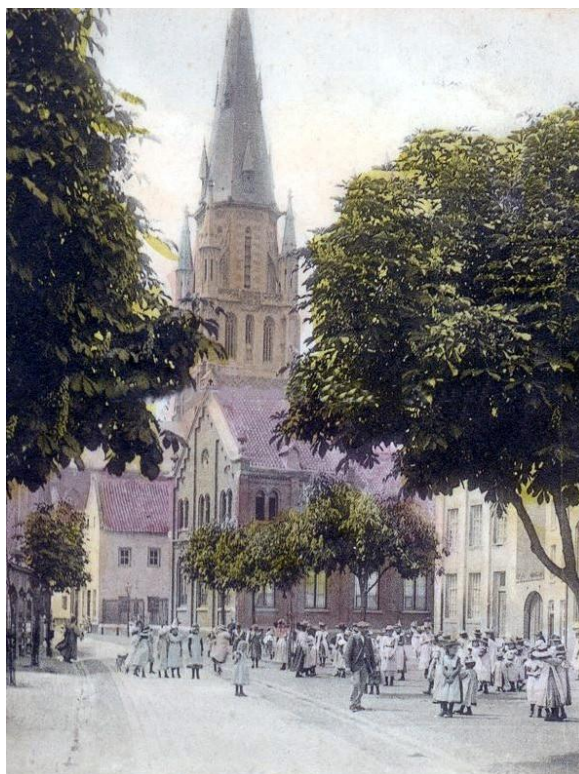
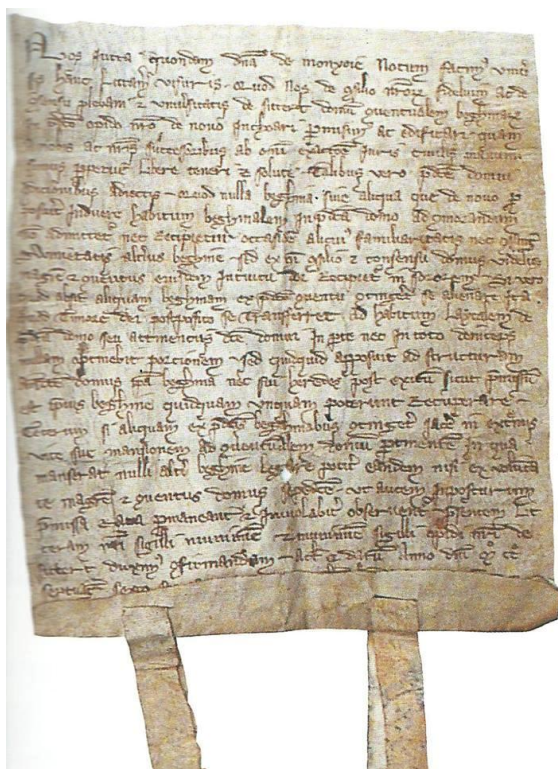
Figuur 108: Sittardse klederdracht op de Limbrichterstraat bij het postkantoor rond 1920

De linnenblekerijen van het begijnhof lagen buiten de Begijnenhofwal, tussen de twee grachten in. Dit bleekveld lag op de plek waar later de Deken Haenraetstraat aangelegd is. Nog tot 1900 was dit terrein (de 'Bleik') in gebruik, waar huisvrouwen hun wasgoed konden bleken voor 5 centen per mand (synthetische bleekmiddelen waren nog niet bekend).

1276

Heroprichting van het begijnhof in Sittard, door Jutta van Ravensberg, weduwe van Walram van Montjoie (Monschau) en heer van Sittard, voor de huisvesting van ongehuwde vrouwen. Dit

begijnhof lag op de plek waar later de Latijnse School gebouwd werd, tussen het Kloosterplein en de Begijnenhofstraat.



Figuur 109: Akte uit 1276 waarin Jutta van Ravensberg het recht verleent om een begijnhof te stichten in Sittard en de Stadsschool op het Kloosterplein in 1896, waar het Begijnhof gelegen moet hebben

In de statuten van het Sittardse Begijnhof waren ordevoorschriften opgenomen. Bij overtreding daarvan kon door de meesteres straf opgelegd worden. Naar de ernst van de vergrijpen waren er drie categorieën: lichte, zware en zeer zware fouten.

Lichte fouten waren o.a.: het gebed verstoren door luidruchtig zuchten, pronkerig zijn, zich bezig houden met lichtzinnigheid en ijdel gepraat en al te verlokkend naar een manspersoon kijken.

Tot de zware fouten werd gerekend: twist zoeken, iemand onrechtvaardig voor het gerecht dagen, valse getuigenis afleggen of manspersonen in de kamer toelaten.

Als zeer zware fouten golden: oneerbiedigheid tegenover de rector of geestelijk vader, gehoorzaamheid weigeren aan de meesteres, zonder toestemming 's nachts buiten het begijnhof verblijven en op ongeoorloofde uren met manspersonen bier zitten te drinken.

1278

Gulik wordt voor de tweede keer door Aardsbisdom Keulen verwoest. Het Castellum wordt hierna niet meer herbouwd. Graaf Willem V van Gulik en zijn vader sneuvelen in Aken tijdens een straatgevecht. Zijn zoon vecht de komende jaren samen met de graaf van Vlaanderen tegen Gelre en Keulen in de slag bij Woeringen en tegen de expansiedrang van de Franse koning Philips de Schone in de Guldensporenslag.

1281

Geboorte van Jan I van Valkenburg in Sittard, zoon van Walram 'de Rosse' van Valkenburg. In 1324 wordt hij abt van het klooster in Herpen.

1288

Erfdochter Irmgard van Limburg, dochter van Walram van Valkenburg, trouwt met graaf Reinoud I van Gelre, die hiermee hertog van Limburg en Gelre wordt. Dit huwelijk blijft kinderloos en als Reinoud sterft maakt de hertog van Brabant, Jan I, aanspraken op hertogdom Limburg. Er ontstaat een gevecht tussen Brabant en Gelre, de dagenlange slag bij Woeringen.

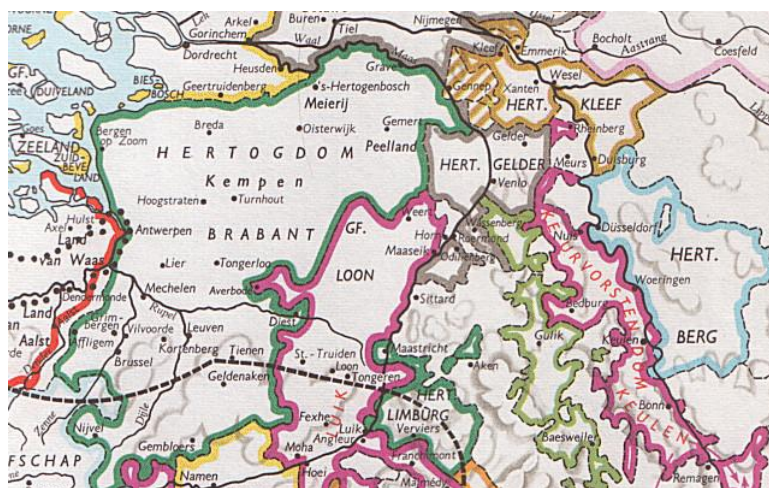
Gelre vraagt steun van de aartsbisschop van Keulen (samen 2200 ridders) en Brabant vraagt steun van de graaf van Gulik (samen 1500 ridders). Brabant en Gulik winnen de slag (zij verliezen 40 ridders) van Gelre en Keulen (zij verliezen 1100 ridders). Door deze overwinning komt hertogdom Limburg bij Brabant, wat vijf eeuwen zo blijft en wordt het graafschap Gulik onafhankelijk, waardoor Gulik niets meer te duchten heeft van Keulen. De graaf van Gulik herbouwt de vesting in Gulik.



Figuur 110: Slag bij Woeringen in 1288 uit de Codex Manesse en hartelijke ontvangst van de graaf van Gulik in Brugge in 1302

De afbeelding toont de banier van Hertog Jan van Brabant in de slag bij Woeringen met, vooruitlopend op de afloop, de reeds verenigde Limburgse en Brabantse Leeuwen. De hertog van Brabant wordt een van de machtigste heren van het gebied ten zuiden van Rijn.

Graaf Reinoud I van Gelre wordt gevangen gezet in Leuven en de aartsbisschop van Keulen wordt gedwongen zijn zware wapenuitrusting en helm, waarin hij bij Woeringen heeft gevochten, voortdurend te dragen. Hij wordt een jaar lang gevangen gehouden door de graaf Adolf van Berg en nadat de aartsbisschop voor een grote som is vrijgekocht, laat hij graaf Adolf gevangen nemen. Vervolgens wordt de graaf naakt met honing besmeerd opgehangen in een ijzeren kooi, als attractie voor bijen en vliegen. De rijke graaf biedt het drievoudige van het losgeld dat betaald is voor de aartsbisschop aan, maar de aartsbisschop gaat er niet op in. De wraak van de aartsbisschop is letterlijk en figuurlijk zoet.



Figuur 111: Nieuwe situatie in 1288, hertogdom Brabant en Limburg verenigd

Heer Walram 'de Rosse' van Valkenburg, die buiten dit gevecht stond, weigert hertog Jan I te erkennen als de hertog van Limburg. Hierdoor wordt in augustus 1288 zijn kasteel te Valkenburg belegerd. Heer Walram 'de Rosse' ontsnapt via geheime gangen in de Fluweelengrot en Walram erkent uiteindelijk Jan I als hertog van Limburg en Brabant.



Figuur 112: Kasteel van Valkenburg uit 13e eeuw (Op de voorgrond het restant van de tienhoekige toren, gesloopt in 1335)

1294

Godefridus Dobbelseyn is getuige wanneer Walram, met toestemming van zijn vrouw Philippa van Gelre, de stad Sittard een weiland schenkt, de Heyde genaamd, gelegen tussen Nieuwstadt en Sittard en bevestigt dat Sittard in het bezit is van twee moerassen tussen Munstergeleen en Sittard en tussen Wehr en de stad. Verder schenkt hij een bos op de Kolleberg, genaamd 'Tomele', en een weg Breydhage genoemd. Walram deed deze schenkingen uit dank voor de steun die de Sittardse burgerij geboden had bij zijn strijd tegen de graaf van Gelre bij de belegering van Born in 1294.

Door het rooien van de uitgestrekte bossen in Limburg, tussen de jaren 1000 en 1300, zijn heidegebieden ontstaan: struikgewas en open landschap. De goede gronden rond Sittard waren over het algemeen ontgonnen, behalve de latere Graetheide en enkele gebieden in de Kollenberg.

1297

Walram de Rosse schrijft een brief aan de bisschop van Luik, Hugo van Châlon, met het verzoek om de St. Petruskerk te verheffen tot collegiale kerk en er een college van kapittelheren aan te verbinden. Walram wilde meer luister verlenen aan de Sittardse kerk, omdat hij van plan was hiervan een waardige grafkerk voor de heren van Valkenburg te maken, zoals de hertogen van Limburg hun grafkerk in Rolduc hadden.



Figuur 113: Romaanse crypte in de abdij van Rolduc met sarcofaag van Ailbertus

1299

De St. Petruskerk wordt de grafkerk van de Heer van Sittert en hij sticht een kapittel. Hoofdtak van het kapittel was het bidden voor het zielenheil van de Heer en zijn familie. Het onderzoek van de Luikse bisschop leidde tot het oordeel dat de kerk voldoende middelen kon verwerven (met steun van twee hulpkerken in Munstergeleen en Susterseel) om daaraan een klooster te verbinden.



Figuur 114: Interieur van de oude hulpkerk, de Pancratiuskerk van Munstergeleen, die omstreeks 1928 afgebroken werd

Jaarlijks zou de St. Petruskerk kunnen rekenen op een inkomen van 103 mud en 15 vat rogge, 50 mud haver en 49 Luikse marken. De St. Petruskerk wordt kapittelkerk met een deken en 12 kanunniken, die in de immunititeit van het kapittel 'op het klooster' (Kapittelstraat en Kloosterplein) gingen wonen.



Figuur 115: Wijdingskruis op een wat vreemde plek aan de St. Petruskerk uit 1303

De wijdingsdag was en bleef eeuwenlang een feestdag voor Sittard en werd gevierd met een 'kerkmis', waarnaar het bijbehorende weinig kerkelijke feest 'kermis' ging heten. Het Wijdingskruis van de St. Petruskerk is een zogenaamd Krukenkruis, een gewoon kruis met dwarsbalken op de uiteinden. Het Krukenkruis is vooral door de kruistochten bekend geworden als Jeruzalemkruis of Kruisvaarderskruis, waarbij in iedere hoek nog een kruis aangebracht is.



Figuur 116: Kruisvaarderskruis

Kanunniken leggen de eed van trouw af en zijn verplicht hun intrek te nemen in een van de claustrale kanunnikenhuizen rond het 'Klooster' (deze lag ten noorden van de kerk, Kapittelstraat – Kloosterplein), waar zij met hun huisgenoten binnen de 'immunititeit' leven, waarbij zij onttrokken waren aan de jurisdictie van de stedelijke schepensbank en onderworpen aan de eigen rechtspraak van de kapitteldeken. Verder waren zij vrijgesteld van het betalen van belastingen. De kleding bestond uit een donker gekleurde toga, dikwijls met pels uitgevoerd omdat het in de winter behoorlijk koud kon zijn in de onverwarmde en vochtige kerk, waar het voltallige college dagelijks uren in koorbed moest doorbrengen in het hoogkoor van de kerk, dat voor de parochianen afgesloten was met een hekwerk.



Figuur 117: Een kanunnik in winterkleding en de memorieplaat van kanunnik Thienen in de St. Petruskerk uit 1616

Tot 1300 liep de handelsroute van Vlaanderen naar Keulen over het Kloosterplein en de Oude Markt naar de Putstraat. Doordat dit gebied nu tot de immuniteit van het kapittel behoort, wordt de handelsroute over de Limbrichterstraat naar de Putstraat geleid.

In het hoogkoor van de St. Petruskerk zijn de koorstoelen, met opklapbare zittingen, voorzien van kunstig gesneden 'misericordes' uit de 14^e eeuw nog aanwezig.



Figuur 118: Misericordes –kleine zitbankjes ofwel barmhartigheidssteuntjes



Figuur 119: Kinderspelen – houten stokpaard



Figuur 120: Koorbanksluitstuk uit 1425 (Boodschap van de engel aan Maria)

In de onderkant van het koorbanksluitstuk zijn twee Joodse figuren afgebeeld, die een punthoed dragen. Tijdens het vierde Lateraans Concilie in 1215 werd het besluit genomen dat Joden verplicht werden ter herkenning een punthoed te dragen, blijkbaar gold deze verplichting ook in Sittard nog in de 14e eeuw, toen de koorbanken van de St. Petruskerk vervaardigd werden.

Het was vooral de katholieke kerk die tegen de 'moordenaars van Jezus' in de loop van de Middeleeuwen steeds meer maatregelen afkondigde om de bewegingsruimte van de joden en hun contact met de katholieke bevolking te beperken.

Bij de Joden bestond sinds eeuwen de leerplicht. De grote massa van de christelijke bevolking bestond evenwel uit analfabeten en zou dat nog meer dan duizend jaar blijven. De kerkelijke concilies hielden zich al langer met het Joodse vraagstuk bezig. In 517 werd het voor geestelijken verboden met Joden aan tafel te gaan, in 533 werden huwelijken tussen christenen en Joden verboden. Joden mogen ook niet meer als rechter fungeren bij geschillen tussen christenen. In 538 kwam de bepaling dat de Joden vier dagen lang, van witte donderdag tot tweede paasdag, zich niet onder de christenen mochten vertonen, uitmondend in óf de doop óf verbanning.

Dit alles uit angst voor de invloed van de Joden (de 'Godsmoordenaars') op het christelijk geloof.

In het koorgestoelte van de St. Petruskerk kwamen de kapittelheren, zittend, staand of hangend op de misericordes, het dagelijks koorgebed bidden. Dat begon al vroeg in de morgenuren, als de hele stad nog in diepe rust lag. Daarna volgde de hoogmis, die op zon- en feestdagen voorafgegaan werd door een plechtige processie langs het 'klooster'. In de loop van de dag werd het breviergebed gebeden en als besluit van de dagoefening werd een plechtig lof gecelebreerd.



Figuur 121: Koorbankversiering - een aap



Figuur 122: Begrafenis van deken Tijssen in 1929

Het Kapittel start met de Latijnse school, die tot 1801 blijft bestaan. In de Franse tijd is het kapittel opgeheven, net als het Dominicanen- (aan de Oude Markt) en Dominicanessenklooster (in de Plakstraat).

In de Latijnse school werden jongens opgeleid door de Cantor om mee te zingen met de kapittelheren. De scholaster of ondermeester, die in het huis links van de Latijnse school woonde (het 'kloosterhuis' genoemd), gaf deze kinderen eenvoudig lees- en schrijfonderwijs. De meeste tijd werd besteed aan de zangrepetities, waarbij de kanunnik-cantor als leraar optrad. De algemene leiding van de Latijnse school bleef in handen van de kanunnik-scholaster.

De toeloop tot de school was groot omdat er geen andere onderwijsmogelijkheden waren. Opvallend is dat ook meisjes tot deze school toegelaten werden (een overeenkomst tussen het stadsbestuur en het kapittel), niet voor zanglessen maar voor les in Nederduitse taal. Dit was belangrijk omdat Sittardenaren handel dreven met de Gulikse steden en het Rijnland, waarbij Nederduits de voertaal was. Als tegenprestatie betaalde het stadsbestuur het onderhoud van de school en de scholaster.



Figuur 123: Latijnse school in de Kapittelstraat in 1958

In een document uit 1299 wordt het gasthuis genoemd, dat net buiten de poort van de eerste omwalling lag, op de hoek Oude Markt-Markt, op de plek van het latere Dominicanenklooster. Dit gasthuis werd bestuurd door een gasthuismeester en een armenmeester, die het geld beheerde dat bestemd was voor de armen, geschonken door Sittardenaren onder voorwaarde dat de armen zouden bidden voor hun zielenheil. Door deze schenkingen beschikte het gasthuis over steeds meer geld en landerijen.

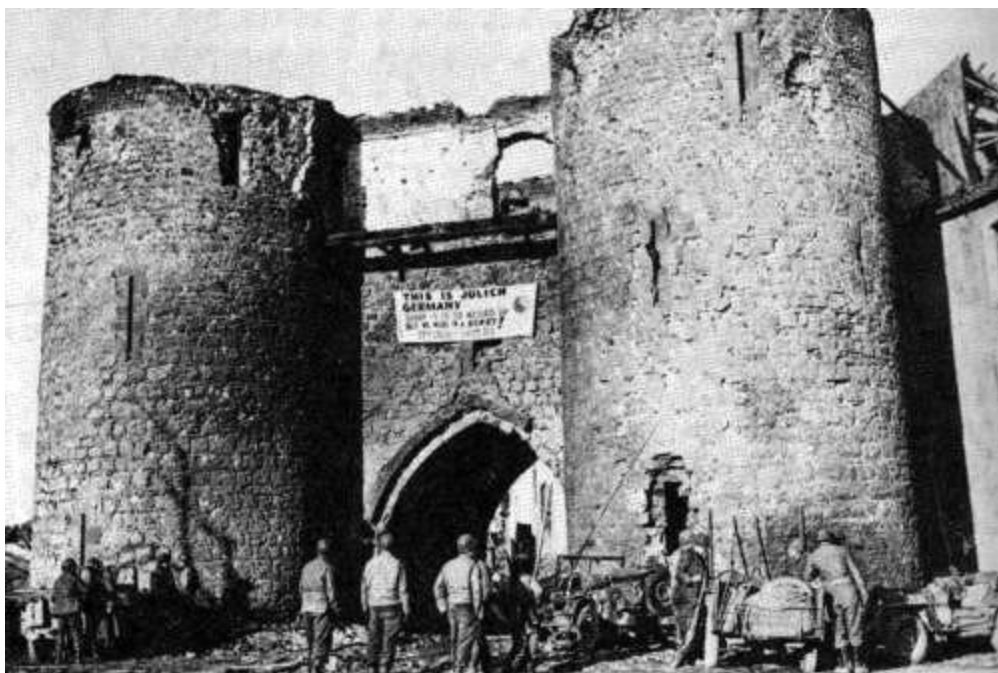
1300

In Gulik wordt een nieuwe stadsmuur gebouwd. Een van de drie stadspoorten was het 'Weyertor', die in november 1944 totaal vernield is door een Amerikaans bombardement.



Figuur 124: Het Weyertor in 1880

Een andere stadspoort, het 'Rurtor' (Roerpoort), bestaat nog steeds en wordt ook wel 'Hexenturm' genoemd, omdat zich hierin een gevangenis en folterkamer bevindt waarin rond 1550 enkele heksen veroordeeld zijn.



Figuur 125: Het Rurtor in 1944 ("This is Jülich, Germany. Sorry it is so messed up but we were in a hurry!")

Sinds 2005 is de Hexenturm feestelijk verlicht.



Figuur 126: De Hexenturm in Gulik feestelijk verlicht sinds 2005

1304

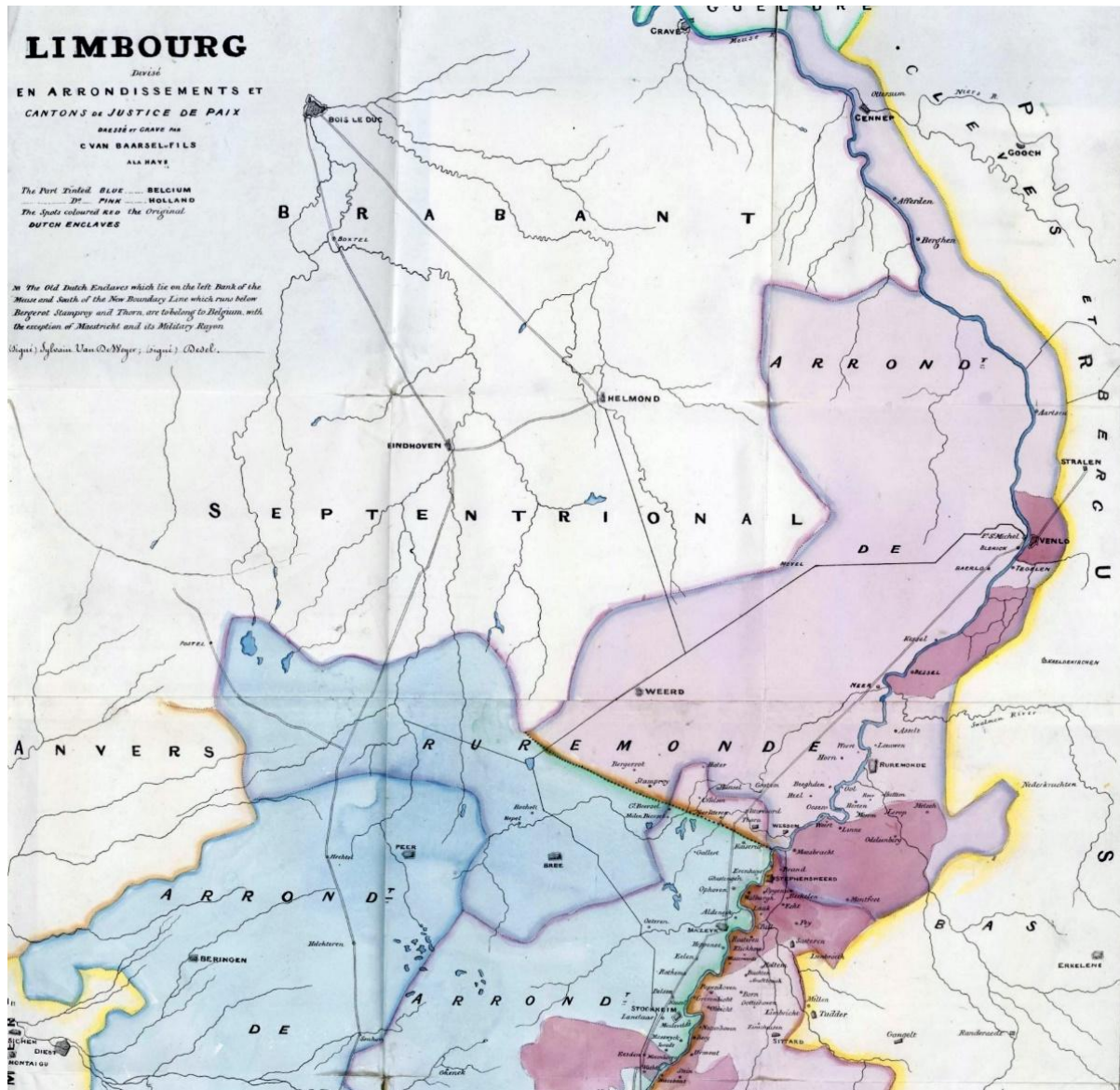
De graaf van Gulik is aanvoerder van de Vlaamse troepen in de slag bij Pevelenberg. Hij verliest de slag van de Fransen en sneuvelt.

De laatste graaf van Kessel, Walram, sterft kinderloos. Hierdoor komen de Kesselse bezittingen Tegelen, Bruggen, Mönchengladbach en Grevenbroich in Gulikse handen en wordt Tegelen aan de Maas de meest noordelijke punt van Gulik. In 1817 kwam Tegelen bij Nederland, zodat Pruisen nergens meer directe toegang tot de Maas bezat en Nederland de volledige controle



Figuur 127: De slag bij Pevelenberg

over deze rivier verkreeg. Bij het verdrag van Londen werd de grens met Pruisen enkele kilometers ten oosten van de Maas gelegd, zodat de Pruisische kanonnen de maasvaart niet konden bedreigen.



Figuur 128: Grens met Pruisen in het verdrag van Londen 1839

In Sittard werd en wordt nog steeds de taal van het land van Gulik gesproken. Het Sittardse dialect wijkt dan ook af van bijvoorbeeld het Geleens dialect en niet van het dialect dat in de Duitse Zelfkant gesproken wordt. Dit geldt ook voor het dialect van Venlo en Tegelen. In beide gevallen bezit Nederland dus nog hoorbaar een stukje Guliks erfgoed in Midden- en Noord-Limburg.

1309

Een geplande kruistocht naar het Heilige Land gaat niet door. De kruisvaarders trekken door het Rijnland en Brabant en overvallen joodse gemeenschappen. De joden van Sittard vluchten naar het kasteel in Born, waar ze hopen asiel te vinden bij de vertegenwoordiger van de landsheer, Jan van Valkenburg. Helaas worden hier ruim 100 joden vermoord door de rondtrekkende kruisvaarders.



Figuur 129: Kasteel van Born rond 1900 (helaas in 1930 afgebrand)



Figuur 130: Kasteel van Born rond 2000 (de ruïne is geconserveerd)

1312

Schout en schepenen van de stad Sittard maken bekend dat Heinricus, genoemd Suernegher, in erfpacht heeft genomen van Johannes de Boeckhoven, kanunnik en scholaster van de St.-Petruskerk, de helft van een huis en erf, gelegen bij de Oude Markt in de nabijheid van het huis van Vlimannus, genoemd Boye, voor 30 solidi per jaar.

De Plakstraat wordt voor het eerst genoemd in het register van het Maria-altaar van de St. Petruskerk. Dit register is intussen verloren gegaan, maar werd door Kritzraedt in 1640 overgeschreven en de tekst is daardoor bewaard gebleven.

1313

Hermanus de Eght is schuldig aan de deken en het kapittel van Sittard een jaarrente van 2 Brabantse solidi uit het huis en erf, welke thans aan Theodericus, genoemd Stamelbock toebehoren en die gelegen zijn buiten de omwalling van de stad aan de weg naar Lymborgh (Limbricht).

1315

In Sittard breekt een pestepidemie uit, *“woran Tausende gestorben sind”*. Deze ziekte teisterde de stad tijdens een periode van hongersnood, die volgde op een zomer waarin aanhoudende regen vanaf St. Johannes Baptistdag de oogsten had doen mislukken.

1318

Begin van de belegering van Sittard op 1 augustus in de strijd tussen hertog Jan III van Brabant en Reinold van Valkenburg. Hertog Jan uit Brussel vernielt de Sittardse verdedigingswerken op de feestdag van St. Petrus-Banden (met die ‘Banden’ worden de ijzeren kettingen bedoeld waarmee Petrus geboeid werd door Herodes). In de kronieken wordt Sittard beschreven als *“eene rycke stercke en vaste plats mit dobbel graven rondom versien”*. Met drie legerkorpsen valt de hertog de drie stadspoorten tegelijkertijd aan: de Leuvense troepen bij de Limbrichterpoort, de Mechelse bij de Broekpoort en de Antwerpse en Bredase bij de Putpoort. De boeren uit de omgeving waren gevlucht binnen de wallen van de stad, die verdedigd werd door de stadsschutters ondersteund door 300 gewapende edelen. De houten borstweringen en bruggen voor de poorten werden in brand gestoken en op 10 augustus moest de stad zich overgeven. Plunderend en moordend vielen de Brabanders de stad binnen. In een perkamenten stuk schrijft Jan III dat hij Sittard *“ten eeuwigen dage aan zijn Limburgse bezittingen zal toevoegen”*.



Figuur 131: Hertog Jan III van Brabant

1319

Hermanus, genoemd in de Helle, bekend schuldig te zijn aan de deken en het kapittel van Sittard een jaarrente van 6 Brabantse solidi uit zijn huis en schuur, gelegen in de straat der looiers naast het huis van Theodoricus, genoemd Kicghen.

Deze schuldbekentenissen waren bestemd voor het laten lezen van missen voor het zielenheil van betrokkene en familieleden.

1321

Het St. Catharina Gasthuis (gelegen op de plek van het latere Dominicanenklooster) verleende nachtverblijf voor reizende kooplieden (*“auf wanderschaft”*), pelgrims en op doortocht zijnde vreemdelingen. Bovendien gaf het gasthuis onderdak en verpleging aan bejaarde en onvermogene burgers uit de stad (stedelijk hospitium). Eigenlijk was het gasthuis niet meer dan een voorportaal van de dood. De kans dat je een gasthuis levend, laat staan in goede gezondheid, verlaten kon, was gering. Wie kon, vermeed het en liet zich thuis verzorgen.

Het bestuur van het Gasthuis leent aan Henkinus Jutte geld; als onderpand geeft hij zijn huis met tuin genaamd ‘Vantbrugge’. Dit huis lag bij de brug over de Molenbeek op de hoek Oude Markt-Grote Markt. Naast het Gasthuis wordt de Gasthuiskapel gebouwd (op de plek van de huidige St. Michielskerk). De gasthuiskapel werd bediend door een van de kapittelheren van de St. Petruskerk. In de loop der tijden heeft het gasthuis door liefdadige schenkingen en legaten belangrijke bezittingen verworven, zodat het mogelijk was aan burgers uit de stad kapitalen te verstrekken (als het ware de eerste Sittardse ‘bank’).



Figuur 132: Oude Markt in 1892 met rechts de plek van het vroegere gasthuis

Dit eerste gasthuis bleef bestaan tot 1632, toen het vrij vervallen lemen gebouw overgedragen werd aan de Dominicanen, die het als convent in gebruik namen en het ten slotte sloopten, evenals de kapel, om er het Dominicanenklooster en de St. Michielskerk te bouwen, waarbij de Molenbeek overkluisd werd.

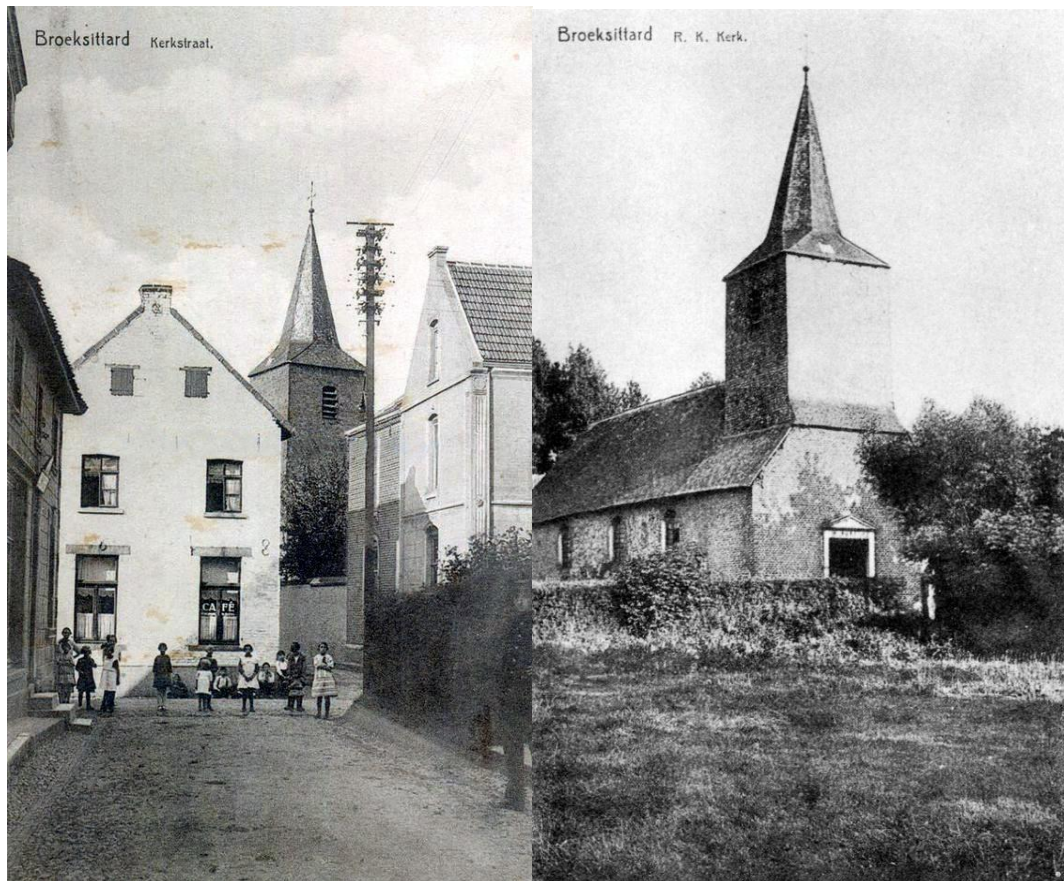
1323

Elisabeth de Sconebergh, abdis van de abdij te Susteren maakt bekend dat Henricus de Langenrode, cantor van de St.-Petruskerk, aan Otto de Havert en de gebroeders Theodorus en Wynkinus de Monte voor een bepaald bedrag verkocht een jaarrente van 3 Brabantse marken, bestemd als fundatie voor het altaar van de Heilige Remigius en Georgius in de St.-Petruskerk. Als onderpand voor de betaling heeft Henricus een huis met 12 bunder land te Langenrode aangewezen.



Figuur 133: O.L.Vrouwekapel uit 11e eeuw in Broeksittard, gesloopt in 1934

Johannes van Ganghelt en zijn vrouw Beatrix geven aan dat zij aan de rector van de O.L. Vrouwekapel te Broeksittard en aan het gasthuis een jaarrente van 6 Brabantse schellingen hebben geschonken. Als onderpand geldt hun huis met schuur aan de Oude Markt in Sittard, nabij de brug.



*Figuur 134: Oude kerk uit 11e eeuw in Broeksittard, gesloopt in 1934
(tussen de ramen van de O.L. Vrouwekapel is muurwerk van maaskeien te zien)*



Figuur 135: Interieur oude kerk in Broeksittard (25 m lang en 4,20 m breed)

1324

De gotische stadsmuur van Gulik, die gebouwd was om de stad met pijl en boog te verdedigen, wordt vernieuwd en voorzien van drie stadspoorten. De Rurtor of Hexenturm bestaat nog, de Aachenertor en de Weyertor zijn in de tweede wereldoorlog tijdens het bombardement in 1944 totaal vernield.



Figuur 136: Walramplatz-met-Hexenturm in Jülich (Gulik) in 1920

1325

De schepenen van Sittard maken bekend dat zij in het algemeen belang hebben overgedragen aan Theodoricus, genaamd Reynem, een stuk land gelegen tussen de grote wijngaard en de stadsgracht, vanaf de gemene weg tot aan de toren, op voorwaarde dat Theodoricus het land met een stevige omheining zal beschutten, zodat mensen en vee er niet langer doorheen kunnen. Theodoricus moet elk jaar aan de St.-Petruskerk twee vaten wijn leveren.

Blijkbaar werden in deze tijd buiten de wal druiven geteeld om er wijn van te maken.



Figuur 137: Op de achtergrond de Agnetenwal en vroegere stadsgracht

1327

Waldanus Lombardus van Sittard heeft aan kapitteldeken Mathias zes bunder land in de nabijheid van Sittard afgestaan aan het kapittel van Sittard.

De Brabantse hertog Jan III geeft aan zijn tolgaarders opdracht de burgers van 'Zittert' met hun goederen en koopwaren ongehinderd te laten passeren op vertoon van een vrijbrief met schepenzegel. Over deze tolrechten is later herhaaldelijk onenigheid gerezen tussen het Sittardse Magistraatcollege en de Brabantse stadsregeringen.



Figuur 138: Links het schepenzegel

Het schepenzegel bevat de afbeelding van St. Petrus met in de rechterhand een sleutel en in de linkerhand een boek.



*Figuur 139: Schepenzegel anno 1243, randschrift: 'S(IGILIUM).OPIDI.DE.SITTERT'
(‘Zegel van de stad Sittard’) met de afbeelding van St. Petrus en het slangenkruis*

De afbeelding van St. Petrus lijkt op die van het oudste stadszegel van Keulen uit 1114, in de rechterhand een sleutel en in de linkerhand een boek.



Figuur 140: Oudste stadszegel van Keulen uit 1114

1328

Het kapittel verhuurt aan Jacobus, zoon van Johannes, in erfpacht een stuk land, gelegen bij de St.-Petruskerk. Dit land heeft eertijds toebehoord aan Hermanus, kanunnik van het Sittardse kapittel en is nu eigendom van het kapittel. De erfpacht bedraagt 9 groten per jaar in munten van de Franse koning.

1333

De schepenen van Sittard maken bekend dat Johan Raghe en Trude Breemkens als vertegenwoordigster van haar man Johan Breemkens verklaard hebben schuldig te zijn aan de deken en het kapittel van Sittard een jaarrente van 6 groten uit hun goed, geheten Raghenguët, gelegen "op de beke buten Lewenbergh". De Lewenberghpoort is de Broekpoort in de Paardestraat, dus moet dit goed langs de Molenbeek in de Paardestraat gelegen hebben voorbij de stadspoort.



Figuur 141: Kadastrale kaart van het gebied ten oosten van de wal tussen de Broekpoort en de Putpoort uit 1819

Linksboven op de kaart ligt de Broekpoort en loopt de 'Stadtbroucker Weg' (nu 'Tudderenderweg'), met daarboven de Molenbeek. Linksboven begint een zijweg, die naar rechtsonder loopt, de 'Brouch Sittarder Weg' (nu 'Broeksittarderweg').

Linksonder begint bij het einde van Putstraat de 'Colsch Baan' (nu 'Keulsebaan').

Links de fort Sanderboutwal, met de vele volkstuinen in de vroegere stadsgracht. Parallel aan de wal loopt een smal weggetje, 'de Schnackert', om bij de tuinen te kunnen komen.



Figuur 142: Volkstuinen bij fort Sanderbout in 1927

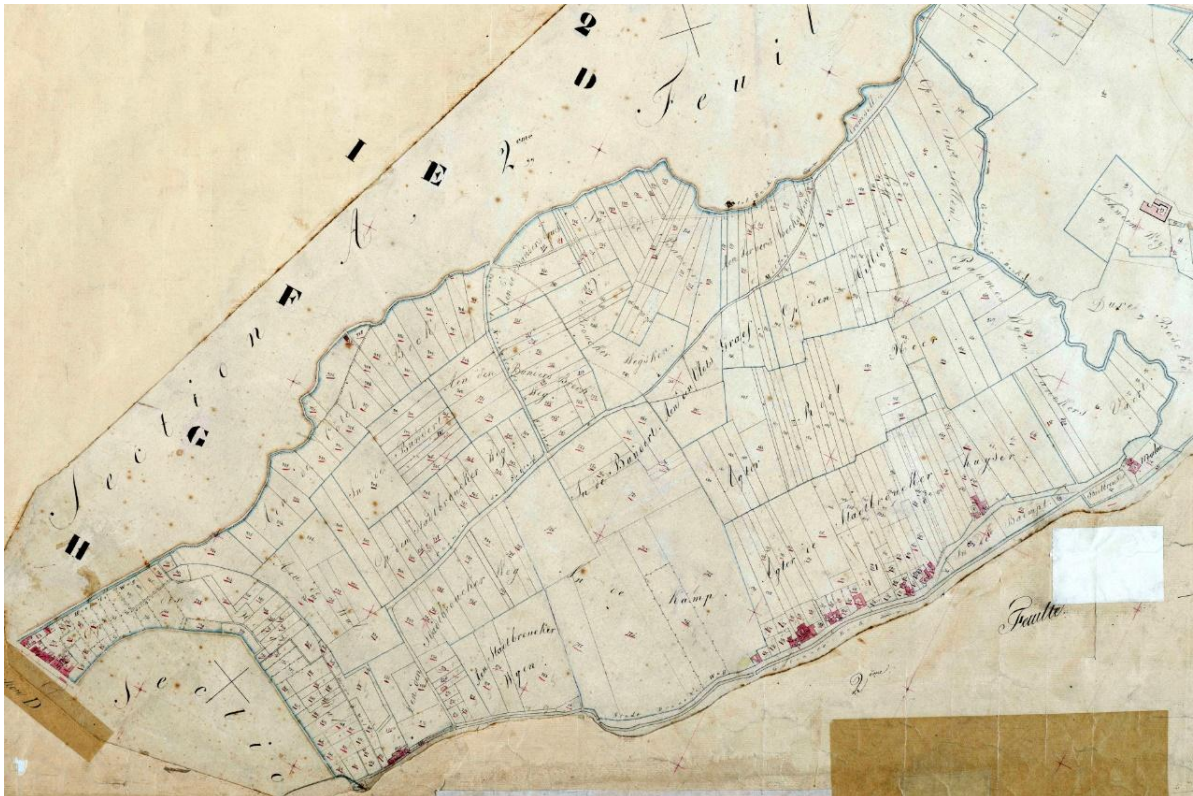
In het midden van de foto is een huisje te zien dat in de vroegere stadsgracht bij de Fort Sanderboutwal gebouwd is, het huisje van Marx.



Figuur 143: Huisje van Marx in de vroegere stadsgracht bij de opgang naar de Fort Sanderboutwal in het Pullestraatje



Figuur 144: Zicht op het huisje van Marx en de volkstuinten vanaf de Fort Sanderboutwal in 1920



Figuur 145: Kadastrale kaart van het gebied tussen de Keutelbeek (boven) en de Molenbeek (onder) uit 1819

Linksonder de huizen in de Brandstraat tussen de brug over de Keutelbeek en de Limbrichterpoort. Van hieruit loopt de Begijnenhofwal en de Dominicanenwal naar de Broekpoort in de Paardestraat. Buiten de wal liggen de volkstuinten in de vroegere stadsgracht 'Op den Hooge Wal' (nu

‘Schootsvelden’) geheten. Parallel aan de wal loopt een pad om de tuinen te kunnen bereiken, ‘Hooge Wal’ op de kaart, nu ‘Lank Getske’.

Onder loopt de ‘Geleener Beck’ (nu ‘Molenbeek’) met daarnaast de ‘Stadt Broucker Weg’ (nu ‘Tudderenderweg’). Over de Molenbeek ligt na een paar honderd meter een brug voor de weg naar Millen en Nieuwstadt. In het midden van de kaart splitst deze weg naar Nieuwstadt, via een brug over de Keutelbeek, de ‘Banders Bruch Weg’, en naar Millen.

Rechts ligt de ‘Stadbroucker Moelen’ (‘Stadbroekermolen’), waarna de Molenbeek al slingerend naar de Keutelbeek loopt. Voor de molen liggen de huizen van Stadbroek, de velden achter deze huizen heten ‘Agter de Stadbroucher huysen’.

Boven loopt de ‘Cotel Beck’ (‘Keutelbeek’) met daarnaast de ‘Haspels Weg’ (nu ‘Haspelsestraat’).



Figuur 146: Haspelseweg langs de Keutelbeek richting Overhoven in 1910

1334

Arnold, heer van Stein en gouverneur van de hertog van Brabant in Sittard, is in opdracht van zijn heer uit Sittard vertrokken om Herzogenrath, dat door Gulikse troepen belegerd wordt, te ontzetten. Bij die gelegenheid hebben de Sittardse burgers hun stad aan de hertog van Gelder overgedragen in naam van de onmondige kinderen Walram en Theodor, kinderen van de overleden graaf Reinold van Valkenburg. Op deze manier wordt Sittard weer Valkenburgs.

Johannes van Valkenborgh, heer van Herle en Borne, beslecht een geschil tussen het kapittel van Sittard aan de ene zijde en Johannes, familie van Jutta, burger van Sittard ter andere zijde. De heer van Valkenborgh bepaalt dat de jaarrente, die zijn vader Walram van Valkenborgh eertijds aan het kapittel geschonken heeft en die Jutta tot nu toe moest betalen, thans ten laste van Johannes komt. De schuld bedraagt een jaarrente van 1 Brabantse mark uit zijn huis en erf, gelegen in de buurt van de Oude Markt in Sittard.

In principe waren deze jaarrentes voor eeuwig en blijkbaar ging de schuld over op de erfgenaam.

1335

Truda, weduwe van Petrus Slijcken, verklaart dat haar man bij testament aan het gasthuis een jaarrente van 1 mark Brabants geschonken heeft. Hiervan moet vlees gekocht worden, dat ieder jaar op de zesde zondag van het nieuwe jaar aan de armen wordt uitgedeeld. De jaarrente krijgt men door heffingen op het huis van Petrus zelf, het huis van Adam Cremer, op het huis van Gobbelinus Molenaar en op een pand gedeeltelijk bewoond door Hendrik van de Brug.

1336

Graaf Wilhelm V van Gulik wordt door de Duitse keizer tot Markgraf geslagen. Vanaf nu noemt hij zich Willem I en wordt in 1356 tot hertog verheven. Door vererving ontstaat een groot hertogdom (2/3 van het huidige Nordrhein Westfalen) waartoe ook Sittard gaat behoren.

Elisabeth de Sconebergh abdis en het gehele convent van de abdij te Susteren oorkonden dat Mathias, deken van het kapittel van Sint Pieter te Sittard, aan diezelfde kerk alle cijnsgoederen heeft geschonken, die hij van de abdij te Susteren in bezit hield en die gelegen zijn te Beckhoven in de parochie Guttekoven. Als getuigen zijn aanwezig Godefridus, genaamd Aitschout, kapelaan, Petrus de Heyden, burger van Sittard, Mathias genaamd Pentsen en Truda weduwe van Rutgher, genoemd Scherffs.

De bisschop van Luik verklaart dat door de belegering van Sittard en omstreken het kapittel zodanige schade geleden heeft, dat er nauwelijks inkomsten zijn. Daarom wordt de kerk van Merkelbeek als hulpkerk aan de kapittelkerk toegevoegd en de inkomsten van de goederen daarvan toegewezen aan het Sittardse kapittel. Alleen houdt de pastoor van Merkelbeek per jaar 15 schepels rogge en haver voor eigen gebruik. De kerk van Merkelbeek leverde jaarlijks 324 vat tarwe, 438 vat rogge, 276 vat gerst, 44 vat haver en 80 gulden aan kleine tienden. Deze extra inkomsten waren nodig voor de herstelwerkzaamheden na de inval van Hertog Jan van Brabant in 1318 en 1334.



Figuur 147: De Sint Clemens-kerk in Merkelbeek is in het jaar 1114 gebouwd

1338

Johannes, genaamd Flitstoin verklaart schuldig te zijn aan Godefridus, de Coten genaamd, een

jaarrente van 1 malder koren afkomstig uit een halve bunder land, gelegen aan de weg naar Broeksittard.

Sittard wordt overgedragen aan Jan van Valkenburg, heer van Ravenstein en Susteren, die ook al in 1320 de heerlijkheid Born gekocht had. Vanaf nu noemt hij zich ook heer van Sittard.

1339

De schepenen van Sittard maken bekend dat Johan van den Hoeve aan Johan Knopken schuldig is een jaarrente van drie schellingen uit zijn huis, gelegen aan het kerkhof te Sittard (bij de St. Petruskerk) achter het huis van Wynrick de schoenmaker.

1340

De Putstraat wordt verhard met grint, uit de groeve in de Kolleberg.



Figuur 148: Zandgroeve in de Kolleberg

1341

In een akte wordt Haagsittard als dorp, met een gemeenschappelijk waterput, genoemd. Tijdens grondwerkzaamheden in het uitbreidingsplan 'Kempekoel' wordt een waterput met potscherven gevonden uit 1050-1350.

1342

De schepenen van de stad maken bekend dat Gerardus, genoemd Plumper, in erfpacht heeft gegeven aan Arnoldus, genoemd Cuter, een hoeve, gelegen tussen de hoeve van Godefridus Lorsen en de hoeve van Stummarts, voor de som 6 groten en 2 oude sterlingen per jaar.

1344

Johannes, zoon van iemand uit Geleen, bekent schuldig te zijn aan de weduwe Catharina Loo een erfcijs van 1 ½ florijn. Als onderpand stelt hij zijn huis in de Putstraat, in de buurt van het huis van Hendrik de barbier.

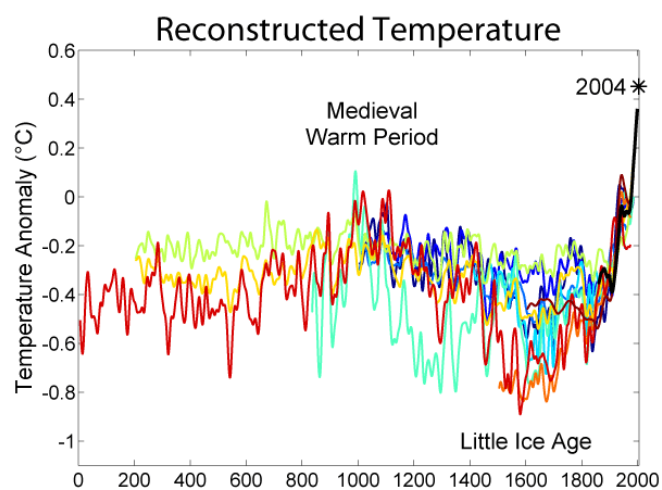


Figuur 149: Putstraat in 1892 (op de Markt verkopen vrouwen uit Broeksittard hun groenten)

Ida, weduwe van Henricus, genoemd Pijls, staat aan de deken en het kapittel van de St.-Petruskerk een keurmede (het recht om een stuk uit de erfenis op te eisen) en een jaarrente af van 6 Brabantse denariën en 2 kapoenen, welke haar krachtens erfrecht toekomen uit het land van Hermannus, genoemd Stich, kanunnik te Sittard. Het kapittel geeft in ruil aan Ida een even grote keurmede en jaarrente, afkomstig uit het land van de begijn Mechtildis.

1346

Er heerst hongersnood in Europa en ook in Sittard door het mislukken van de oogst vanwege het slechte weer. Er is sprake van een 'Kleine IJstijd' over de hele wereld, een relatief koude periode waarin de gemiddelde temperatuur 1 à 2 graden lager was dan tegenwoordig en die voortduurde tot 1850. De gletsjers in de Alpen bereikten rond 1850 de grootste omvang sinds de laatste ijstijd.



Figuur 150: Gemiddelde temperatuurafwijking in de afgelopen 2000 jaar

In de vroege middeleeuwen (600-1200) was sprake van een warme periode en was het gemiddeld even warm als of nog wat warmer dan tegenwoordig. Er groeiden toen wijnranken in Sittard (uit de Sittardse kronieken uit 1325: *'een stuk land gelegen tussen de grote wijngaard en de stadsgracht, vanaf de gemene weg tot aan de toren'*), perziken in Vlaanderen en ook vond toen de kolonisatie van het zuiden van Groenland door de Vikingen (985 - begin 15e eeuw) plaats. Tijdens de Kleine IJstijd

was dit allemaal echter niet meer mogelijk, toen het 's winters erg koud was en overal geschaatst kon worden, zoals te zien is op schilderijen uit de Gouden Eeuw.



Figuur 151: 'Winterlandschap met ijsvermaak' van Hendrick Avercamp 1608

1348

Johan Ovendorscher maakt bekend dat hij aan het gasthuis van Sittard schuldig is een jaarrente van 3 schellingen. Als onderpand worden gesteld een huis en een hofstede, die 'Prutneys waes'.

Heyn van Steyne uit Sittard is schuldig aan Goeden Cultens een jaarrente van een mark uit een hoeve, gelegen buiten de Limbrichterpoort, bij de hoeve van Gerart Culten en Claus, zoon van Nesen.



Figuur 152: Bij de bomen op de achtergrond stond de Limbrichterpoort in de Brandstraat

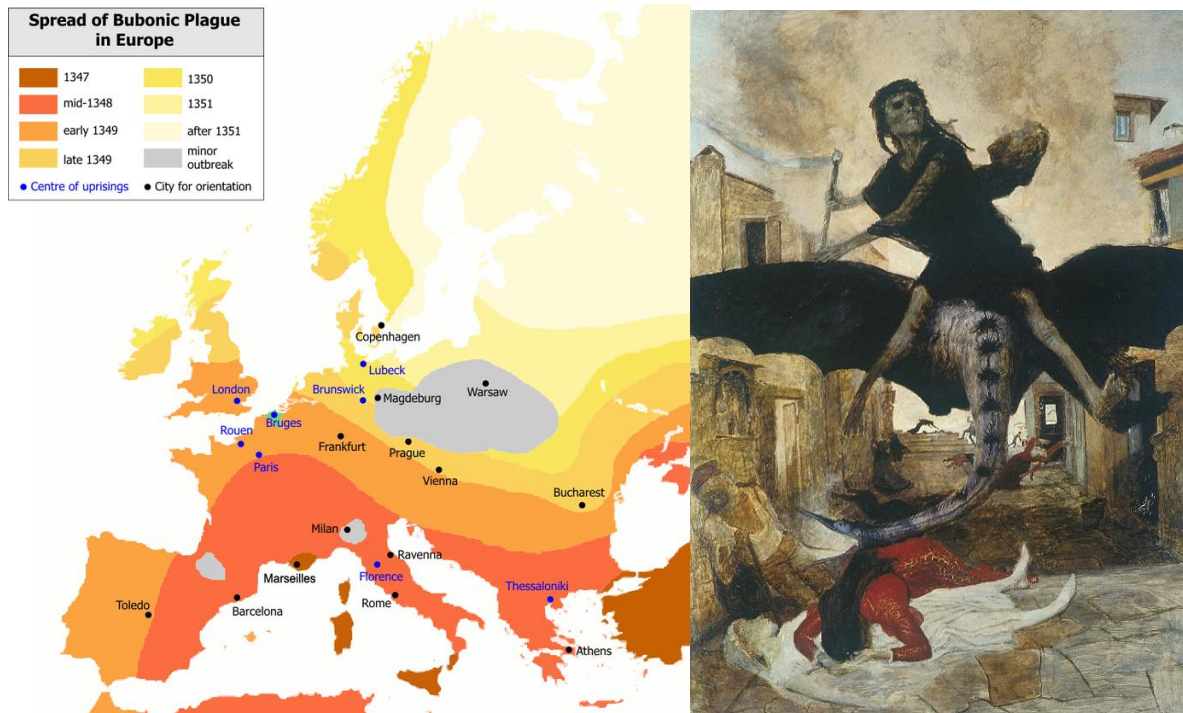
In Europa en ook in Sittard breekt de pest uit. Door de Zwarte Dood laat een derde deel van alle Europeanen, destijds enkele tientallen miljoenen, het leven tussen 1347 en 1351. De pest wordt veroorzaakt door de bacterie 'Yersinia pestis' en wordt overgebracht door vlooien die eerst besmet

bloed zuigen en daarna een mens bijten, waarmee ze de bacterie overbrengen en builenpest ontstaat. De ziekte verloopt zeer snel, een paar uur na de vlooienbeet komen de eerste ziekteverschijnselen (koorts en hevige hoofdpijn) en na drie dagen treedt de dood in. Honden en katten kunnen ook de pest krijgen.



Figuur 153: Pestbuilen (zwellen van de lymfeklieren)

Longpest wordt overgebracht door minuscule druppels, die in de lucht zweven ten gevolge van hoesten of niezen van een besmette persoon, en is bijna altijd dodelijk binnen 48 uur. Diegenen die de pest opgelopen hadden, kregen hoge koorts, waren onrustig en verward, gaven bloed op en kregen bulten zo groot als een ei. In het laatste stadium van de pest treden bloedingen op, wat de huid van het slachtoffer zwart doet lijken. Daarom werd de ziekte 'Zwarte Dood' genoemd.



Figuur 154: Verspreiding van de pest in Europa van 1347 en de 'Zwarte Dood'

De bevolking zocht een object om zich op te wreken. Waren dit eerst de verminkten en de melaatsen, al vrij spoedig werden de joden als de boosdoeners gezien, die de waterbronnen vergiftigd zouden hebben. De joden leken immuun te zijn voor 'de Zwarte Dood', dit was het beste bewijs van hun schuld. Dat dit kwam door de betere hygiëne bij de joden wist men destijds niet. Ook ratten werden als boosdoener gezien, omdat die in de smerigheid van riolen leven, maar de rattenvlo komt in Europa niet voor, omdat het klimaat te koud is. Het waren de mensenvlooien die de pest verspreidden en die kwamen in grote hoeveelheden voor in het bedstro dat vroeger gebruikt werd om op te slapen en het gebruik van zeep was onbekend, hygiëne kende men niet.

Vaak werd de Zwarte Dood als een straf van God gezien, wat leidde tot rondtrekkende al zingende groepen zelfkwellers, de zogenoemde flagellanten. Door zichzelf in het openbaar te geselen wilden ze Gods barmhartigheid afsmecken.

In Sittard trokken ze ook door de stad waar ze hun rituelen twee keer per dag uitvoerden, waarbij ze op hun knieën vielen om zichzelf, tijdens het zingen van stimulerende 'Geisslerlieder', ritmisch af te zwepen. Al snel bleek dat flagellanten behalve boetedoening ook de pest naar steden brachten waar deze nog niet was voorgekomen. Daarom werd later de toegang aan groepen geloofsfanaten ontzegd. Het Concilie van Konstanz in 1417 veroordeelde deze tochten.



Figuur 155: Flagellanten, ook wel 'Kruisbroeders' genoemd



Figuur 156: Een beroemde prent. Terwijl de mensen sterven (linksonder) trachten anderen Londen te ontvluchten (rechts), maar de dood (midden) volgt hen. De vluchtelingen zijn dan ook niet welkom in andere steden (uiterst rechts)

1349

Winandus, schoonzoon van Theodoricus, genoemd Leinoes, schuldig is aan Johannes, genoemd Preuthe, een jaarrente van zeven solidi uit zijn huis en tuin, gelegen tegenover de molen.



Figuur 157: Woningen tegenover de banmolen in de Nieuwstraat rond 1900

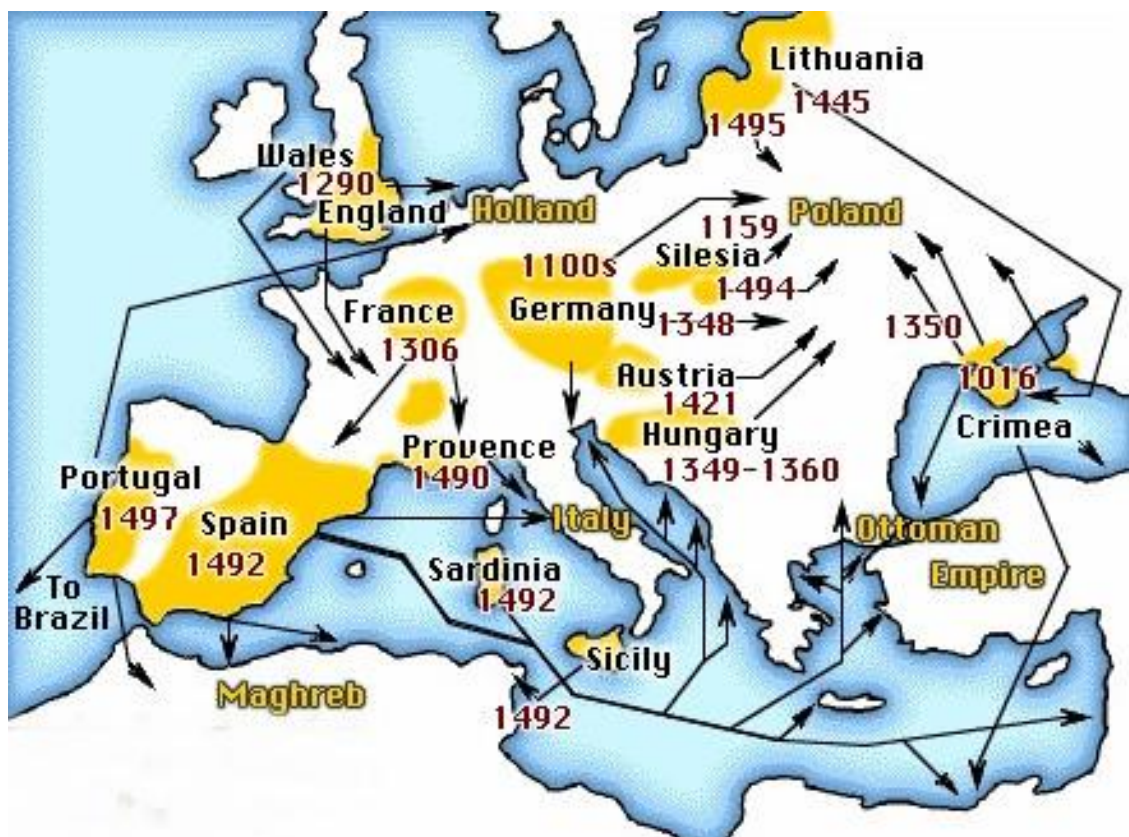
Hele joodse gemeenschappen worden uitgemoord, ook in Sittard. Gegevens over deze ramp zijn opgetekend in de 'Nürnberger Memorbuch', een joods gedenkboek waarin slachtoffers herdacht worden. Born, Sittard en Susteren worden vermeld als plaatsen waar tussen 1096 en 1349 alle joden werden vermoord, evenals in het Belgische Hasselt, Leuven, Brussel en Sint Truiden.



Figuur 158: Het Nürnberger Memorbuch uit 1296 (Israëliisch Museum Jeruzalem)

De joden kregen overal in Europa de schuld van de pestepidemie ('De Zwarte Dood') en worden overal vervolgd, verbannen of gedood. De overlevenden vluchten naar het oosten (Polen en Turkije).

Het Duitse Jodendom, dat in de middeleeuwen een leidende rol in Europa had gespeeld, was vernietigd. Sommigen ontkwamen door bekering tot het christendom aan vervolging, zoals wellicht het geval was met de familie van de klokkenluider van de St. Servaas te Maastricht, die begin 15de eeuw vermeld werd als "*Johannes van Sittert, den men heydt Johannes Judei*". Tussen 1350 en 1500 hebben geen joden meer in Sittard gewoond.



Figuur 159: Vlucht van verbannen Joden tussen 1100 en 1500

Het Gasthuis leent nog steeds geld uit aan burgers, zoals aan Heyn, deken van de 'Seilwinder', die aan het gasthuis een jaarrente van 4 schellingen, 1 oude groot en 1 oude heller schuldig is. Als onderpand geeft hij zijn huis en tuin met toebehoren, gelegen aan de Steenweg.

1350

Aleidis de Haicsittart, erfgename van haar broer Hermannus Stychs, die tijdens zijn leven kanunnik van het St.-Petruskapittel was, maakt bekend dat het de uiterste wil van haar broer was dat voor zijn gedachtenisviering een jaarrente wordt gegeven van 7 solidi. Dat geld komt van de goederen die nu door Johannes, genoemd Hemsman, bewoond worden.

Goedscalc Semgher van Aken maakt bekend dat hij aan de heren van Valkenburg een bedrag van 60 schilden heeft gegeven, welke som verschuldigd was door de deken en het kapittel van Sint Pieter te Sittard vanwege de kerk in Merkelbeek.

1351

De schepenen van de stad laten een grensmarkering opmaken van de heerlijkheid Sittard.

Johan Kleine bekent schuldig te zijn aan het gasthuis een rente van een 'scilt', goed van goud en zwaar van gewicht. Als onderpand geeft hij een tuin te Ophoven gelegen bij Goedkens hof.



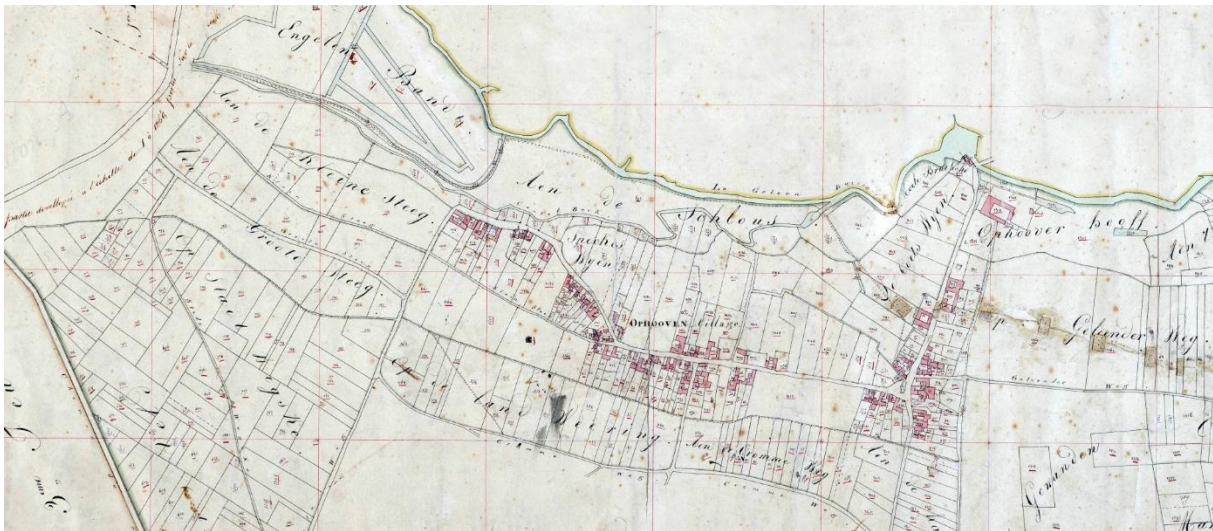
Figuur 160: Tuinen van boerderijen in Ophoven in 1920

1352

De heer van Sittard (en van Ravenstein, Susteren en Bron), Jan van Valkenburg, erft alle gebieden van Valkenburg. Alleen Nieuwstadt is een Gelderse enclave en Limbricht een vrijheerlijkheid.

1353

De Sittardse schepenen maken bekend dat Mathys der Becker schuldig is aan Arnt Symons een jaarrente van 5 oude groten en 2 kapoenen uit een hoeve, gelegen "tusschen den twen steghen", in de richting van Ophoven.



Figuur 161: Kadasterkaart van Ophoven uit 1819

Gerart in die Steghe is schuldig aan Johan van den Audenmerct een jaarrente van 1 mark, op een onderpand van 3 marken en 3 schellingen uit een huis en erf, gelegen buiten "Lewenberg op die beke".

Op de kadastrale kaart staan links 'Aen de Kleine Steeg' (huidige straat 'Ophoven') en 'Aen de Groote Steeg' (huidige 'Steegstraat') aangegeven, met daaronder 'Op Stadt Wegske' (is verdwenen door de

aanleg van de Rijksweg) en daarboven de 'Engelen Bandt' (hier liggen nu de tennisbanen tussen beide beken in).



Figuur 162: Witte huizen van de Engelenkamp in 1882, rechts van het veld loopt de Kleine Steeg naar Ophoven

Midden-boven op de kadastrale kaart ligt de Stenen Sluis ('Aen de Schlous'), waar de Geleenbeek zich vertakt in de Molenbeek en de Keutelbeek.

Rechtsboven ligt de Ophovenermolen met de 'Ophoover Hooff' (Ophovenerhof). Hier ligt over de Geleenbeek het 'Moele Bruckske' (de 'Molenbrug') richting Leijenbroek en verder naar Munstergeleen.

Rechts op de kaart staat de 'Geleender Weg' (nu 'Geleenstraat') aangegeven, richting Maastricht.

Bij de geplande stadsuitbreiding richting het oosten wordt de nieuwe Markt aangelegd, die centraal in de nieuwe stad komt te liggen. Ook wordt de Molenbeek gegraven om de nieuwe Markt heen aan de west- en noordkant en de banmolen aangelegd, die binnen de nieuwe wallen komt te liggen. In 1536 wordt de Molenbeek rond de Markt overkluisd, vanaf de banmolen tot in de Paardestraat.

1355

Aleyt Ansems van Haecsittart en haar kinderen Annen, Lisen, Jutten en Kerstiaen, de laatste als vertegenwoordiger van zijn vrouw Lynen, zijn schuldig aan het Cistercienserklooster te Roermond een jaarrente van 26 oude groten, rustend op een huis en hof, gelegen op de Oude Markt te Sittard.

1356

Keizer Karel IV van het Heilige Roomse Rijk (waar graafschap Gulik en hertogdom Limburg, met Sittard, ook toe behoren) maakt van het graafschap Gulik een hertogdom. Het wapen van Gulik is gelijk aan het wapen van Vlaanderen, een zwarte leeuw op een gele ondergrond, zoals bijvoorbeeld te zien is bij de ronde van Vlaanderen. De heerlijkheid Valkenburg wordt door de keizer tot graafschap verheven.



Figuur 163: Wapen van Vlaanderen tijdens de wielervedstrijd en het wapen van Gulik

Deze zwarte leeuw komt nu niet alleen in de vlag van Vlaanderen voor, maar ook in het wapen van de provincie Gelderland, provincie Limburg en in het wapen van de stad Gulik (Jülich).



Figuur 164: Zwarte leeuw in het wapen van provincie Gelderland, provincie Limburg en stad Gulik

Egidius, genoemd den Rode, schenkt aan het kapittel van Sittard een jaarrente van 5 vaten rogge. Hiervoor moet een jaarlijkse gedachtenisviering voor hem en zijn ouders plaatsvinden on de kerk. De schenking wordt in ontvangst genomen door scholaster Henricus en thesaurarius Michael de Solt.

1357

Wilhelmus genoemd Barthoven is schuldig aan het Sittardse kapittel drie jaarrenten van respectievelijk 3, 3 en 6 denariën, alsmede van respectievelijk 2, 1 en 2 kapoenen (gecastreerde hanen).

1359

Meester Lambrecht Timmerman verklaart schuldig te zijn aan Heinrich Symonszoon, scholaster van de St.-Petruskerk, een jaarrente van 15 groten uit zijn huis en erf, gelegen bij de 'Lymborgher porte'. Nicolaus de Vyetze is schuldig aan de deken en het kapittel van Sint Pieter te Sittard een jaarrente van een halve mark uit een tuin, gelegen tussen de tuin van Wilhelmus Faber en die van de kinderen Reyben.

1360

Notaris Johannes de Leydenbroich maakt een oorkonde op, waarin staat dat Johannes, zoon van Trude, schuldig is aan het Sittardse kapittel een jaarrente van 4 oude groten uit zijn tuin gelegen te

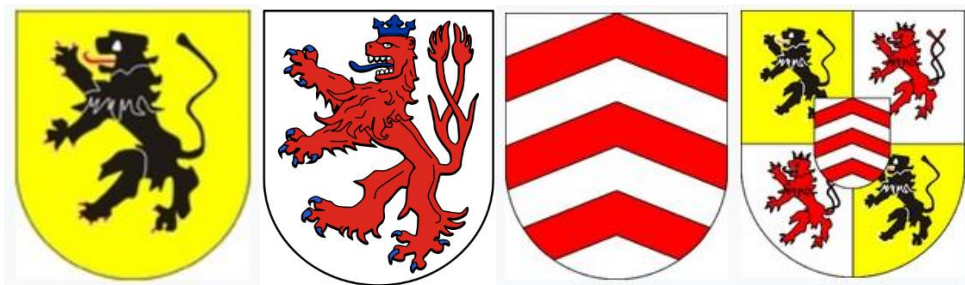
Ophoven. Deze tuin behoorde eertijds aan Herman Coeken en is gelegen naast de tuin van Heylwigis, genoemd Pleckelkens.



*Figuur 165: Een karakteristieke boerderij (van de familie Zinken-Cremers) in Ophoven in 1920
(De mesthoop ligt voor de deur, compleet met kippen erop. De vrouw schrobt de sjprunk)*

In een akte staat dat een overeenkomst is gesloten in het panhuis (= banhuis, brouwerij) van de stad Sittard, naast de plaats waar 'vellen' (bontwerk) verkocht worden. Dit stedelijk panhuis was dus een plek die diende als verkoophal en tevens als behuizing van de stadsadministratie, een eerste stadhuis op de Markt.

De graaf van Ravensberg-Berg sterft kinderloos en de hertog van Gulik krijgt de graafschappen Berg en Ravensburg in bezit. (Al in 1348 was de graaf van Berg kinderloos gestorven en kreeg de graaf van Ravensberg het land van Berg in bezit.)



Figuur 166: Hertogdom Gulik + Graafschap Berg + Graafschap Ravensberg = Hertogdom Gulik-Berg

1362

Dit jaar is een goed graanjaar.

1363

Heinrich van Aken, kapelaan in de St.-Petruskerk en Johan Phylips en anderen sluiten een contract

waarbij als onderpand een half huis, gelegen in de 'Baghynenstraete', de latere Begijnenhofstraat, wordt gegeven.



Figuur 167: Begijnenhofstraat, met de carnavalsvlag, in 2014

De schepenen van Sittard maken bekend, dat 'Cloess voer de Poorten' in erfpacht aan Willem van de Kameren een huis en erf heeft gegeven, gelegen 'up den Wall' voor 27 oude groten per jaar.

1365

Petrus, genoemd Pijpken van Echt, clericus van het bisdom Luik en notaris, maakt bekend dat Tilmannus de Solt, kanunnik van het kapittel van St. Petrus te Sittard, schuldig is aan hetzelfde kapittel een jaarrente van 3 goudgulden uit een huis te Sittard.

1367

Dezelfde Petrus (Pijpken van Echt) stelt als notaris een oorkonde op dat Johannes Mesbach en zijn schoonzoon Godefridus, genoemd Buyck, aan de deken en het kapittel van Sint-Pieter ten behoeve van de jaarlijkse gedachtenisviering van hun zielen geschonken hebben een jaarrente van 2½ vat rogge uit 3½ sillen land, gelegen bij het veld dat Scheylbergh genoemd wordt, naast het land van Godefridus de Leydenbruyck.

Er heerst builenpest in Sittard en omgeving *"Eine grosse blater pest, davon leuth innerhalb drei tagen hinweg sturben"*.

1369

De schepenen van de stad verkondigen dat Henken Swertveger schuldig is aan Goeswijn Verbillen een jaarrente van 2 goudgulden uit zijn huis met toebehoren gelegen in de Putstraat, tussen het huis van Willem van der Stripen en dat van Iden Wennen.

Vanuit Westfalen vestigen zich weer joden in Sittard. De haat tegen de joden was echter nog diep geworteld, hetgeen o.a. tot uiting kwam in het verplicht dragen van het zgn. jodenteken (een 'silveren Joedenhoede').



Figuur 168: Twee Joodse figuren met een punthoed in de St. Petruskerk

1375

De schepenen van Sittard maken bekend dat Goetgen, geheten Steendemeel, een schuld heeft aan Hynken Penre, zoon van Johan Penres ter grootte van een mark, jaarlijks te betalen op St. Remigiusdag. Als onderpand wordt gegeven zijn goed in de 'Synt Ulritsstroit', gelegen naast de "gemeynre vestennyngen" van de stad. Dit pand heeft dus gelegen naast de vestingwerken (fort Sanderbout) aan het einde van de Pullestraat.



Figuur 169: Einde van de Pullestraat bij de opgang naar de wal Fort Sanderbout

1377

Heynken, genoemd Gee, is schuldig aan Arnold den Oeslingen een jaarrente van 2 goudgulden, munt der koningen van Bohemen of Hongarije, uit zijn huis en erf, gelegen buiten de 'Lewenberger porte' bij de put (Lewenberg porte = de Broekpoort op de Paardestraat).



Figuur 170: Goudgulden uit Joachimsthal in Bohemen (tegenwoordig Jachimov in Tsjechoslowakije) geslagen van goud dat in het zuidelijke Ertsgebergte werd gedolven.

1378

Reinoud van Valkenburg geeft toestemming aan het magistraatcollege om belastingen te verhogen of gemeentegronden te verkopen, om met de opbrengst het onderhoud van de vesting te bekostigen.

Sittard heeft drie toegangspoorten: de Limbrichterpoort of "*Lijmbergher portte*" (in de Brandstraat), de Putpoort (in de Putstraat) en de Broekpoort of "*Lewenborgher portte*" (in de Paardestraat).



Figuur 171: Tekening van de vesting Sittard uit 1538

Deze toegangspoorten werden normaal bediend door poortwachters, die bij zonsopgang de poorten openden en bij zonsondergang weer sloten. Het was praktisch onmogelijk om na het invallen van de duisternis ongemerkt de stad binnen te komen. Alleen aan de Limbrichterpoort was, naast de grote stadspoort in het poortgebouw, een klein toegangspoortje ("*das kleine pfortzgen*") aanwezig. Dit kon gebruikt worden om vroege kerkgangers uit Overhoven en Ophoven in de winter toegang te geven en om verlate en bekende reizigers na sluitingstijd nog wel clandestien toe te laten, als hij de poortwachter wakker klopte en hem een beloning toestopte.

Bij dreigende vijandelikheden bleven de poorten ook overdag gesloten. De ophaalbruggen over het dubbele grachtenstelsel vóór de poorten werden dan omhooggehaald (de buitenste brug was

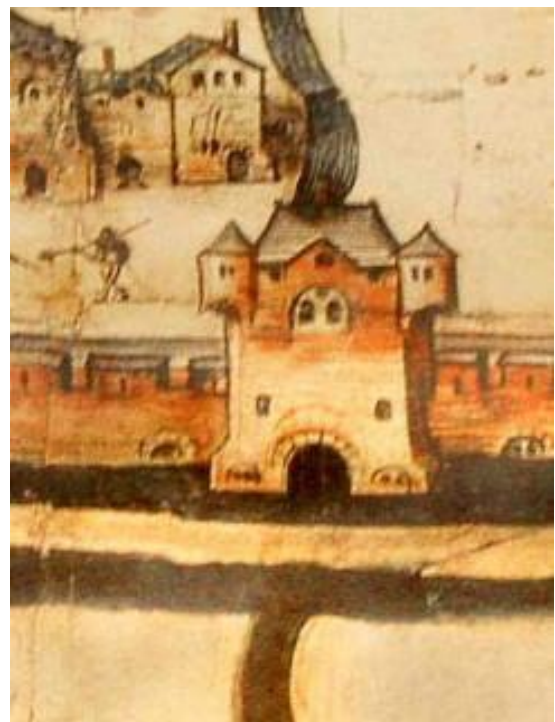
meestal niet ophaalbaar en werd snel afgebroken of in brand gestoken) en de poortwachter kreeg assistentie van de “*alde burgher scuttere*”. Ook werd dan een uitkijkpost op de kerktoeren geplaatst.



Figuur 172: Kerktoeren van de St. Petruskerk

Tot de brand van 11 juni 1857 de toren vernielde, was er in de spits een ruimte als wachtlokaal voor de torenwachter, deze heette in de volksmond “*het toeterhuske*”, omdat de torenwachter op zijn hoorn toeterde als er gevaar dreigde. In 1346 wordt Johannes Tuter als torenwachter genoemd (een toepasselijke naam).

Op de tekening van de vesting is, behalve de drie stadspoorten en de dubbele gracht rond Sittard, in het zuidelijk gedeelte nog een waterpoort te zien, die geen toegang tot de stad verleende, maar waar de Molenbeek de stad binnenkwam en ter verdediging een versterkt muurwerk (“*het Steyne Murcke*”) was gebouwd. Dit bolwerk werd later het Tempelplein genoemd, naar de stadsboerderij de Tempel, die hier nog steeds staat.



Figuur 173: Waterpoort ‘Het steenen Muurke’



Figuur 174: Gruizenstraat met op het eind de stadsboerderij Den Tempel in 1932

De Molenbeek verliet de stad weer bij het fort Picard bij de Broekpoort in de Paardestraat.



Figuur 175: De Molenbeek komt weer tevoorschijn in de Paardestraat

Op de tekening van de vesting Sittard is ook te zien dat de Geleenbeek (in de volksmond de Keutelbeek genoemd) ten westen van de stad loopt. Hierover werd vóór de Limbrichterpoort een houten brug aangelegd (de Bonebrug of Boenenbrug tussen Brandstraat en Voorstad), die in tijden van gevaar in brand gestoken werd, als een soort extra ophaalbrug.



Figuur 176: Boenenbrug over de Keutelbeek



Figuur 177: In 1966 is de Boenenbrug gesloopt bij het overkluizen van de Keutelbeek

In de zuidwesthoek op de tekening is een groot bolwerk te zien, op deze plek is later het Bisschoppelijk College gebouwd.

1379

Johan Nesch en Rheynken Gielen van Haicsittart verklaren ten overstaan van Rykout van Valkenborch, voogd van Sittard, schout Herman en de schepenen Arnolt Symons, Keyrstiaen Flitzen en Johanne Knoupe, dat zij aan de deken en het kapittel van Sint Pieter schuldig zijn een jaarrente van 8 Franse groten uit een huis, gelegen aan de Markt in Sittard, tussen het huis van Arnolt Paresijs en dat van Lijnen Brunen.

1380

De oude Romaanse kerk van het Sittards kapittel is in verval geraakt en wordt vervangen door het middenschip en hoogkoor van de huidige St. Petruskerk. In 1408 is dit werk nog niet voltooid, zoals blijkt uit meerdere door het Kapittel ontvangen bijdragen van de tiendbezitters, zoals vrouwe van Leut, haar kinderen en Steven van Brambt. Van de oude Romaanse kerk werd alleen de klokkentoren behouden, totdat begin 16^e eeuw de huidige kerktoeren gebouwd werd.

Het middenschip wordt van de zijbeuken gescheiden door ronde hardstenen pijlers met eveneens ronde hoekpilasters. Zij worden bekroond door de voor de Maas gotiek typische kapitelen met eenvoudig bladmotief en zij dragen uit mergel gebouwde spitsbogen.



Figuur 178: Barokke kerktoren werd door Fransen in 1677 verwoest en in 1686 herbouwd, rechts het middenschip in 1880

De muren zijn inwendig uit mergel opgetrokken, maar uitwendig met bakstenen bekleed, behalve tegenwoordig aan de noordzijde, die na de verwoesting in 1677, herbouwd is in mergel. De gewelven zijn van bakstenen gemetseld op ribben van mergel. Steunberen schragen de muren van de zijbeuken.



Figuur 179: Noordzijde van St. Petruskerk in 1880

De hoogkoorsluiting bestaat uit zeven zijden van een twaalfhoek en is ook oorspronkelijk rond 1380 gebouwd. Ook hier werd na de verwoesting in 1677 het hoogkoor opnieuw opgebouwd, maar nu uit mergel en de pijlers in het koor waren niet meer uit hardsteen maar uit ranke mergelkolommen opgebouwd. Het traptorentje (St. Janstoren genaamd) in het midden van de foto werd gebouwd in het midden van de 16^e eeuw en geeft toegang tot een overwelfde ruimte boven de Mariakapel. De kerktoeren werden gebouwd in het begin van de 16^e eeuw.

1381

Johan van Were van Haissittart maakt bekend middels een oorkonde, dat hij aan de deken en het kapittel van Sint-Pieter te Sittard heeft geschonken een jaarrente van 1 oude schild uit een hoeve gelegen te Were, als ook uit een stuk land, gelegen bij de hoeve van Killen. Philippine, laatste gravin van Valkenburg, verkoopt het graafschap aan Johanna, hertogin van Brabant.

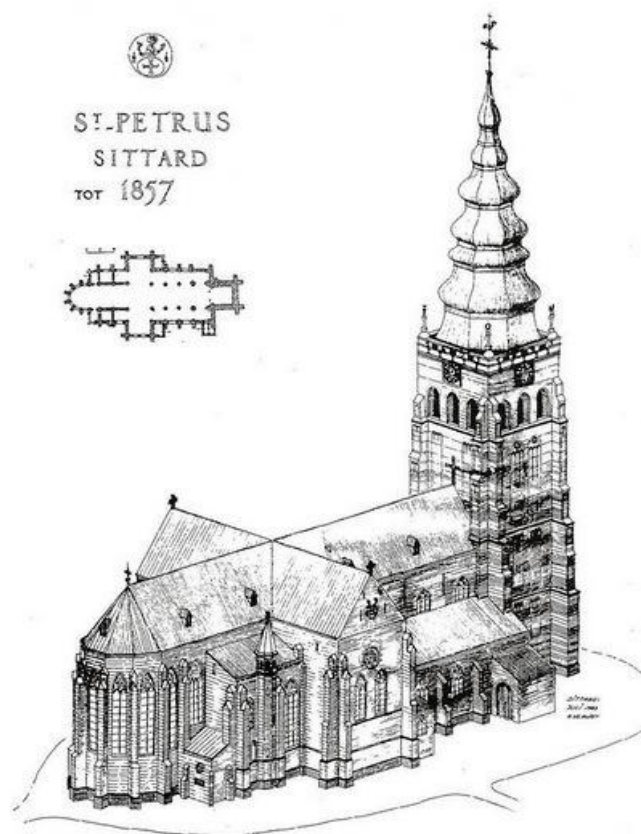
1382

Diderick op die Brugghe heeft in erfpacht genomen van zijn medeburger Diderich Annen een hoeve op de Steenweg voor de Limbrichterpoort voor de erfpacht van drie-vierde van een goede zware gulden.

Er vindt een grote aardbeving plaats *“Ein gross erdbieben umbhero, darauff grosse pest”*.

1385

Uit het testament van Dierich vanden Berghe blijkt dat hij uitgebreide bezittingen had in en rond Sittard, zoals de pachthoeve Bergerhoff (het huidige Casino aan de Marijkelaan).



Figuur 180: Barokke toren van de St. Petruskerk tot 1857



Figuur 181: Pachthoeve Bergerhof, tegenwoordig het Casino

1387

In Sittard heerst een besmettelijke angina, een keelontsteking veroorzaakt door de streptokokbacterie, “... wurden viele leuth gequelt vom husten und heiserigkeit, viele sturben daran”.

1388

Langdurige stortregens veranderen de wegen rond Sittard en Roermond in grote modderpoelen
“Franzos in belagerung de statt Rumundt nach einem monat gleich den knyen im dreck stunden”.
 (Blijkbaar werd de stad Roermond in deze tijd belegerd door Franse troepen.)

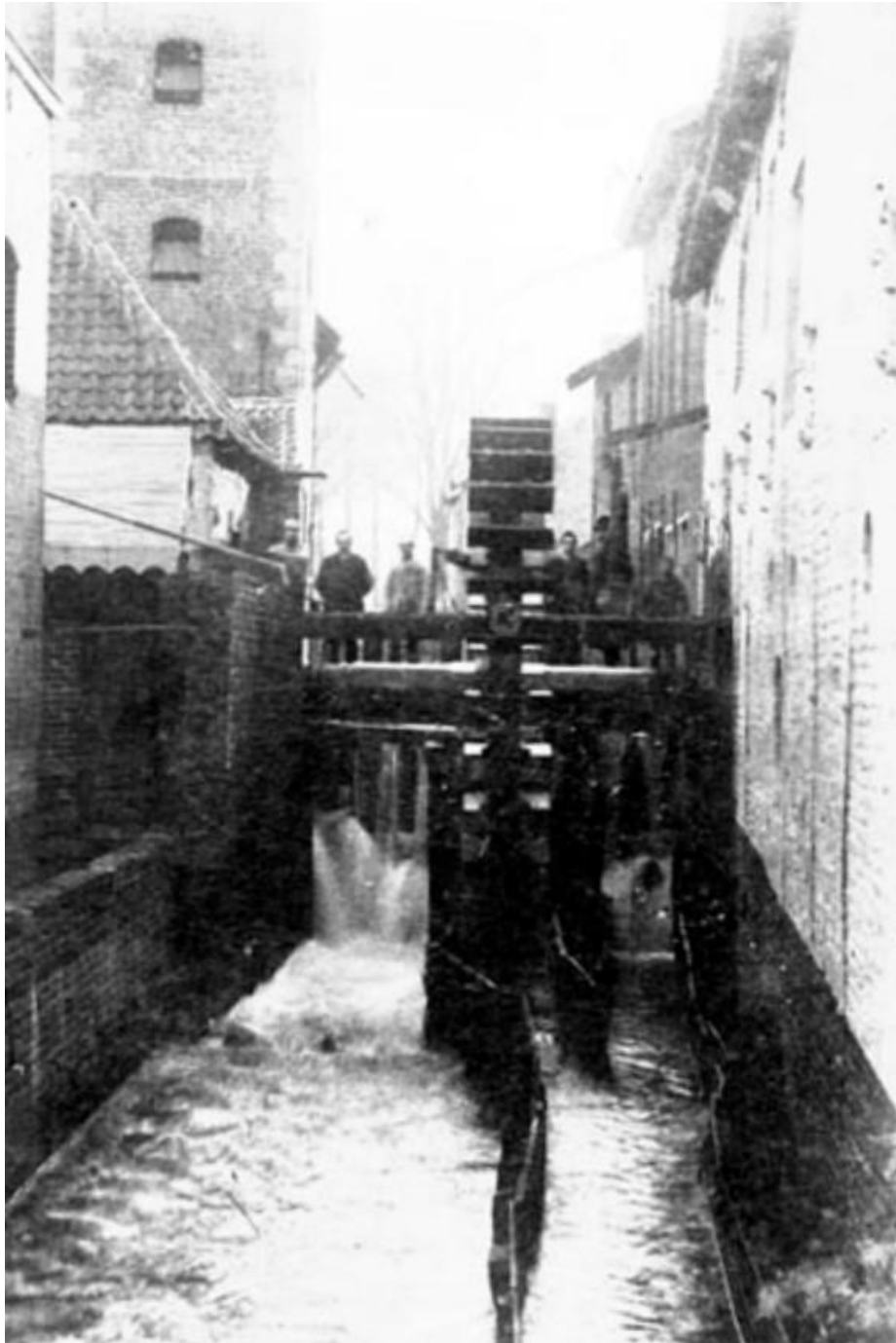
1393

De heer van Born en Sittard, Reinold van Valkenburg, verklaart dat Adolf van Kleef hem diens dochter Lysbeth tot echtgenote heeft gegeven. Dit kost hem het bedrag van 7000 Hollandse guldens. Om aan geld te komen verpacht hij de banmolen en het gemaal binnen Sittard in de Molenbeekstraat. Banmolen betekent dat de bevolking verplicht was om het graan bij deze molen te laten malen, waarvoor de molenaar 1/16^e deel van het meel als maalloon uit de zak mocht scheppen. Dit werd ‘moilter’ of ‘moelter vaidt’ of ‘molter vat’ genoemd. De heer exploiteerde de molen niet zelf, maar verpachtte de molen aan een molenaar. De banmolen in Sittard lag bij het protestantse kerkje in de Molenbeekstraat.



Figuur 182: De banmolen in 1902

De molen was een middenslagmolen wat goed te zien is de volgende foto uit 1890 toen het rad gerepareerd werd.



Figuur 183: Molenrad van de banmolen in 1890

De heer van Valkenburg bezat nog een watermolen in Ophoven, 500 m stroomopwaarts vanaf de Stenen Sluis. Deze molen is ouder dan de banmolen in de stad. Vanaf het in gebruik nemen van de banmolen in de stad werd deze Ophovenermolen alleen nog maar gebruikt als oliemolen. Hier werd uit vlaszaad lijnolie geslagen en uit raapzaad raapolie, die als braadolie gebruikt werd in het huishouden, maar ook als brandstof in de oude olielampjes ('Sjmoutlempke'), waarmee de huizen verlicht werden. Inwoners van Sittard, Broeksittard en Wehr waren verplicht hun graan bij de banmolen in de stad te laten malen.



Figuur 184: Sjmoutlempke



Figuur 185: Ophovenermolen in 1913

Tegenover de Ophovenermolen ligt de Ophovenerhof uit 1763.



Figuur 186: De Ophovenerhof tegenover de Ophovenermolen

Het bewaren van gemalen graan was problematisch vanwege de aanwezigheid van de kakkerlak of bakkerstor, in Sittard de 'Sjwaob' genoemd. Dit komt van het woord 'Zwaab', blijkbaar had men in Sittard een afkeer van het volk Zwaben, zoals ook te zien is aan de namen voor de bakkerstor in bijvoorbeeld Oost-Pruisen, daar heet dit insect een 'Rus' en in Rusland een 'Pruis'.

De kerk van Sint Petrus ontvangt van Anna van der Haghen ten behoeve van een jaarlijkse gedachtenisviering van haar ziel een jaarrente van zes solidi.

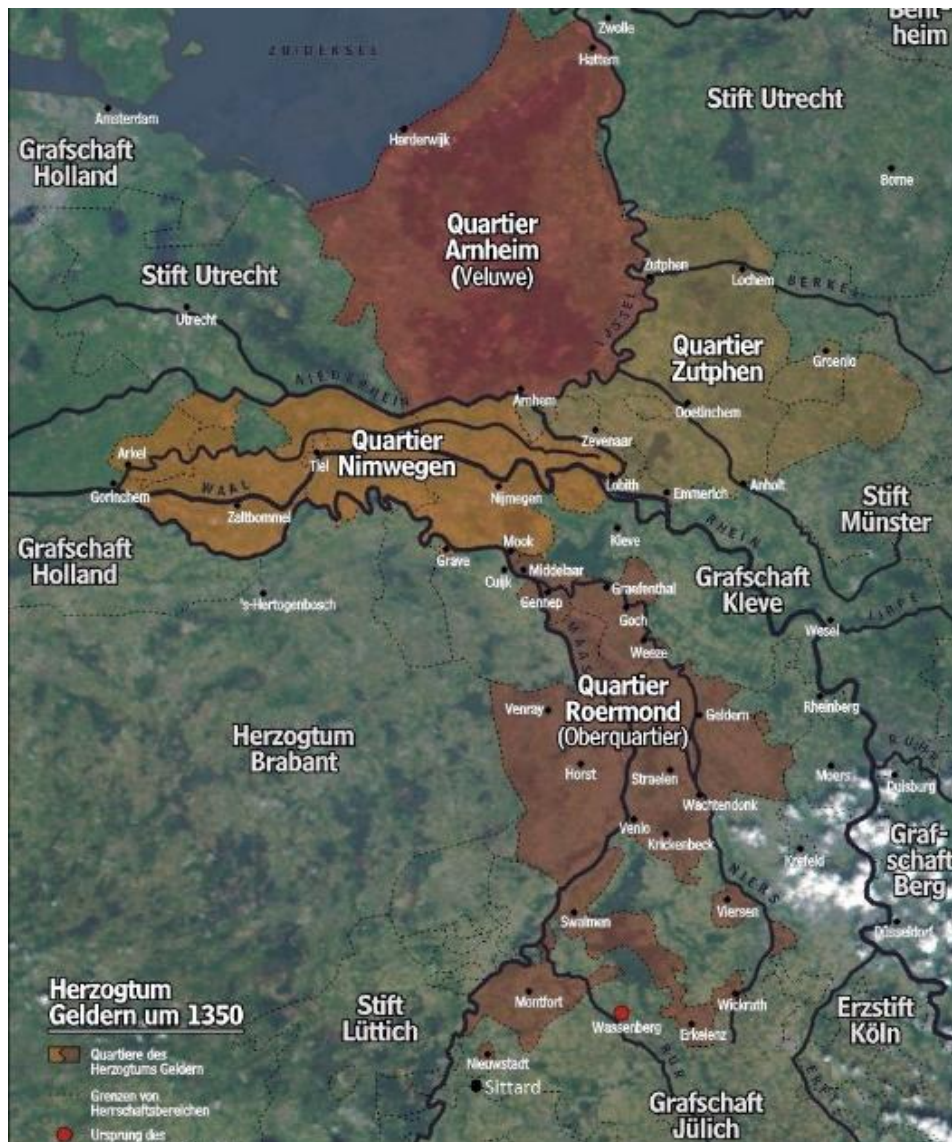
Alle eerder beschreven schenkingen aan de kerk zijn later aanleiding tot de reformatie: rijke mensen denken een plaats in de hemel te kunnen kopen met geld. De kerk en de kanunniken leven er goed van.

Hertog Willem II van Gulik overlijdt en zijn zoon, Willem van Gelre die eerder van zijn kinderloze oom het hertogdom Gelre geërfd had in 1371, volgt zijn vader op. Hierdoor wordt hij ook hertog Willem III van Gulik en ontstaat hertogdom Gelre-Gulik.



Figuur 187: Hertogdom Gulik + Hertogdom Gelre = Hertogdom Gulik-Gelre

Het gebied van Gelre omvatte huidige gebieden van de Veluwe, provincie Gelderland en Noord-Limburg.



Figuur 188: Hertogdom Gelre in 1350

1391

In heel Europa heerst een pestepidemie *“Im gantzen Teutsch-land, zu Lüttich 12000 gestorben”*. Aan het patroon waarin deze pest optreedt is goed te zien dat de overlevenden immuun werden voor deze ziekte, maar hun kinderen niet. Elke ongeveer twintig jaar komt de pest terug en de mensen maar denken dat dit de straf van God was voor hun zondig leven.



Figuur 189: Engelen schieten met pestpijlen (schilderij van Abraham Bloemaert rond 1600)

1394

Reinoud II van Valkenburg, heer van Sittard en Born, bekent van graaf Adolf van Kleef 1000 gulden ontvangen te hebben, dat gekort zal worden op de 7000 gulden die zijn vrouw Elisabeth in het huwelijk meebracht. Reinold van Valkenburg hernieuwt de zekerheidsstelling voor de medegift van zijn vrouw Lysbeth, dochter van graaf Adolf van Kleef, gevestigd op de opbrengst van de molen te Sittard.

1396

Reinoud II van Valkenburg sterft kinderloos en zijn halfzuster Philippa erft Sittard. Haar echtgenoot Simon van Salm wordt heer van Born en Sittard en maakt bekend dat burgemeester en schepenen in overleg met de schout of de ambtman de belastingen mogen verhogen en grond mogen verkopen, als dit in belang is van de stad en van de vestingwerken.

1397

Graaf Simon von Salm bevestigt alle vrijheden die aan Sittard geschonken zijn, zoals deze verleend

waren door *“sijn overaldervader Walraven ende andere vurvaren ende sijn aldervader Johan van Valkenborch ende sijne omen Walrven ende Reinalt van Valkenburch”*.

1399

Peter Pijl bekent ten overstaan van de schepenen van Sittard dat hij aan het gasthuis een erfpacht van 2 someren rogge schuldig is. Als onderpand gelden twee sillen akkerland in de 'Banelt', de latere Baandert.

Het stadsbestuur maakt bekend, dat zij twee beemden (vochtige stukken land), elk een halve bunder groot, heeft overdragen aan Hein Crekelman. Hij betaalt daarvoor jaarlijks aan het stadsbestuur een bedrag van verschillende Overlandse Rijnse guldens en oude groten. De twee beemden liggen naast de eigendommen van respectievelijk Arent en Giselbrecht van Valkenborch, met name Vuurpijl en van Diederic en Meus van Millen.

1400

Johan van Salm, heer van Born en van Sittard maakt bekend dat hij alle privilegiën, welke door zijn voorgangers, de heren van Valkenburg, Montjoie (Monschau) en Born en door andere heren, zowel geestelijke als wereldlijke, aan het kapittel van Sint-Pieter te Sittard geschonken zijn, bevestigt en bekrachtigt.

Sittard wordt ingedeeld bij het ambt Born (de steden Sittard en Susteren, de heerlijkheid Born, de dorpen Holtum, Buchten, Guttecoven, Berg, Grevenbicht, Munstergeleen, Broeksittard, Wehr, Susterseel, Tuddern, Hillensberg, de vrijheerlijkheid Urmond en de vrijheerlijkheid Limbricht).



*Figuur 190: De Beekstraat in Urmond in 1935
(op de achtergrond de Terkerk)*

1401

Dirk van Peterheim, heer van Haren en Dirk van Petersheim, zoon van Haren getuigen dat Jan, graaf van Salm, heer te Born en Sittard, deze landen heeft verkocht aan de hertog van Gelder en Gulik voor de som van 70.000 Rijnsche guldens.

De hertog van Gulik, Willem III, vaardigt een charter uit waarin hij de poorters van Sittard in bestaande rechten bevestigt. Hierin komt een passage voor die duidt op het bestaan van een gewanhuys op de Markt: *".... soe sollen die vurss. Burgemeister, scheffen ind burger von Sittart hauw eind behalden, also as sy van onsen vurvaren ercregen hannt das kouffhuys, dat geheisschen is das gewanhuys gelegen zu Sittart up den marde ..."*. Verder staat er in dat de stad Sittard ook in het bezit is van het weiland 'de Heyde', de twee moerassen, het bos genaamd 'Thoemele' (in de Kollenberg) en de 'Breydhageweg'. Bovendien behoudt de stad het recht om te vissen in de nieuwe gracht, die buiten de stad gelegen is.



Figuur 191: Stadsgracht 'de Wieër, met rechts de wal bij de Paradijsstraat en links de 'Sjiefbaan' waar de 'Schutten' oefenden in het schieten

Dirk van Petersheim, heer te Haren verklaart dat hij de heerlijkheden Born, Sittard en Susteren zal beheren totdat Hertog Willem van Gelre-Gulik aan de graaf van Salm een bedrag van 38700 Rijnse guldens betaald zal hebben.

1402

Op 15 februari verschijnt een komeet-ster aan de hemel, die tot 19 maart zichtbaar blijft.

Hertog Willem III van Gelre-Gulik overlijdt. Hij laat geen erfgenamen na. Jan, graaf van Salm maakt bekend dat hem te Trier betaald zijn 13700 Rijnse guldens als restant van de koopprijs van Sittard en het ambt Born. Dit gebied wordt na vertoon van deze kwitantie overgegeven aan de broer Reinald IV van de overleden Willem III, die daardoor ook hertog van Gulik wordt. Sittard wordt grensvesting aan de zuidgrens van Gulik bij de Maas, met een haven in Urmond.



Figuur 192: Met koe als trekdier op weg naar de maashaven in Urmond rond 1920 en de pomp hoek Beek-Bergstraat bedekt met stro om bevriezing te voorkomen (winter 1932)

Behalve in Urmond heeft Hertogdom Gulik ook een maashaven in Tegelen. Er is dan ook nu nog een grote overeenkomst tussen het dialect in Tegelen en Sittard en afwijkend van het dialect in Venlo en Geleen. In 1385 verklaarde de hertog van Gulik en Berg de stad Düsseldorf, dat in 1288 stadsrechten gekregen had, tot zijn residentie.

Het Sittards dialect verschilt niet zo veel van de Midden-Limburgse dialecten, zoals het Roermonds. Toch zijn er kenmerkende verschillen, een Sittardenaar zal zeggen: *'Veijer beijer veur enne gujje veijer'* (Vier bier voor f 1,04) terwijl een Roermondenaar zegt: *'Veer beer veur enne gulje veer'*. Ook heeft het Sittards invloeden van het Ripuarisch (de oud Frankische taal van het Middenrijk), bijvoorbeeld voor het Roermonds *'kruuske'* (kruisje) gebruikt men in het Sittards het ripuarisme *'krutske'*. Zeer kenmerkend voor het Sittards is verder de eindklank *'-sj'* in woorden waar andere Limburgse dialecten *'-rs'* hebben, bijvoorbeeld in *'woosj'* (worst), in het Roermonds *'wórs'*. Hierdoor heeft het Sittards *'sjlum'*, *'sjnappe'*, *'sjlech'*, *'sjtaon'* en *'zjwiege'* voor slim, snappen, slecht, staan en zwijgen.

Het meest kenmerkend aan het Sittards is de zogeheten Sittardse diftongering. Wanneer in een dialect ten noorden van Sittard in een bepaald woord de *'ee'* of de *'oo'* heeft, en op deze klinker de stoottoon rust, datzelfde woord in het Sittards een *'ei'* of een *'ou'* heeft. Hierin verschilt het Sittards met vrijwel alle dialecten in de omgeving, behalve met de aangrenzende dialecten in Duitsland.

Nederlands	Roermonds	Maastrichts	Sittards
niet	neet	neet	neit
leren	lere	liere	leiere
vier	veer	veer	veier
niemand	geine	gene	geine
bier	beer	beer	beier

1408

Verschillende adellijke personen geven desgevraagd een bijdrage van 40 kronen voor de heropbouw van de kerk *“te vollens des buwes, purlich ome Goodts wille.”*

1410

Onze omgeving wordt geplaagd door ontelbare rode veldmuizen. Ze veroorzaken grote schade aan de oogst. In de winter verdwijnen de muizen weer.

Reinoud van Gulik-Gelre verpandt Sittard en Born voor 50.000 goudgulden aan Willem van Arkel, die tussen 1409 en 1412 officieel heer van Arkel en Gorinchem is.



Figuur 193: Hertogdom Gulik in het westen rond 1600

1412

Het stadsbestuur en de inwoners van Sittard leggen de eed van trouw af aan Willem van Arkel, die vanaf nu heer van Sittard is. Hij bevestigt, als heer van Born en Sittard, alle vrijheden en privileges die de stad Sittard van wijlen de heren van Born en Sittard gekregen heeft. Hij belooft al deze rechten, vrijheden en privileges te blijven beschermen en respecteren.

In de St. Petruskerk worden de altaren van de St. Barbara en St. Katharine ingewijd. Naast het hoogaltaar, dat aan het kapittel behoorde, heeft de kerk nog tien altaren gekend, die allemaal tijdens de Franse revolutie verloren zijn gegaan, zoals het altaar van Maria Magdalena (1428), St. Joris (1437), St. Nicolaas (1443), Johannes de Doper (1559), Johannes de Evangelist, Maria, St. Crispinus en St. Eligius. Al deze altaren leverden geld op door tienden en schenkingen. In 1768 komen er ook nog altaren van St. Bernardus, St. Antonius van Padua en St. Johannes Nepomucenus bij, deze laatste drie hebben de vernielingen van de Franse troepen overleefd.

Al deze altaren werden bediend door aan het kapittel verbonden rectoren, die in de aan het kapittel ondergeschikte parochies (de kerken van Munstergeleen, Süsterseel, Merkelbeek, Guttecoven, Broeksittard, Wehr) de zielzorg uitoefenden. Hiermee was een financiële basis voor het kapittel gecreëerd. De kanunniken droegen de verantwoording voor het koor van de Sittardse kerk, de parochie voor de zijbeuken en de stad voor de toren.



Figuur 194: Op deze foto uit 1890 zijn vijf altaren zichtbaar, het hoogaltaar, twee zijaltaren aan het begin van het priesterkoor en twee altaren in de zijbeuken

1415

Willem van Arkel, heer van Born en Sittard bevestigt de privileges van de kapittelkerk van Sittard. Om de kapittelleigendommen te vergroten sticht het kapittel zielenmissen. 'Aangezien er niets zekerder is dan de dood en niets onzekerder dan de ure des doods' sloten bemiddelde burgers een contract met het kapittel, waarbij aangegeven werd op welk altaar de kanunnik zijn geestelijke plichten ten behoeve van de ziel van de overledene diende te vervullen. Je kocht dus als het ware een plekje in de hemel (mede aanleiding tot het ontstaan van de reformatie).

1416

Ridder Arnold van Meerweyden geeft aan deken en kapittel van de St.-Petruskerk te Sittard 7 bunder land in de heerlijkheid Limbricht, dat zijn leengoed is en dat verpacht is aan heer Claes, zoon van Limbricht. Deze landerijen lagen links van de tegenwoordige weg naar Limbricht, bij het 'Greun Waegske', kadastraal bekend als 'de Steinkoel' en nu nog in het bezit van het Armenbestuur van Sittard. Als tegenprestatie zullen deken en kapittel jaarlijks ten eeuwigen dage *"zielenmissen met kaarsen, gulden banken en verdere plechtigheden, zoals dat bij diensten voor landsheren en ridderschap in de kerk gebruikelijk is,"* celebreren. Deze zielenmissen moeten jaarlijks op de vier quatertemperdagen opgedragen worden. Zij zullen aan zes 'schoelruken' (scholieren van de kapittelschool), die assisteren bij het koorgebed, twee schone broden geven ter waarde van minstens twee penningen.



Figuur 195: Links de Kapittelschool hoek Kapittelstraat-Kerkplein, rechts woonhuis Scholaster

1417

Willem van Arkel, heer van Sittard en Born, sneuvelt in Gorcum bij een poging deze stad weer terug te veroveren op de graaf Willen VI van Holland. Hierdoor keren Sittard en Born weer terug in handen van de hertog van Gulik-Gelre. Opnieuw bevestigt hij de privileges van Sittard.



Figuur 196: Gedenksteen in de Revetsteeg te Gorinchem aan het sneuvelen van Willem van Arkel op 1 december 1417 (steen gemaakt in 1549)

1419

De schepenen van Sittard maken bekend dat bij hen gekomen is Johan van den Berghe uit Sittard, zoon van Heynrich vanden Berge, die mededeelt dat hij opgenomen heeft bij het kapittel alhier een erfpacht over een half bunder akkerland dat gelegen is achter Ophoven, uitkomende op de Trichterweg. De pachtsom is een malder rogge, die hij zal afleveren op Sint Andriesdag in de stad “opt cloester in eyn huy. op eynen solre los ledich ende vry”. Hiermee wordt de zolder van de tiendschuur op het Kloosterplein bedoeld.



Figuur 197: Tiendschuur van het kapittel op het Kloosterplein

1420

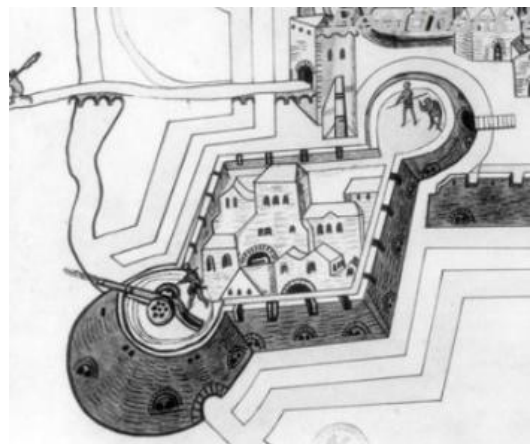
Drie schepenen (Johannes Pauwels, Peter Ovenderser en Johannes van Haren) benaderen in de naam van de voogd, burgermeester en burgers het kapittel met het verzoek een O.L.Vrouw-broederschap in de parochiekerk te stichten, met een gezongen mis iedere zaterdag en op de feestdagen, toegewijd aan de H. Maria.

1421

Frederik van Meurs en Sarwerden verklaart dat hertog Reinoud IV van Gulik en Gelre het kasteel en het land van Born, evenals de steden Susteren en Sittard aan hem heeft verpand voor 10.000 'zware Overlandsche Rijnsche gulden' (blijkbaar is de staatskas van hertogdom Gulik-Gelre nog steeds leeg, want de totale schuld bij de graaf van Meurs en Sarwerden bedraagt al 114.000 gulden). Hij bevestigt en bekrachtigt bij deze alle rechten en privileges, die door hertog Reinald en andere heren aan Sittard zijn geschonken.

1422

Bij de Limbrichterpoort wordt een "*cleyne vuerport voer die Lijmbergher portte*" aangelegd, een versterkt voorwerk. Bij de verbetering van de verdedigingswerken rond 1540 is dit voorwerk uitgebreid en aangeaard, net als de stadsmuren in deze tijd, en opgevuld zodat er kanonnen op geplaatst konden worden. Dit voorwerk werd fort Ehrenbreitstein genoemd. Op de zuidwesthoek van dit rechthoekige bolwerk, kwam een driekwart cirkelvormig uitgebouwd platform, dat tot aan de Geleenbeek reikte. Vanaf hier kon de 'Steeg' (liep vanaf de Voorstad naar Ophoven en verder naar Maastricht) bestreken worden, die de zuidelijke toegang tot de stad vormde. Iets verder westwaarts bij de Steenweg sloot daarop het 'Stadswegske' aan als laatste fase van de 'Maesbane', de verbindingsweg door de Graetheide naar de maashaven van hertogdom Gulik in Urmond. Op deze plek werd de vesting het meest blijkbaar kwetsbaar geacht. In 1905 is op deze plek het Bisschoppelijk College gebouwd.



Figuur 198: Fort Ehrenbreitstein



Figuur 199: Fantasietekening van de Limbrichterpoort met voorwerk (uit *Das mittelalterliche Sittard* - Jacobus Kritzaedt, *Statbuch Gangelt* 1500)

1423

Hertog Reinald IV van Gulik-Gelre sterft kinderloos. Er ontstaat de 'tweede Gelderse Successieoorlog' waardoor Gulik en Gelre weer gesplitst worden. Hertog Adolf VII van Berg erft het hertogdom Gulik en maakt Düsseldorf tot hoofdstad van hertogdom Berg-Gulik.



Figuur 200:
Hertogdom Berg-
Gulik

1427

Tussen de Putpoort en de 'Geleenderweg' (Leijenbroekerweg) wordt een gracht gegraven.



Figuur 201: Gracht tussen Putpoort en Geleenderweg rond 1550

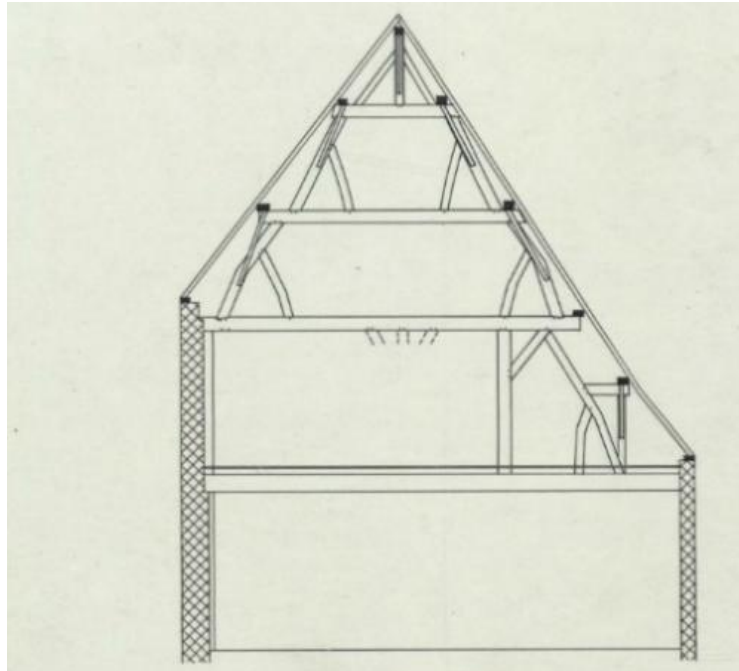
1428

Het kapittel maakt bekend dat de heer Hartman, rector van het St. Maria Magdalena-altaar, in erfpacht uitgegeven heeft aan Heyn Swertvegheer een hoeve, eigendom van het altaar, gelegen buiten de Putpoort op het pad vanwaar men naar Broeksittard gaat. De hoeve ligt tussen Thysken Douben en Lembken Kerveij. De pacht bedraagt jaarlijks zeven en een kwart vat rogge.



Figuur 202: Hoeve 't Heilig Huske, gelegen aan de vroegere Broekstraat in Broeksittard. Afgebroken in 1960

Het levensonderhoud van het college van de kapittelheren moest geput worden uit de opbrengst van de verpachte kerkelijke bezittingen. De pachters betaalden jaarlijks in de vorm van 'grote' en 'kleine' tienden. De grote tienden bestonden uit 1/10 deel van graangewassen (rogge, haver, gerst, spelt en boekweit), die afgemeten in malders in vaten aangeleverd werden en opgeslagen in de tiendschuur aan het Kloosterplein.



Figuur 203: De tiendschuur had drie boven elkaar gelegen graanzolders



Figuur 204: Een deel van de vroeger grotere tiendschuur; na de brand in 1880 is rechts een nieuw huis gebouwd

De kleine tienden, 1/10^e deel van de verkoop van kleinvee, schapen, lammeren, eenden, ganzen en kapoenen (gecastreerde kalkoenhanen) op de markt in Sittard of aan rondtrekkende 'kukenkremers' (marskramers), werden in geldstukken betaald. Raapolie, bijenwas, bijenhoning en eieren werden in nature betaald (1/10^e deel van de verkoop).

1436

In het gewanthuys op de Markt wordt een wapenstilstand getekend tussen Adolf van Gulik en Adolf van Gelre.

1437

De deken en het kapittel van de St.-Petruskerk verklaren dat zij een brief van hertog Jan van Lotharingen, Brabant en Limburg gelezen hebben. De hertog geeft daarin aan zijn onderdanen de opdracht om van de burgers van Sittard geen andere tolgelden te eisen die welke de burgers van zijn andere steden in Brabant moeten betalen. Hij garandeert de Sittardse kooplieden bovendien veiligheid tijdens hun reizen.



Figuur 205: Vrachtkar op de Markt rond 1900

1439

In heel Europa heerst weer een pestepidemie.

1446

Het stadsbestuur vraagt Maastricht "ein tonne Donrekruytz" (buskruit) te leveren. Als antwoord krijgt Sittard te horen dat zij het kruit zelf nodig hebben 'en konnen daerom gein schikken'.



Figuur 206: Wagens van de firma Dieteren Meubeltransport uit Sittard vervoeren een lading buskruit voor de staatsmijn Maurits

1452

Goswin Koex verklaart ten overstaan van de schepenen van Sittard dat hij aan Dirk Vleischhouters een erfpacht van 1 malder rogge schuldig is. Als onderpand geeft hij zijn huis, tuin en bijbehorende gronden alsmede een halve sil land, gelegen te Ophoven.



Figuur 207: Vakwerkhuis in Ophoven, nog in goede staat in 1930

1457

De graaf van Meurs is er, met een listig voorwendsel (*“Aij ick hubbe mijn tessche off gordel verloren, rijt snel wederom inde sucket se mich”*), in geslaagd de goedgelovige portier bij de Limbrichterpoort over te halen de poort te openen, zodat zijn ruiters de stad konden berennen en burgers molesteren.

1459

De schepenen van Sittard bepalen dat aan de burgers alleen bier verkocht mag worden, dat volgens de voorschriften binnen de wallen gebrouwen is. De hoeveelheid bier, dat geleverd mocht worden per brouwer, werd vastgesteld op 18 tonnen en aan belasting was de brouwer verplicht “*eenen overlandschen Rijnschen gulden*” te storten. Aangezien bier en jenever de enige betrouwbare dranken waren in de middeleeuwen, werd gemiddeld drie liter bier per persoon (man, vrouw en kind) per dag gedronken. Sittard telde wel een tiental brouwerijen. In de Franse tijd, rond 1807, produceerden de drie overgebleven brouwerijen rond 30.000 liter bier en de zeven overgebleven jeneverstokerijen 20.000 liter jenever.



Figuur 208: Bierbrouwerij 'Thissen' in de Begijnenhofstraat in 1901
(links het postkantoor, het huis rechts heeft een geopende bierkelder)

1461

Weer slaat de pest toe. De Joden krijgen de schuld en worden uit Gulik verdreven, de synagoge in Gulik wordt in beslag genomen.

1464

Rechters, burgemeesters, schepenen, raad en inwoners van Sittard verklaren dat zij ten behoeve van de stad een jaarrente van 20 Overlandse Rijnse gulden verkopen aan het St. Agnesklooster van Maaseik voor de som van 440 bescheiden Rijnse goudgulden. Als onderpand stelt Sittard zijn tegenwoordige en toekomstige roerende goederen.

Het stadsbestuur leende vaker geld van kloosters; de rente van deze lening bedraagt $20/440 \cdot 100 = 4,5\%$ per jaar.

1469

Voor de schepenen van Sittard verklaart Janne Hontswort schuldig te



Figuur 209: Vroegere synagoge in Gulik

zijn aan Peter van Wilrade een erfpacht van drie vat rogge en tot zekerheid daarvan in onderpand geeft zijn huis, tuin en grond te Leijenbroek. Dit is de eerste vermelding van Leijenbroek in de archieven.



Figuur 210: Oude Heerlenerweg in Leijenbroek rond 1900

Opnieuw gaat het grondgebied van Sittard en Born in andere handen over bij het kinderloos overlijden van de heer van Sittard en wordt weer met hertogdom Gulik verenigd, via huwelijk van de erfdochter Johanna van Loon.

1471

Burgemeester, schepenen en raad van Sittard bekennen aan de huisarmen van de stad schuldig te zijn een erfpacht van een mud tarwe, afkomstig van Oetten Hartmans. Hiervoor moet elk jaar in de vasten, op O.L.Vrouwe-avond, brood van gebakken worden, zodat dit daags erna aan de huisarmen kan worden uitgedeeld.

Deze moeten dan

bidden voor de zielenrust van Otto en zijn vrienden. Johan Lenssen uit Broeksittard bekent schuldig te zijn aan Dries Bruggen een erfpacht van 6 malder rogge. Als onderpand gelden een weide te Broeksittard, langs het broek, zeven sillen land tussen het kerkhof en Arnt Wijnrichs, alsmede een huis, tuin en grond, gelegen op de 'Peerdemaert' te Sittard.

In de middeleeuwen was het heel gebruikelijk om geld of granen of goederen te schenken aan zieken en arme mensen, die dan voor jouw zielenheil moesten bidden.



Figuur 211: Brood uitdelen aan zieke en arme mensen, die voor jouw zieleheil moeten bidden

1472

Hertog Willem II van Gulik-Berg trouwt met Elisabeth, de laatste kleindochter van de heren van Heinsberg. Hiermee komt de heerlijkheid Dalenbroek (met daarin Melick en Herkenbosch) en de stad Heinsberg in 1472 Guliks bezit. Door huwelijken lukt het de hertogen van Gulik om hun gebied steeds verder uit te breiden.



Figuur 212: Kasteel Dalenbroek in Herkenbosch in 2013

1473

Karel de Stoute, hertog van Brabant, Limburg en Gelre, trekt vanuit Maastricht door de Maasvallei en valt Sittard binnen (*"..eijn groet volck van wapen mijt hoem, inde voel herwagen (legerwagens) inde voel bussen (vuurmonden) inde steijn (stenen kogels) inde kruijt inde andere instrumenten van gewer. Inde die staet van Sijttart hadden grotte vreijssse inde anxt voer dat volck (soldaten)."*).

In Gulik breekt een pestepidemie uit en een jaar later een grote stadsbrand, waarbij een groot deel van de stad en het stadsarchief in vlammen op gaat. Hertog Gerard tekent een verdrag met Karel de Stoute, grootvader van keizer Karel V, waarin hij belooft nooit erfaanspraken op het gebied van Gelre te zullen doen. Karel de Stoute sneuvelt in 1477 bij Nancy.

1482

Door de strenge vorst in de winter bederft het opgeslagen voedsel en heerst er hongersnood. Ook breekt weer de pest uit, waardoor de nieuwe oogst niet binnen gehaald kan worden.



Figuur 213: Bezittingen van Karel de Stoute in 1473

Willem van der Marck d' Arenberg, met de bijnaam 'Everzwijn van de Ardennen', trekt na de verovering van Luik in 1482, plunderend door Limburg. De stadsvoogd vaardigt stengere voorschriften uit voor de poortwachters en de verdedigers van de wallen. Er wordt een burgerwacht opgericht. De jonggezellen-schutters moeten gehoorzaamheid aan het stadsbestuur zweren en in het bezit zijn van een kraag, een hoed van rundleer, een boog met pijlen en een halve 'kreff' (de bullenpees die op de boog gespannen wordt om een pijl weg te schieten). De bullenpees is de gedroogde penis van een stier (bul). Een bullenpees is 75 tot 90 cm lang.



Figuur 214: Een gedraaide bullenpees 90 cm lang en 315 gram zwaar

Hoewel hij alles op eigen kosten moest aanschaffen, kreeg hij als schutter wel speciale voorrechten, zoals vrijstelling van het betalen van schat of cijns, die andere burgers bijdroegen voor het onderhoud van wegen, wallen en andere versterkingen en beloningen op feestdagen in de vorm van vaten bier.



Figuur 215: Tot 1970 bewerkte Sjeera leer in zijn zadelmakerij, aan de Heistraat in Overhoven

Bier was trouwens het enige betrouwbare drinkmiddel. Het water uit de waterputten in de stad en het water uit de Molenbeek en grachten was vervuild en eigenlijk niet drinkbaar. Iedereen, volwassenen en kinderen, dronken bier, wel drie liter per dag. Sittard had dan ook een zestal bierbrouwerijen (Gambrinus, M. Thissen, Gebr. Damoiseaux, De Ster, Sint Rosa en Germania).

In bejaardenhuis de Baenje wordt een lekker biertje geschonken, het Pötje dat gebrouwen en afgevuld wordt voor Cuba-Sittard bij de uit 1769 daterende Duitse Natuurparkbrouwerij Potts in het Münsterland volgens het Duitse Reinheitsgebot uit 1516.

1483

Bij de Oude Markt wordt een 'groote toren of wachthuys' gebouwd bij het herbouwen van het rondeel 'Lablanca'.

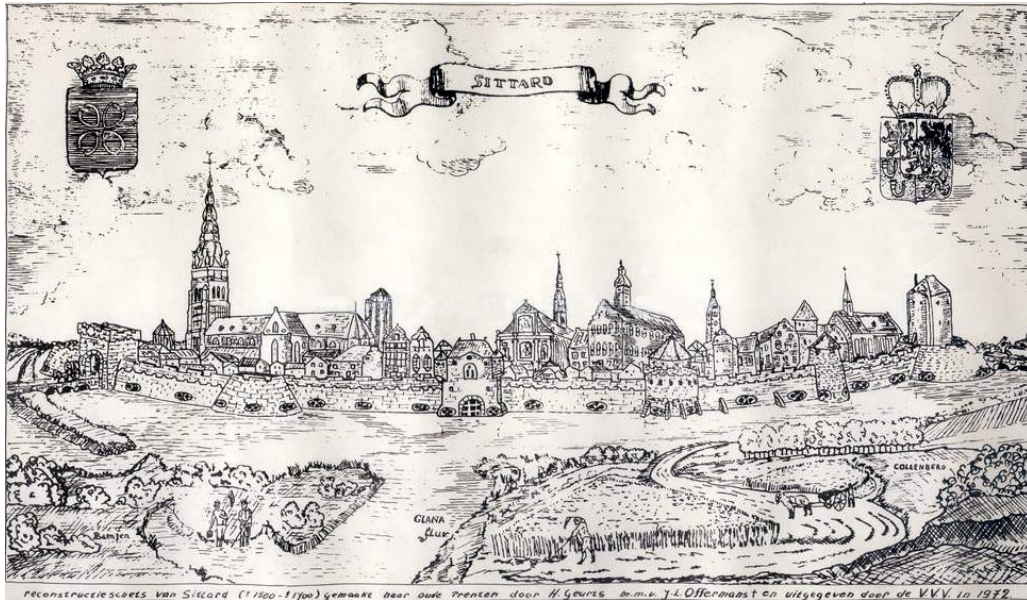


Figuur 216: Biermerk Potts heet in Sittard Pötje



Figuur 217: Op de plaats van het torentje bij het Ursulinenklooster stond fort Lablanca

Bij de waterpoort wordt een houten bolwerk 'aen steyne muurchen' (Tempelplein) aangelegd.



Figuur 218: Tekening van de waterpoort en links de Limbrichterpoort

Poorter Andries Bruggen schenkt (*"puylric om die myn (liefde) Gods"* voor zijn zielenzaligheid) aan de armen van Sittard zeven malder rogge en een Rynschen gulden. Jaarlijks moeten van deze rogge in de vasten 31 witte 'mikken' gebakken worden. Deze broden moeten in het openbaar aan de dertig meest behoeftige armen uitgedeeld worden in de kerk als de mis uit is. Een priester met wijwaterkwast in de hand zal over de aalmoezen een 'miserere' lezen. Daarvoor ontvangt deze priester de 31^e mik.

Het stadsbestuur erkent dat ze aan het gasthuis een erfrente van 6 Rijnse guldens schuldig is en aan de huisarmen een erfrente van 3 Rijnse guldens.

1484

De familie Dobbelsstein komt in bezit van de Ophovenermolen en Ophovenerhof, die tot die tijd een leengoed van de heer van Born waren.



Figuur 219: De Ophovenerhof moet in 1965 gestut worden



*Figuur 220: De Ophovenerhof wordt in 1965 nog steeds bewoond
(De kippen hebben een eigen opgang naar hun kippenhok)*

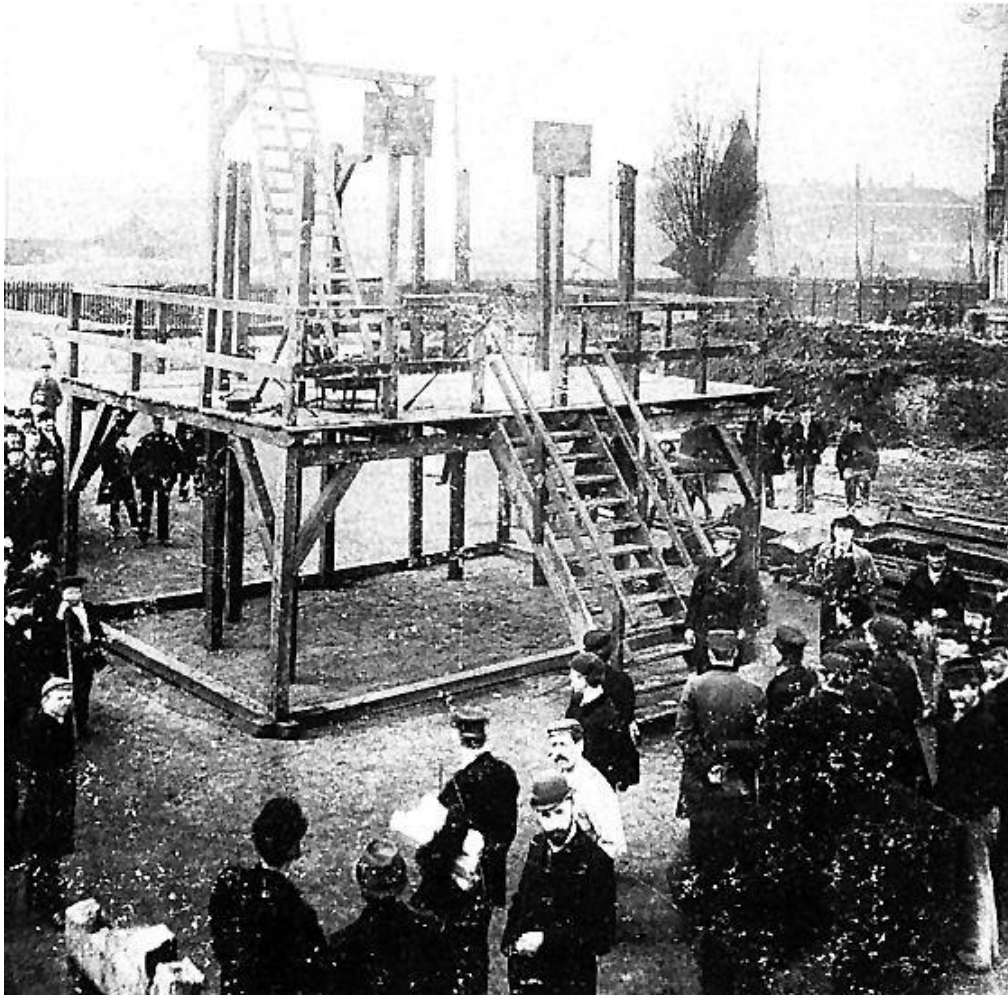
De Stenen Sluis, 500 m stroomafwaarts, wordt daarom ook wel de 'Dobbelsteinschlous' genoemd.



Figuur 221: De 'Dobbelsteinschlous' in 1890

1485

Willem van der Marck d' Arenberg, met de bijnaam 'Everzwijn van de Ardennen', wordt in Sint-Truiden in een valstrik gelokt door aanhangers van de prins-bisschop van Luik en gevangengenomen. Op 18 juni 1485 wordt hij in Maastricht zonder proces veroordeeld en terechtgesteld door onthoofding, op een schavot op het Vrijthof in Maastricht.



Figuur 222: Schavot in Rotterdam opnieuw opgebouwd in 1897, nadat die gevonden was op de Gemeentewerf

1488

Pandheer Vincentius, graaf van Meurs en Sarwerden (hij heeft nog steeds Sittard en Born als onderpand van een lening aan de hertog van Gulik), verklaart dat de mensen van Sittard het Broeck (moerasgrond) gelegen tussen Sittard en Wehr mogen behouden en het Overbroeck gelegen tussen Sittard en Munstergeleen, de Tomel en de Breyerhaigeweg evenals de Overhovenerweide, die ligt tussen Sittard en Nieuwstadt. Verder staat hij toe dat de stad 30 bunder grond in erfpacht verkoopt en dat Sittard belasting heft van de omliggende dorpen met name van Tudderen, Susterseel, Wehr, Broeksittard, Hillensberg, Munstergeleen en andere plaatsen die onder de dingbank Sittard vallen. Ten zuiden van de stad, buiten de wallen, wordt een versterking opgericht bij de 'Schötte cleyver', een hellend terrein (clivus = helling), toegewezen aan de Sittardse schutterijen om schietoefeningen te houden. Deze versterking heeft gelegen bij de 'Sjiefbaan' en de 'Sjöttebaenje' (na 1970 is hier het lelijke ABC-complex gebouwd).



Figuur 223: Het laatste stukje gracht in 1950 de 'Oude Wieër' en de wal bij de Paradijsstraat
Ten zuiden hiervan lag de 'Sjiefbaan'

1489

Burgemeesters, schepenen en gezworenen van de stad Sittard verklaren dat zij een bunder weiland, gelegen op het broek buiten de Lewenborgherpoort, de latere Broekpoort, verkopen aan Wijnroch van Wilroed. De opbrengst komt ten goede van de stad.

In de zomer was het aantal pestlijders in Sittard en omgeving zo groot, dat de oogst niet binnengehaald kon worden, zodat *"die meisten Früchte (graan) sind im Gefilde stehen geblieben"*.

1490

Bij de banmolen in Sittard wordt de stadswaag opgericht. Zij werd bediend door een beëdigde 'wagmeister'. In zijn ambtseed verklaarde de waagmeester *"mit in- und auswegen des Kornes (koren) und Maltz (gerst), wie mir das durch den Vogten von wegen meines genädige. Fürst, und Hern, auch bürgermeister, scheffen und rhat alhie bevohlen, trewlich und fliessig"* te zullen uitvoeren.



Figuur 224: De Oude Voogdij bij de banmolen
in de Helstraat

1492

De Spaanse zeevaarder Columbus ontdekt, op zijn zoektocht naar een westelijk route naar Indië, Amerika (tot aan zijn dood in 1506 blijft hij ervan overtuigd India bereikt te hebben en noemde de inwoners daarom Indianen). Hierdoor wordt Spanje een wereldmacht en onmetelijk rijk door de gestolen zilveren en gouden voorwerpen van de Indianen. Sittard merkt hier 50 jaar later pas wat van als Spaanse troepen onze streken binnen vallen.

1493

Wilhelm, graaf van Weyde en heer van IJssenberg erft het slot en het land van Born, inclusief de steden Sittard en Susteren van pandheer Vincentius van Meurs en Sarwerden, die inmiddels 90 jaar oud is. Hij belooft, als nieuwe pandheer, aan burgemeesters, schepenen, raad en burgers van Sittard alle rechten en privileges, die zij van vorige heren gekregen hebben, te erkennen en te bevestigen.

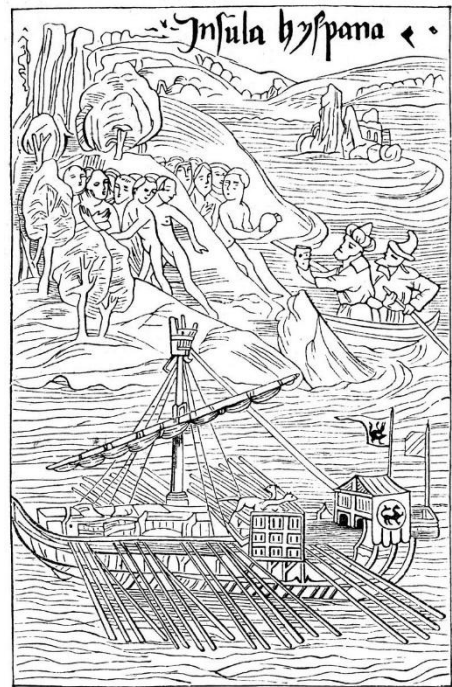
In de nacht vóór St. Johannes Baptistendag was Jonker Robrecht heimelijk de stad genaderd met een bende “*onnutter boeffen ende dieffen*”. In alle stilte waren zij in de donkere nacht door het water van de grachten gewaad en hadden de muren beklommen zonder opgemerkt te worden. Dit was mogelijk omdat de schutten in slaap waren gevallen. Zonder tegenstand overvielen zij burgers in hun slaap en stalen waardevolle spullen.

1494

Wilhelm, Pandheer van Sittard, geeft Born, Sittard en Susteren in onderpand voor 24.000 gulden aan de hertog van Gulik. De rollen zijn omgekeerd, nu leent Gulik geld uit aan anderen.

In het gewanthuys op de Markt tekent aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk een oorkonde waarbij hij en zijn zoon, aartshertog Filip (Filips de Schone), zich verplichten hertog Willem van Gulik en Berg schadeloos te stellen voor de geboden hulp in de strijd tegen Gelre.

Vanaf 1508 was Maximiliaan keizer van het Heilige Roomse Rijk. Als keizer wordt hij opgevolgd door Karel V.



Figuur 225: Columbus landt op Guanahani, afbeelding uit 1493



Figuur 226: Portret van Maximiliaan I door Albrecht Dürer in 1519



Figuur 227: Gewanhuys op de Markt

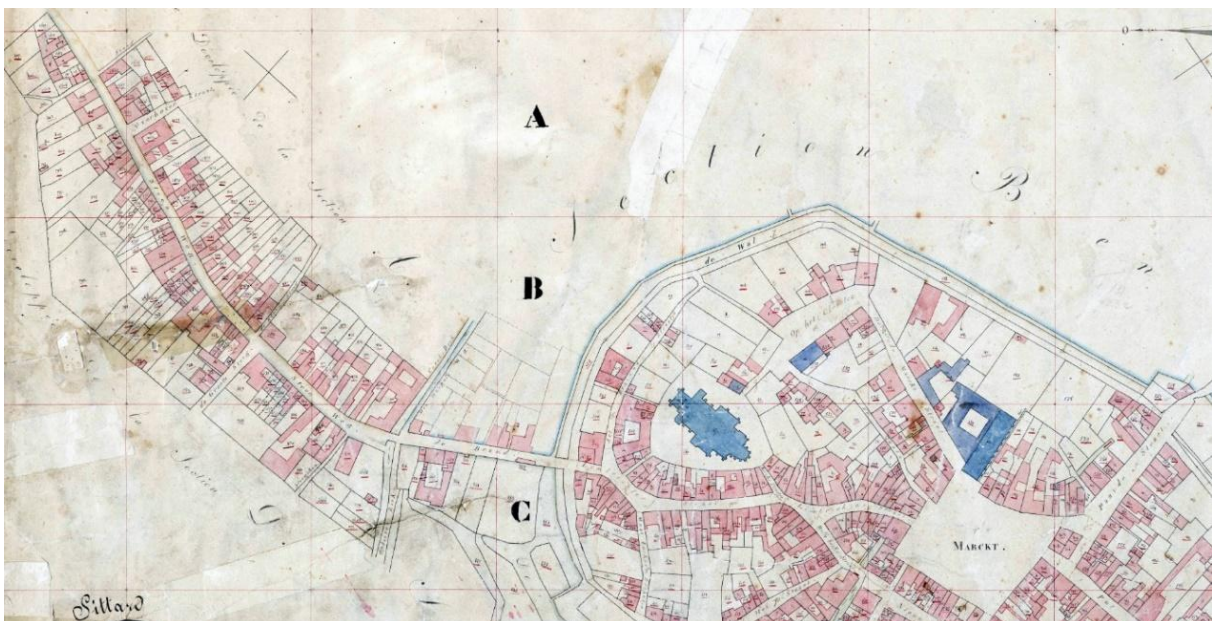
1495

Hertog Willem van Gulik verklaart dat alle inwoners van Born, Sittard en Susteren hem trouw hebben gezworen, nadat hij het land gekregen heeft van zijn neef Wilhelm, graaf van Wied.

1496

Johan Noilman krijgt de opdracht om een 'steenweg' door de stad aan te leggen, vanaf de plaats waar de wegen naar Limbricht en Einighausen samenkomen (bij het huidige station) tot aan het punt, waar de bovenste Broeksittarderweg en de Haagsittarderweg (bovenaan de Putstraat) samentreffen. Hij mag als tegenprestatie op deze 'Steenweg' tol te heffen. Als garantie voor de naleving van het contract geeft hij als onderpand: een halve bunder land achter Ophoven, genaamd de Lange Acker, verder een sil land aan de Eilsloerwech, twee tuinen buiten de Limbrichterpoort *“op ten alder berck”* en nog een stuk land, gelegen *“in gheen cloit an der Swijnweiden”*.

Hier wordt mee bedoeld dat de betreffende Johann de opdracht krijgt de reeds bestaande weg te verharderen met grind of met stenen uit de Maas.



Figuur 228: Steenweg door Sittard, verhard in 1496

1498

Elk jaar op St.-Stefanusdag (26 december) moeten de inwoners belasting betalen in de vorm van twee kapoenen (gecastreerde hanen) per huis. Door Sittard en Tudderen worden in dit jaar 740 kapoenen betaald en 208 door Leijenbroek, Ophoven en Overhoven. Dit betekent dat er in 1498 in Sittard en Tudderen 370 huizen gestaan moeten hebben en in de dorpen 104 huizen.

1499

De deken van het kapittel bekrachtigt een vrijbrief uit 1327 van hertog Johannes van Lotharingen, Brabant en Limburg, waarmee Sittardse handelaren zich kunnen legitimeren in de Brabantse steden (bijv. Hasselt, Leuven, Brussel, Antwerpen, enz.) om bij het invoeren van hun koopwaar tolvrijheid te genieten. In de vrijbrief staat dat de hertog aan zijn tolgaarders aan de overzijde van de Maas en al zijn andere onderdanen opdracht geeft om van de burgers van zijn stad Sittard (Zittert) geen andere tolgelden te eisen dan die welke de burgers van zijn steden in Brabant moeten betalen. Hij garandeert dat Sittardse kooplieden veilig en ongehinderd door heel zijn land kunnen reizen.

De hertog Wilhelm van Gulik en Berg verklaart dat hij aan burgemeester, schepenen en raad van Sittard 200 goudgulden schuldig is, die aan hem geleend zijn tegen een rente van 12 gulden (6%). Hij belooft deze 200 gulden terug te geven op St.-Pathaleonsdag van het jaar 1500.

1500

In de St. Petruskerk wordt een nieuw triomfkruis opgehangen boven de ingang van het koor.



Figuur 229: Triomfkruis opgehangen boven de ingang van het kanunikkenkoor van de St. Petruskerk

Het oude triomfkruis wordt in een nis van het rechter zij koor gelegd (in de volksmond 'Christus in het Graf'). De armen werden hierbij, na het inzetten van nieuwe stukken bij de schouders, langs het lichaam bevestigd.



Figuur 230: Christus in 't Graf uit begin 14e eeuw, met eronder de reliekkist met relikwieën

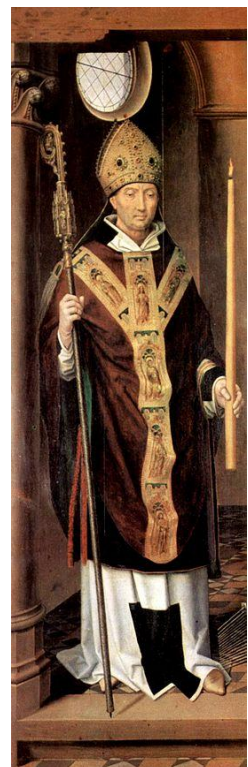
Op 3 februari, de naamdag van de heilige Blasius, wordt in de St. Petruskerk de 'Blasiuszegen' gegeven, waarbij de priester twee kaarsen (een dag eerder tijdens Maria Lichtmis gewijd) kruislings voor je keel houdt. Hierdoor werd je behoed voor keelontstekingen want Blasius is vooral bekend als de beschermheilige van hen die lijden aan keelaandoeningen.

Dit gebruik bestond in mijn jeugd nog altijd en na de zegen moest je een relikwie van de heilige Blasius, in een glazen doosje op een kruisbeeld, kussen. Na ieders kus werd het glas afgeveegd met een doekje; weinig hygiënisch en wellicht zullen hierdoor veel kinderen keelaandoeningen gekregen hebben.

Men bad vroeger:

*'De Heilige Blasius helpt degeen
van colyk, graveel en steen
van keelpijn en meer andere plaghen
die door gebeën zyn bystand vraeghen'.*

Figuur 231: Sint Blasius is in 316 een marteldood gestorven (opengereten met kaardenbollen door de Romeinen, hij is dan ook de beschermheilige van de wolwerkers)



Eerste vermelding van een Weverstraat te Sittard, namelijk de *“Weffverstroet by der moellen”*.

1503

Curst Nijsteler bekent schuldig te zijn aan het gasthuis een jaarrente van 1 bescheiden Overlandse Rijnse goudgulden. Als onderpand stelt hij zijn huis met tuin en grond gelegen in de 'Lymborger stroetten', de Limbrichterstraat.



Figuur 232: Limbrichterstraat in 1890

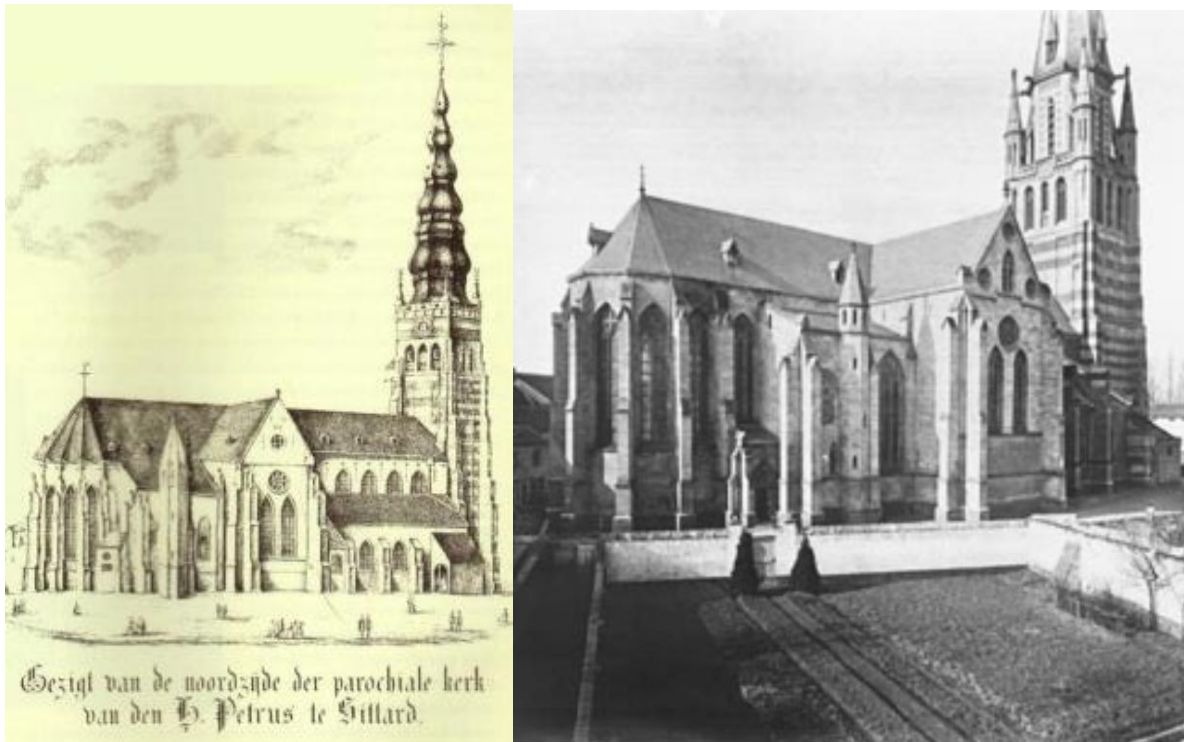
1504

Op 23 oktober vindt in Aken een aardbeving plaats, die ook in Sittard goed gevoeld wordt en waarbij schade aan stenen bouwwerken ontstaat, zoals schoorstenen en de romaanse kerktoeren van de St. Petruskerk. Sittard ligt met Aken op de Feldebissbreuk.

1505

De oude romaanse toren van de St. Petruskerk wordt afgebroken en een nieuwe toren gebouwd. In een akte van 12 februari 1505 in het gemeentearchief staat achterop de notitie *“behoert tot den buwe tot den Kyrcktoren”*. De toren is van zware steunberen voorzien en opgetrokken in speklagen, afwisselend mergel en bakstenen. Alles wat zich tegenwoordig boven deze speklagen bevindt is een toevoegsel van Cuypers, die de kerk en toren restaureerde na de torenbrand van 1857.

Tegelijkertijd wordt het kanunikkenkoor vergroot met twee traveeën en afgesloten met een vijfhoekige apsis in laatgotische stijl. Het was een periode van rust zonder oorlogen onder de regering van hertog Jan III (1511-1539) en de bouwlust was zeer groot in die dagen in Sittard.



Figuur 233: Het kanunikkenkoor wordt vergroot met twee traveeën in 1505 en afgesloten met een vijfhoekige apsis in laatgotische stijl (foto 1880)

1506

In de Kroniek van de Landen van Overmaas wordt gezegd dat op St.-Laurentiusavond te Sittard veel schade is ontstaan als gevolg van een zwaar onweer. Ook de nieuwe kerktoeren wordt beschadigd door het onweer.



Figuur 234: Onweer boven Sittard

Bliksemafleiders bestonden niet in deze tijd en de mensen waren erg bang voor onweer. In huis werd wijwater met een 'palmtakje' (buxus) gesprenkeld in de hoop dat daarmee een blikseminslag voorkomen werd. Vuursteen, dat in Limburg tussen de mergel veel voorkomt, werd in het volksgeloof gehouden voor een door een blikseminslag gevormde steen. Dergelijke stenen werden

ook wel bliksemsteen, duivelsvinger of pijlsteen genoemd. 'Donderdag' herinnert aan de Germaanse dondergod Donar, die door de lucht rijdt op een wagen getrokken door twee bokken en als hij een magische hamer, door dwergen gesmeed, door de lucht gooit, ontstaan er bliksemschichten. De hamer keert na iedere worp naar Donar terug.



Figuur 235: Donar op zijn wagen met de hamer die de bliksem veroorzaakt als hij ermee gooit

De Sittardenaar had in vroeger tijden heel wat geluk nodig om enigszins aangenaam door de tijd te komen. Pijn, dood, verderf en rampen lagen continu op de loer. Men kende de oorzaak van bliksem en ziekten niet en die werden toegeschreven aan de duivel of boze geesten. Wezens, die je maar het liefst ver van je huis en haard hield. Wat er aan kennis was, kwam uit oude overlevering. De meesten konden niet lezen en schrijven en hadden geen onderwijs genoten. Sedum (vetkruid) oftewel huislook, dat ook wel 'donderbaard' of 'donderblad' genoemd werd, liet men op het dak groeien, waar het zou beschermen tegen blikseminslag, maar het hielp daarbij ook nog eens tegen kiespijn.



Figuur 236: Vetkruid groeit goed op rieten daken en dakpannen

Ook de bezem (het vervoermiddel van de heks) kon de kwade geesten van huis weghouden en je beschermen tegen de bliksem. Bezems werden met dit doel soms opgehangen tegen de gevel. Ook werden er in nog oudere tijd bossen stro op het rieten dag gelegd als afweer.

De kerk heeft deze 'donderbezems' altijd als bijgeloof en restant van de oude heidense cultus veroordeeld. Daarvoor in de plaats kwam de 'beschermengel' (in Sittard vierde je vroeger niet je verjaardag maar je 'naamsdag', de feestdag van je beschermengel) en door gebed kon je onheil voorkomen.

Gotische kerken, dus ook de St. Petruskerk, bezitten waterspuwers waarmee regenwater afgevoerd wordt. Deze hebben vaak een sinistere voorstelling van duivels, monsters of roofvogels. Demonen en monsters zijn symbolen voor het kwaad en hebben ook de functie om de duivel en boze geesten weg te houden bij de kerk.

Zo heeft de Basiliek ook waterspuwers.



Figuur 237: Waterspuwer van de St. Petruskerk



Figuur 238: Waterspuwers van de St. Petruskerk (links) en Basiliek (rechts)

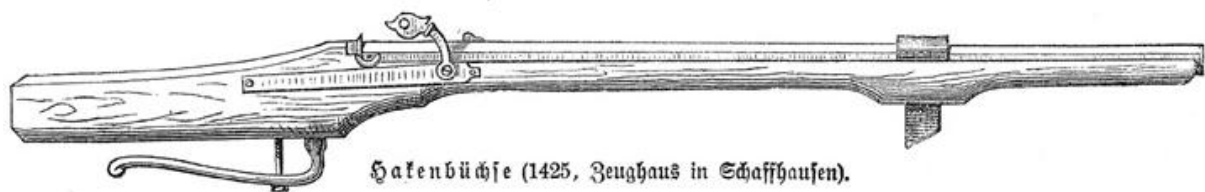
Hoge gebouwen, dat geldt natuurlijk vooral voor kerktorens, werden vaak getroffen door de bliksem, met brand als gevolg. De toren van de St. Petruskerk is meerdere keren getroffen en in brand gevlogen. Aan de rand van de torenspits van de St.-Petruskerk bevinden zich dan ook 8 waterspuwers, die geen water spuwen maar onheil moeten voorkomen.



Figuur 239: Acht waterspuwers op de rand van de torenspits St. Petruskerk

1509

De Sittardse magistraat bepaalt dat iedere nieuw benoemde burgemeester (dit gebeurde elk jaar opnieuw) voor de stad twee hakebussen moest laten vervaardigen en dat hij bij elk wapen 100 pond salpeter (kaliumnitraat) zal leveren voor het samenstellen van het buskruit (een mengsel van salpeter, houtskool en zwavel). Salpeter werd als zout van de stenen rondom mestvaalten geschraapt.

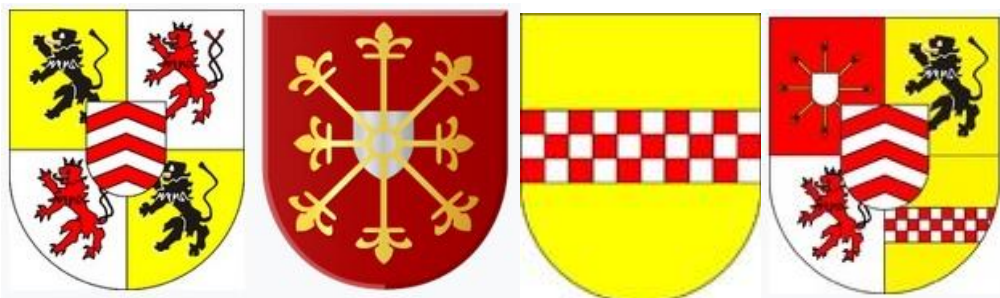


Figuur 240: Haakbus

1511

De hertog van Gulik-Berg heeft geen zonen en zijn erfdochter Maria van Gulik trouwt met hertog Jan III van Kleef. Hierdoor ontstaat hertogdom Gulik – Berg – Kleef. (In 1368 was graaf Johan van Kleef gestorven zonder zonen en trouwde zijn dochter Margaretha van Kleef met Adolf II van der Mark, waardoor graafschap Kleef-Mark ontstaat). Door dit huwelijk worden vijf landen (Gulik, Berg, Ravensberg, Kleef en Mark) verenigd tot de sterkste wereldlijke macht in de regio.

Op 27 september zweren de inwoners van Born, Sittard en Susteren trouw aan Johan, de nieuwe hertog van Gulik, en zijn vrouw Maria.



Figuur 241: Hertogdom Gulik-Berg + Hertogdom Kleef + Graafschap Mark = Hertogdom Gulik-Berg-Kleef

Nieuwe verordeningen verschijnen in de stad, betreffende het broodbakken en bierbrouwen.

1512

Opnieuw verwoest een grote stadsbrand de gehele stad Gulik.

1513

Lambertus van Abshoven (bij Munstergeleen) schenkt 6 Hornse guldens voor de reparatie van de nieuwe toren van de kerk.

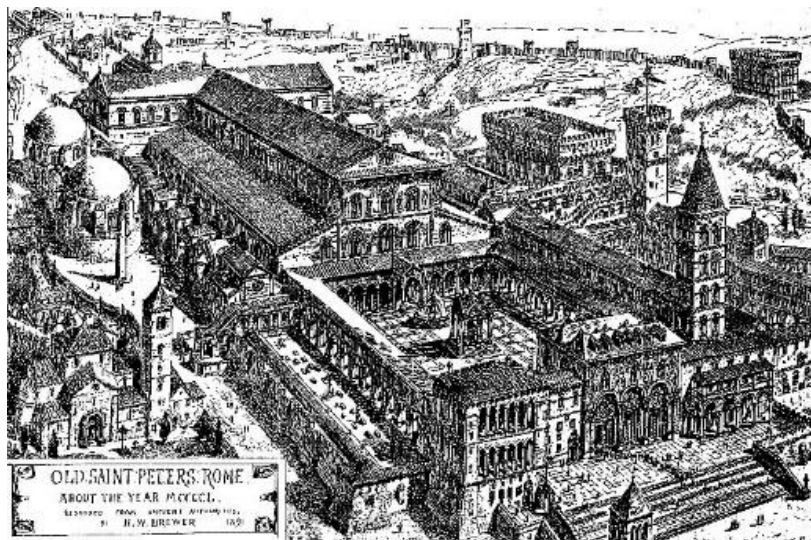
1514

Hertog Johann III bepaalt dat in hertogdom Gulik de joden als herkenningsteken een gele ring op hun kleding moeten dragen, een punthoed hoeft niet meer.

1517

Naar aanleiding van de 'Jubileumaflaat voor de nieuwbouw van de St Pieterskerk' (de rooms-Katholieke Kerk verkocht aflaten om de nieuwbouw van de Sint-Pietersbasiliek in Rome van 1506-1615 te bekostigen) komt Luther op 31 oktober met zijn 95 stellingen tegen de aflatencultuur in de katholieke kerk, het kopen van vergeving van zonden en het kopen van een plekje in de hemel middels

zielenmissen. Ook het Sittards kapittel maakt volop gebruik van deze bron van inkomsten. De kerk reageert sterk op Luther, die de onfeilbaarheid van de paus ontkent en alleen de Bijbel gezaghebbend ziet. In 1521 moet hij op de Rijksdag in Worms voor keizer Karel V verschijnen en wordt gesommeerd zijn stellingen te herroepen. Dit weigert Luther en hij wordt geëxcommuniceerd door paus Leo X en wordt vogelvrij verklaard, waardoor iedereen hem ongestraft kan doden. De keurvorst van Saksen geeft hem bescherming en onderdak in Württemberg.



Figuur 242: De oude St. Pieter in Rome in 1450 (in 1506 afgebroken)



Figuur 243: Maarten Luther geschilderd door Lucas Cranach de Oude in 1529



Figuur 244: Luther voor keizer Karel V op de troon in Worms 1521 "hir stehe ich / ich kan nicht anders"

Het duurt nog tot 1525 voordat in Sittard de leer van Luther bekend wordt, als de hertog van Gulik maatregelen hiertegen neemt.

1520

Albrecht Dürer uit Neurenberg verblijft tijdens zijn rondreis door de Zuidelijke Nederlanden in Sittard (hij is via Gulik en Sittard op weg naar Brugge), die hij "*ein feins Städtlein*" noemt in zijn dagboek. Hij ziet er de primitieve vestingmuren met torens op elke hoek, opgetrokken uit mergel (pas later zijn de muren van mergel verstevigd met aarden wallen), en de St. Petruskerk met grote klokkentoren. Blijkbaar was Sittard in deze tijd niet onbelangrijk en een schilderachtig en aantrekkelijk middeleeuws vestingstadje. Dürer overnachtte op 30 juli 1520 niet in Sittard, maar in Stockheim (Stokkem) op de westoever van de Maas bij Obbicht. Stokkem had al in 1244 stadsrechten gekregen van de graaf van Loon en werd in 1366 geannexeerd door de prins-bisschop van Luik.



Figuur 245: Een ander huis achter het Gewanhuys, de latere kaarsenfabriek (in die tijd stond hier een waterput)



Figuur 246: Stokkem (Stockheim) rond 1900

1521

De schepenen Dirk Beer, Heijn van Merkelbach en Klaes Loet van Millen verklaren dat bij een deling het huis achter het Gewantheuis (dit is ergens aan het begin van de Limbrichterstraat bij de Markt) in twee delen is gesplitst. Het ene gedeelte naast Leijns Reijspijninck krijgt Theis Deheus en het andere deel, naast Paul Gelis, in handen komt van Leonard van Millen.



Figuur 247: De Boenenbrug over de Keutelbeek

Deken en kapittel van Sittard geven een erfpacht uit aan Peter die Boen en diens erfgenamen. Dit betreft een hofstede gelegen op de Steenweg (nu Voorstad), bij de Boenenbrug grenzend met een zijde aan Joecken Achten en met de andere zijde aan Detheren Waggen. De hofstede grenst met de kopse kant aan de straat en met de andere zijde aan de hof van Heyne Scroeders. De jaarlijkse pacht bedraagt vier vaten rogge. De pachttermijn bedraagt 20 jaar en Peter heeft de verplichting er een huis te bouwen van drie gebouwen met een '*aefflichanck*', evenals een schuur.

1525

De hertog Johan van Gulik vindt Luthers leer "*valsche ketzerie*" en eist van de Gulikse steden dat alles moet blijven "*in gesetz ind ordnung der hilliger kirchen*". Wel richt hij zich in verdere voorschriften tegen een reeks misbruiken in de kerk, zoals het kopen van zielenrust en de praktijk van de (betaalde) aflaten.

Uit de kroniek van Dunckel blijkt dat de joden in Sittard een huissynagoge hadden in de Plakstraat, huisnummer 154. De joodse gemeenschap zou circa vijf gezinnen afkomstig uit Krefeld betreffen.

1526

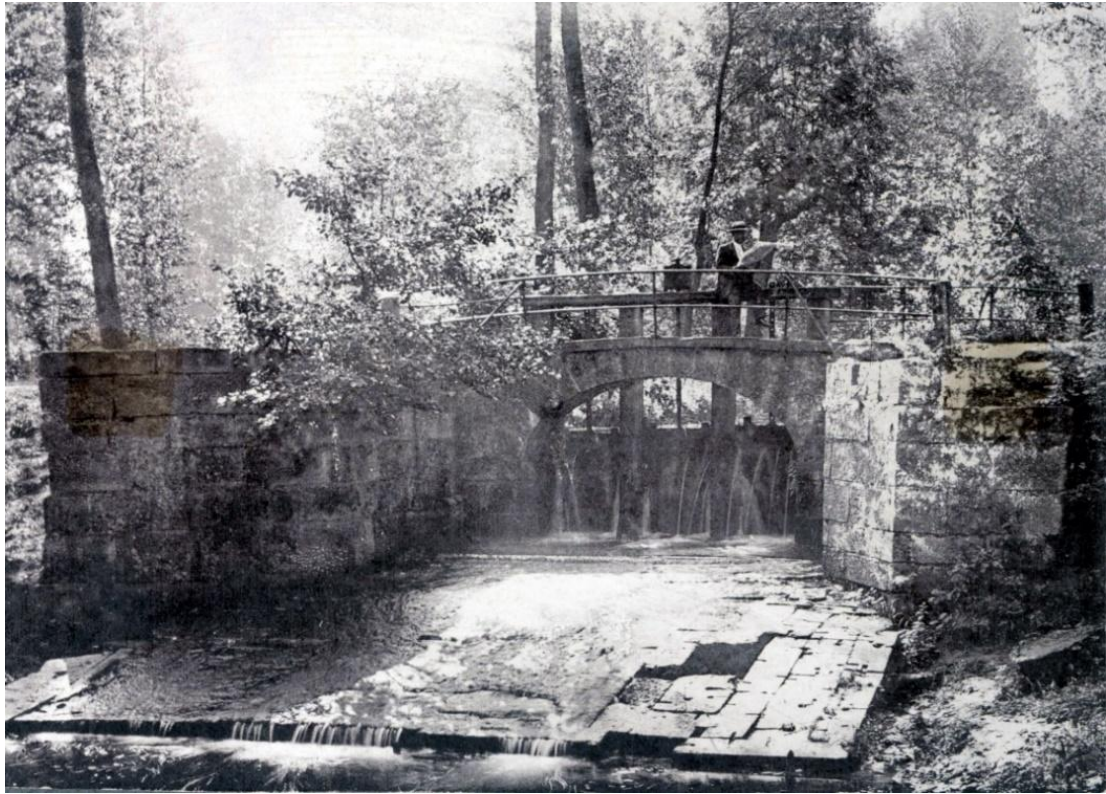
In de St. Petruskerk wordt een uit hardsteen gekapte wijwaterbak geplaatst. De eveneens hardstenen doopvont is in de 18^e eeuw gemaakt.



Figuur 248: Hardstenen doopvont in de St. Petruskerk in 1930, nu verplaatst naar de rechter zijkapel, die als doopkapel gebruikt wordt

1528

Johan Dobbelsstein wordt erfpachter van de watermolen en hoeve in Ophoven. De Stenen Sluis wordt in 1573 vermeld als 'Dobbelssteinschlous'.



Figuur 249: Stenen Sluis in 1890

1530

De Broekpoort in de Paardestraat wordt helemaal nieuw opgebouwd. Het materiaal was afkomstig van de afbraak van het kasteel in Born (*"dasz sie das Haus und Festung zu Born abbrechen, slichten und den Vorrat davon zu dem Bau zu Sittard gebrauchen sollen"*).



Figuur 250: Kasteelruïne in Born in 2015

1535

De scherpreechter, de beul, is naar Born gekomen om de wederdopers Gerhartz Oeyen uit Antwerpen, Giell Cruyen van Buchten, Entgen Gielis van Berg en de Raidtmecherse van Susteren te verhoren, dertien dagen lang. Voor elke dag krijgt hij 11 albus. De albus is een munt uit het Hertogdom Gelre, die ook wel 'witpenning' genoemd wordt vanwege de lichte kleur door het hoge zilveragehalte.

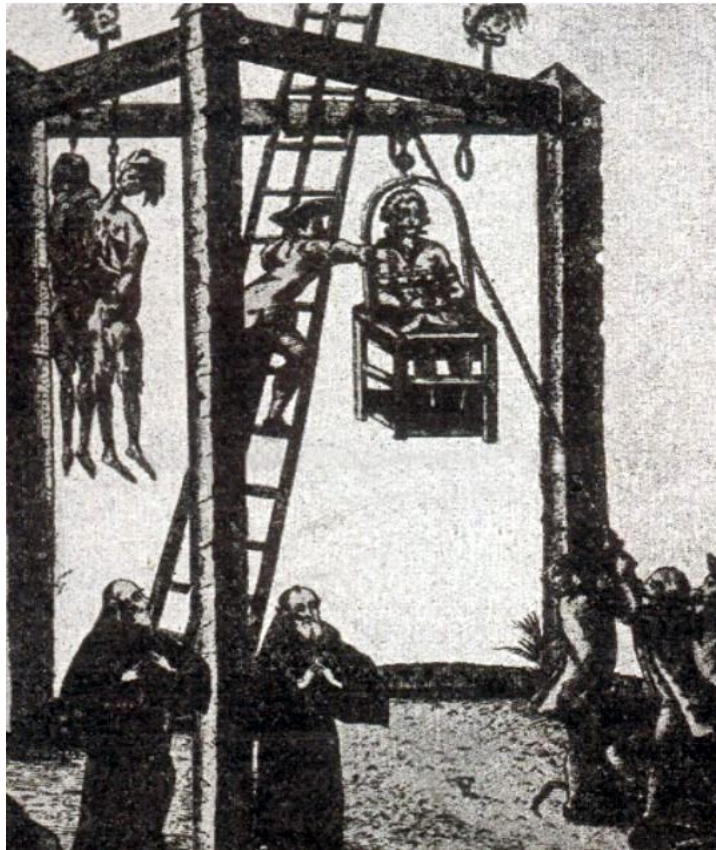


Figuur 251: Albus of witpenning, geslagen te Deventer in 1472



Figuur 252: Oude gemeentehuis van Born, vakwerkhuis uit 1650 aan het Städtgen

Voor het stadhuis van Born, op het Städtgen, werden de vonnissen voltrokken.



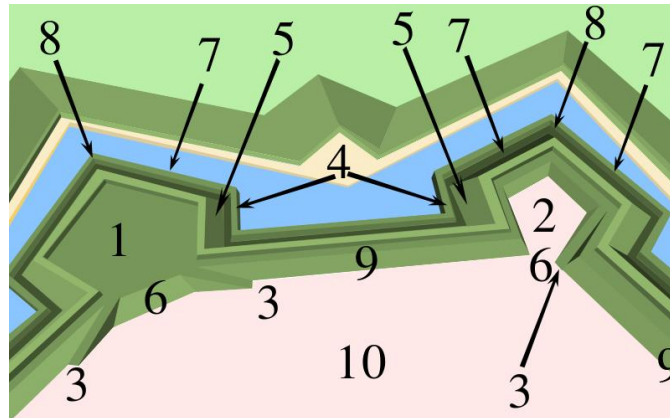
Figuur 253: Vonnissen op 't Städtgen Born, dit is het oudste gedeelte van het dorp Born (Opgehangen worden was humaner dan geboeid de hongerdood sterven)

1538

Keizer Karel V, landsheer van de Nederlanden (vanaf 1506), koning van Spanje (vanaf 1516) en Rooms-Duitse keizer (vanaf 1519) betwist het hertogdom Gelre, dat onderdeel is van het hertogdom Gulik, Gelre en Kleef. Onder dreiging van een oorlog met keizer Karel V besluit de Gulikse landdag in 1538 de vestigingen Gulik en Sittard te versterken. De kastelen Born en Millen worden ontmanteld en de stenen worden gebruikt om de stadsmuren van Sittard te versterken. De kastelen blijven wel nog enige jaren bewoonbaar, maar in 1542 verwoest de prins van Oranje, René van Châlon, na Sittard ingenomen te hebben, beide kastelen volledig. In Italië was een nieuw systeem voor vestingbouw ontwikkeld. Dit bestond uit dikke aarden wallen en vooruitspringende pijlvormige bastions. In de dikke aarden wallen bleven kanonskogels steken. Vanuit de bastions (een uitspringend verdedigingswerk van aarde of steen, dat deel uit maakt van een vesting) kon men de hele omgeving onder kruisvuur nemen en alle flanken van de vestiging goed beschermen.



Figuur 254: Restant kasteel Millen



Figuur 255: Weergave van twee bastions met bijbehorende onderdelen: 1 vol bastion, 2 hol bastion, 3 april, 4 onderwal, 5 flank, 6 keel, 7 face, 8 saillant, 9 courtine en 10 terreplein

Op een uit 1538 daterende tekening in het Landesarchiv te Düsseldorf (tijdens de tweede wereldoorlog verloren gegaan) zijn, behalve de poorten, nog acht versterkte bolwerken te zien.



Figuur 256: Verdedigingswerken van Sittard in 1538

Deze bolwerken waren op boogschot (pijl en boog)-afstand van elkaar geplaatst op uitspringende hoeken. Door de ontwikkeling van nieuwe vuurwapens bleken de oude verdedigingsstelsels met stenen muren niet meer bestand tegen de vernietigende kracht van de kanonnen. Hoge torens werden gedeeltelijk afgebroken en de oude Sittardse stadsmuren werden aan beide zijden aangeaard (het is niet bekend of in de huidige wallen nog delen van die oude stadsmuren aanwezig zijn). De kosten van het herstel van de vestingwerken, de sluis en de watermolen in Sittard, exclusief materialen, waren 12.000 gulden.



Figuur 257: Belegering van Sittard met kanonnen

De bolwerken waren:

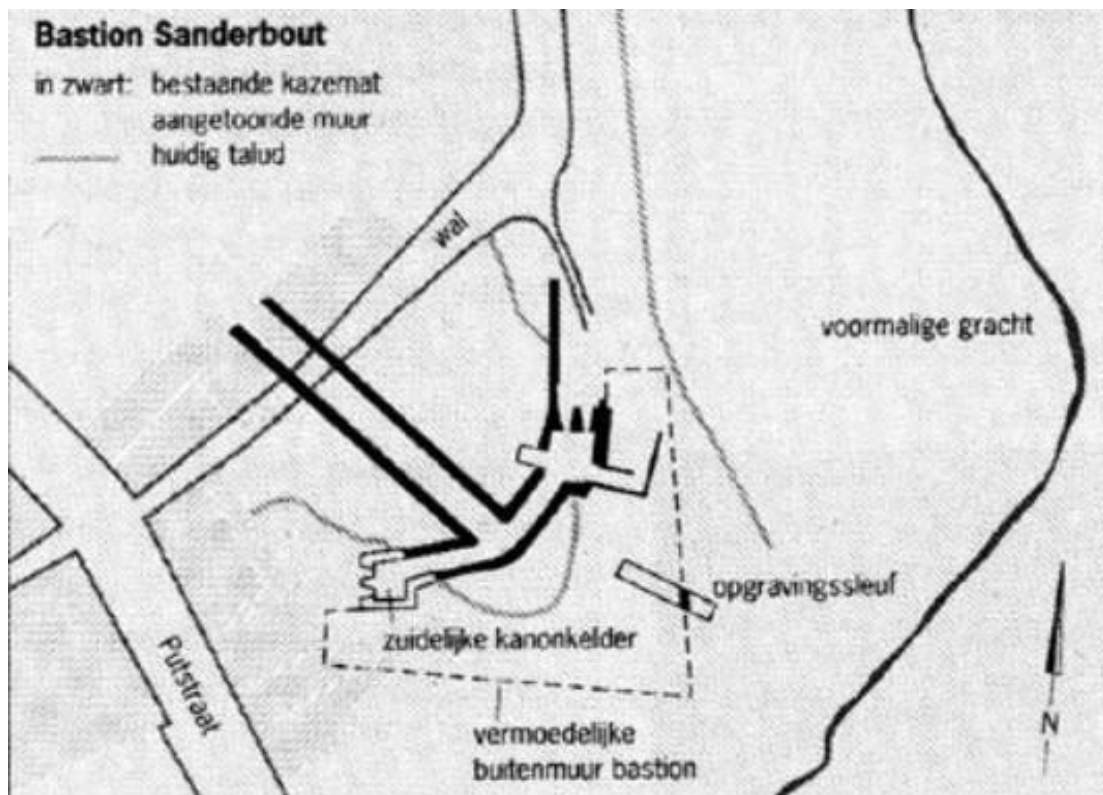
1. Fort *Ehrenbreitstein*, zuidwestelijk van de Limbrichterpoort (hier staat nu het Bisschoppelijk College)
2. Muurtoren *Montjoie*, in de westelijke walmuur (waar nu de Deken Tijssenstraat door de wal loopt)
3. Fort *Lablanca*, op de hoek van Begijnenhofwal en Dominicanenwal achter het Ursulinenklooster
4. Fort *Picard*, bij de Broekpoort in de 'Peerdemaert' (Paardestraat)
5. Fort *Louis* of *Sanderbout*, op de noordoost hoek bij het Pullestraatje
6. Fort *la Catz*, bij de Putpoort in de Putstraat
7. Muurtoren *Collenberg*, op de walhoek achter klooster Agnetenberg
8. Fort *Steenemuurke*, boven de waterpoort bij het Tempelplein.

Van al deze bolwerken is alleen het fort Sanderbout terug te vinden, met een gangenstelsel onder de wal door naar kelders in de Putstraat.



Figuur 258: Schietgaten van fort Sanderbout voor de restauratie in 1960

Dit verdedigingswerk werd gebouwd als een rondeel, met twee kazematten.



Figuur 259: Plattegrond fort Sanderbout met ondergrondse gang onder de wal door



Figuur 260: Ingang fort Sanderbout naast de twee schietgaten in 1982

1539

Hertog Karel van Gelre overlijdt kinderloos en wordt opgevolgd door hertog Willem V van Gulik-Berg-Kleef, die ook hertog van Gelre wordt. Er zijn nu zes landen (Gulik, Berg, Ravensberg, Kleef, Mark en Gelre) verenigd.



Figuur 261: Hertogdom Gulik-Berg-Kleef + Hertogdom Gelre = Hertogdom Gulik-Berg-Kleef-Gelre

De bijnaam van hertog Willem V is 'de Rijke'. Hij heeft een zeer goede verstandhouding met de aartsbisschop van Keulen en is er op gericht de eenheid van geloof te herstellen. Dat lukt niet, drie van zijn dochters huwen met protestantse vorsten.

De keizer Karel V (koning van Spanje, keizer van Duitsland van het Heilige Roomse Rijk en landsheer van de Nederlandse gewesten) accepteert dit niet en eist het gebied van Gelre op, wijzend op het verdrag uit 1473 dat Gulik met zijn grootvader Karel de Stoute gesloten had. Er ontstaat een oorlog tussen Gelre-Gulik en Brabant. Snel trouwt de hertog met een nicht van de Franse koning in de hoop steun van de Fransen te krijgen, maar die doen niets.



Figuur 262: Hertog Willem V 'de Rijke'

1542

Op 22 oktober, op St. Severinusavond, tijdens de worsteling om het bezit van Gelre tussen keizer Karel V en hertog Willem V van Gulik, wordt Sittard bestormd door keizerlijke Brabantse troepen onder leiding van prins René van Châlon (hij erfde in 1530 van zijn oom Philibert het prinsdom Orange en enkele andere Franse bezittingen en in 1538 van zijn vader, Hendrik III van Nassau, Nederlandse bezittingen. Hij benoemde als erfgenaam zijn neef Willem van Nassau, prins Willem I van Oranje, de Zwijger). Het was een succesvolle campagne voor de Habsburgse Karel V, want naast Sittard werden Millen, Gangelt, Düren, Jülich en Heinsberg veroverd. De Brabantse troepen richten in Gangelt en Sittard grote verwoestingen aan, waarbij het gewanthuys volkomen vernield wordt (het stadhuis wordt al in 1565 vervangen door een nieuwe, midden op de Markt gelegen). De Chronijk van het Agnetenklooster in Maaseik meldt hierover dat de Brabanders *“die stat altemael slecht hadde gemaect en hebben daer eyn dorp van gemaect”*.

De klokken van de St. Petruskerk worden door de Brabanders geroofd en naar Mechelen vervoerd, waaronder de Mariaklok, die in 1180 gegoten was met het opschrift *“HOC VAS FORMAT ZITTERT QUOD MARIA VOCATUR DUM SCRIBO ANNO MC BIS QUADRAGENO”* (Sittard giet deze klok die Maria genoemd wordt, terwijl ik schrijf het jaar elfhonderd en tweemaal veertig).



Figuur 263: Ook in 1942 worden de klokken in Sittard geroofd, nu door de Duitsers

Ook de tiendklok wordt door de Bourgondiërs meegenomen. Pas in 1595 zijn de erven van de heer van Born, Johannes de Leerodt, eindelijk bereid om na jarenlange processen 100 rijksdaalders te betalen voor de in 1542 gestolen tiendklok.

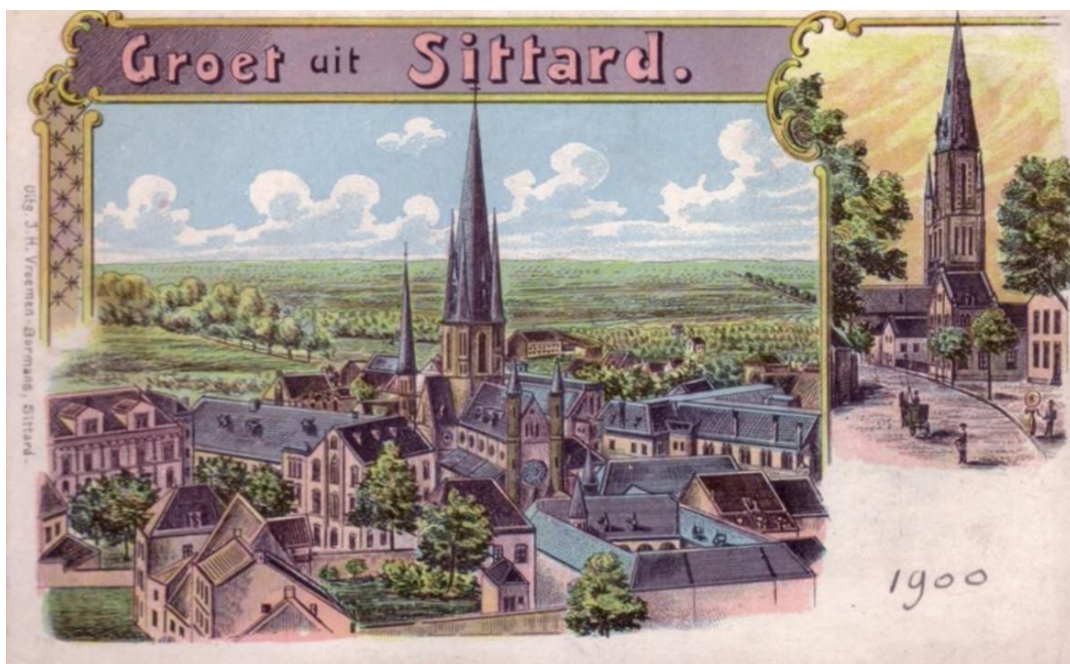
1543

Op zaterdag voor Pasen 24 maart vertrekt het Gelders-Kleefse leger uit Roermond naar Sittard onder leiding van Diederik Hoen, Heer van Aerssen. Omstreeks twee uur 's middags arriveren zij te Sittard. Het weer is slecht deze dag, vriesachtig met een bijtende wind, hagel en regen. De tegenstander, de troepen van keizer Karel V, onder leiding van Philips van Croy, zijn vermoeid van een eerdere veldslag bij Heinsberg.



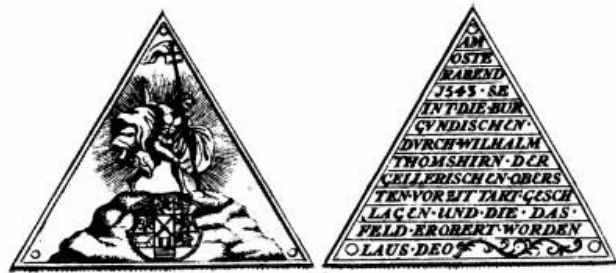
Figuur 264: Karel V te midden van zijn troepen in de Slag bij Navarra in Spanje

De keizerlijke troepen tellen 24 vendels Hoog- en Nederduitse landsknechten, infanteristen, met in totaal ongeveer 4800 manschappen. Zij worden geholpen door 3400 Waalse ruiters en 24 kanonnen. De Gelder-Gulikse troepen, de troepen van de heer van Sittard, tellen 2000 man piekeniers, 2000 man haakbusschutters, 4 vendels (800 man) Sittardse schutters, 3000 ruiters en 5 kanonnen. Een van de Sittardse schutterijen, de Jonghe compagnie, vecht actief mee, de andere schutterij 'die Alde Scutterei' verdedigt de vesting Sittard. De slag vindt plaats in het veld tussen Sittard en Broeksittard.



Figuur 265: Op de achtergrond de Kempekoel, ook wel als 'Kemperkoul' geschreven, in 1900

Het wagenkamp van de keizerlijke troepen bevindt zich in Broeksittard. Het Tudderenderbroek, een moerassig gebied, speelt een belangrijke rol. Na aanvankelijk keizerlijk succes, keert het tij en de Geldersen slagen erin een overwinning te behalen.



De verliezen zijn hoog. Aan keizerlijke zijde 3000 doden en de Gelderse troepen tellen 1000 doden. Zeker 1500 paarden worden gedood. Ook Diederik Hoen sneuvelt, evenals veel andere edellieden. Ooggetuige, Heinrich Rickartz uit Hillensberg, vertelt bijna 100 jaar later aan Kritzraedt dat de 3000 doden bij de *“Schlacht zwischen Sittard und Wehr am Karsamstag 1543”* door iedere partij op een eigen akker bij de boerderijen *Haizittart* (Haagsittard) *und Schlun* begraven waren.



Figuur 266: Gedenkpenningen overwinning in de Kempekoel te Sittard

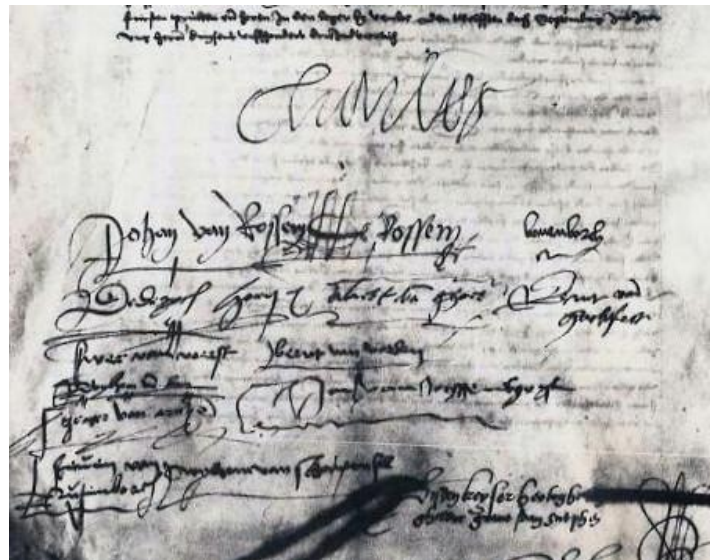
De kanonnen van de keizer, evenals 20 vaandels, 300 tonnen buskruit en het gehele wagenkamp vallen in Gelderse handen. De slag gaat de geschiedenisboekjes in als de 'Slag aan de Kempekoel'. In het Europa van die tijd heeft de nederlaag van het keizerlijke leger paniek gezaaid. De overwinnaar, de hertog van Gelre-Gulik, laat een gedenkpenning slaan. Bovendien bestaat er een kleine houtgravure uit deze tijd en een drietal liederen herinneren aan deze veldslag.

Nog in 1840 vond men op de landerijen naast de Wehrerweg skeletresten terug, die na langdurige regen bloot gespoeld waren. In de laaggelegen broekgronden in Broeksittard groef men in 1970 nog hoefijzers op.



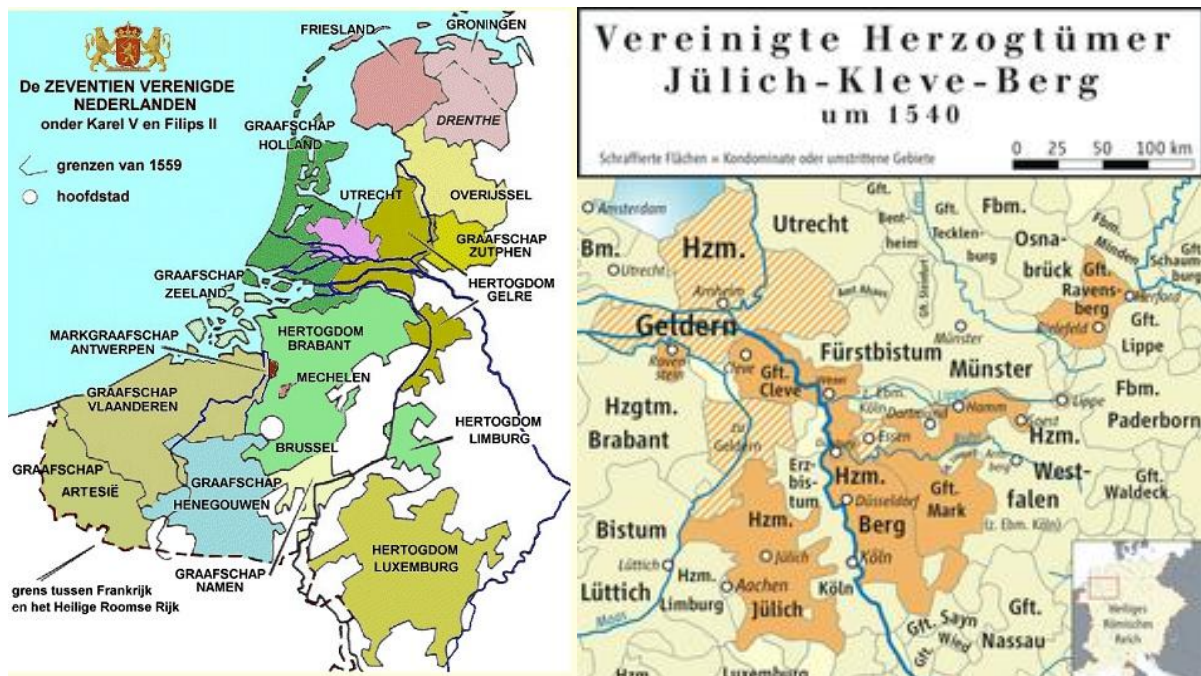
Figuur 267: Middeleeuwse wegen: Wehrerweg bij Haagsittarderweg, het begin van de grote Kempekoel in 1962

Keizer Karel V neemt deze krenkende nederlaag niet en op 29 augustus 1543 worden de Gulikse steden, waaronder Sittard, overrompeld en gedwongen heel nederig de sleutels van haar poorten in Wassenberg aan de keizer te komen aanbieden. Hij dreigt met zijn moderne kanonnen de Gulikse steden Nideggen, Düren, Heinsberg en Sittard in puin te schieten. De hertog van Gulik geeft zich over en Gulik wordt zonder gevecht ingenomen door Karel V. Het eerste punt van het



Figuur 268: Vredesverdrag, het 'Traktaat van Venlo', uit 1543

vredesverdrag, het 'Traktaat van Venlo', verplicht hertog Wilhelm V van Gulik de oude religie te handhaven en geen vernieuwingen (hervormden) in zijn land te dulden. De gebieden van Gelre en Zutphen gaan naar keizer Karel V, die deze toevoegt aan zijn Nederlandse bezittingen van de 'Zeventien Provinciën'.



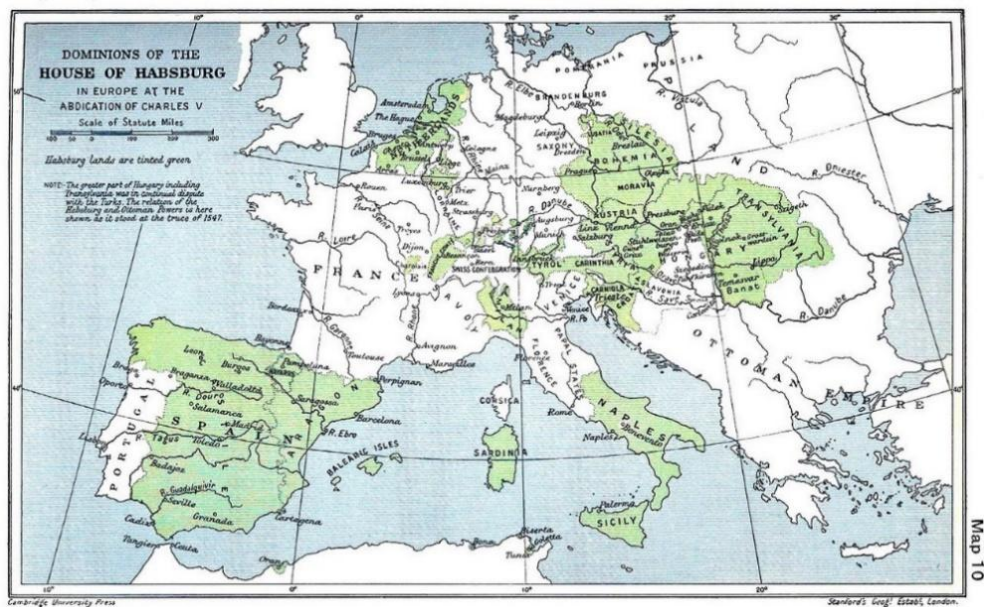
Figuur 269: (Links) de 'Zeventien Provinciën' van de 'Verenigde Nederlanden' in 1559
(Rechts) de Verenigde hertogdommen Gulik, Berg, Ravensberg, Kleef en Mark rond 1540

Hertog Willem V behoudt Gulik, inclusief Tegelen, Sittard, Born, Susteren, Kleef en exclusief Nieuwstadt.



Figuur 270: Sittard blijft deel uitmaken van hertogdom Gulik-Kleef

Tot 1544 hielden de Brabanders de hele streek bezet en toen zij vertrokken vernielden ze de Sittardse poorten en verdere verdedigingswerken grondig.



Figuur 271: Het Habsburgse Rijk onder Karel V in 1544

1545

Het wapen van hertogdom Gulik-Berg-Kleef verandert weer, nu zonder Gelre.



Figuur 272: Hertogdom Gulik 1511-1539 1539-1543 1543-1609

De hertog van Gulik sanctioneert de al eeuwen bestaande donderdagse markt in Sittard.



Figuur 273: Donderdag marktdag in 1907

Er worden grote hoeveelheden graan verhandeld uit de ambten Born en Millen. Deze granen worden voor het grootste deel opgekocht door 'buitenlanders', die voor de eigen inwoners de prijzen opjagen. De hertog bepaalt dat:

1. De inwoners van de ambten Born en Millen mogen voortaan nergens anders granen verkopen, dan op de markt in Sittard
2. Op deze markt mogen zij vrij handelen van 's morgens tien uur tot 's middags twaalf en zij mogen verkopen aan wie zij willen, ook aan vreemdelingen
3. Om twaalf uur zal de klok geluid worden ten teken dat de markt gesloten is. Vanaf dat ogenblik mag de verkoper zijn niet verkochte granen wegvoeren en deze verder verkopen waar en aan wie hij wil
4. Alle koopwaren mogen op marktdagen vrij en onbezwaard van belastingen, tolgelden of andere heffingen binnen Sittard worden aangevoerd en ook weer weggevoerd. Aanvoerwegen naar de stad zullen "*zu guder rusting gehalden*" worden
5. Wanneer op de markt goederen verkocht worden, die niet aan de verkoper toebehoren, zal deze toch aansprakelijk zijn voor geleden schade, die de koper op hem wil verhalen
6. Op de markt mogen geen maten en gewichten gebruikt worden, die niet deugdelijk zijn geijkt of gebrand (vanaf 1730 geldt de verplichting om alle marktgoederen op de stadswaag te wegen)
7. Vóór negen en tot twee uur mogen op de markt alle andere waren verhandeld worden naast granen, doch alleen "*uffrechtlich ungefelscht*" goed
8. De marktmeesters zullen toezien op de naleving van deze voorschriften. Zij ontvangen de helft van de keuren, de andere helft wordt uitgedeeld aan de armen. Geweldplegingen en bedreigingen op de markt worden met zware straffen, zelfs lijfstraffen beboet.



Figuur 274: Donderdagmarkt in 1930

De vrijstelling van het betalen van belastingen en tolgelden voor marktgoederen hebben de Gulikse heren steeds trouw gehandhaafd, zoals in 1718 toen een tolpachter in Sittard verboden werd om tolgelden te eisen van karren die goederen naar de Sittardse markt vervoerden.

1546

Er is ruzie tussen de bewoners van Sittard en Tudderen over de weidegang en grazen van Tudderens vee op het Sittardse stadsbroek. De ruzie wordt op deze dag bijgelegd en bepaald wordt dat de bewoners van Tudderen hun vee mogen drijven tot aan de sloot, de Steynlaek. Zij mogen deze sloot niet overschrijden, tenzij ze kunnen bewijzen dat het in het verleden altijd zo was.



Figuur 275: Grenspaal 307 bij de sloot Steynlaek

1547

Hertog Willem van Gulik gaat akkoord met een overeenkomst tussen zijn vertegenwoordigers en het stadsbestuur uit Sittard en Susteren. De overeenkomst dient tot aflossing van schulden. In zeven jaar tijd moet een bedrag van 5000 goudgulden worden opgebracht.

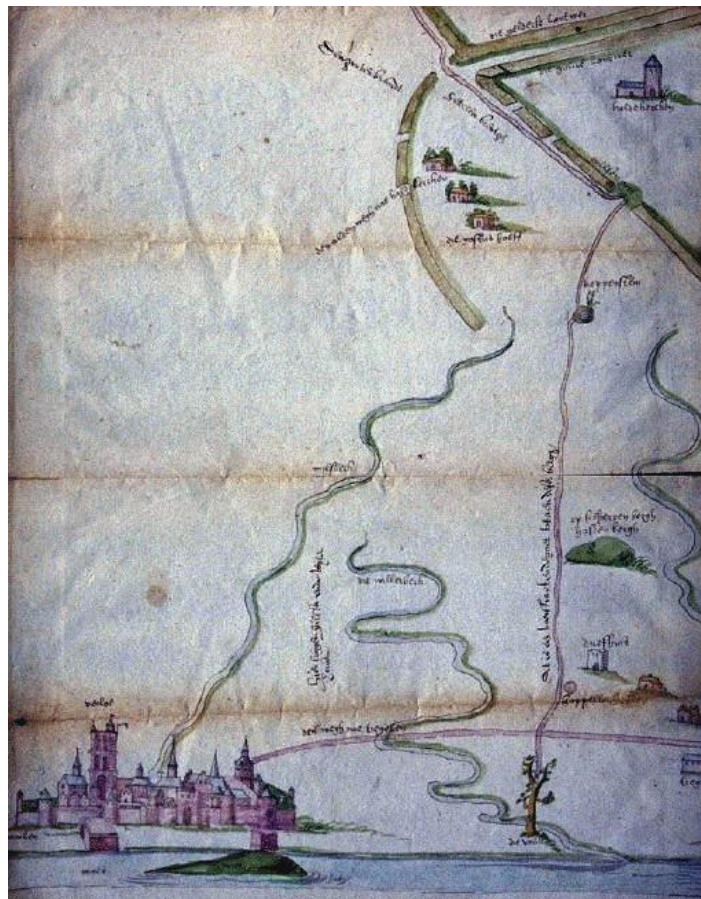
In de stad Gulik breekt een stadsbrand uit waarbij de documenten van het hertogdom Gulik, die hier opgeslagen zijn, verbranden. De documenten in de residentie in Düsseldorf blijven wel gespaard.

De hertog van Gulik bepaalt dat Jülich, Euskirchen en Sittard de hoofdvestingen van het Gulikse land zijn en verplicht de burgers om hand- en spandiensten te verrichten, om met wagens, paarden, spaden of anderszins de versterkingen van de stad te verbeteren en te onderhouden.

In een brief van 19 september staat dat de bruggen voor de Sittardse poorten vernield waren toen de keizerlijke troepen van Karel V de stad naderden, zodat "*us mangel der bruggen*" de Gulikers de kanonnen, die zij bij de slag bij de 'Kempekoul' buitgemaakt hadden, niet eens binnen de stadswallen konden brengen. Voor het herstel van de bruggen vroegen burgemeester en raad aan de hertog van Gulik een bijdrage.

De Gelders-Gulikse grens strekte zich uit van Venlo tot Sittard. Al vanaf de veertiende eeuw werden aarden wallen (de zogenaamde landweren) aangelegd om deze grenzen te markeren. Deze wallen strekten zich uit over enkele kilometers lengte, die vrij ondoordringbaar waren door de aanplant van hagen met prikkers (bijvoorbeeld meidoorn).

Op een kaart uit 1596 staan de landweren van het Gelderse Venlo (boven) en het Gulikse Tegelen (onder) aangegeven en allebei met naam en toenaam genoemd.



Figuur 276: Limitenkaart, opgemaakt naar aanleiding van een grensgeschil tussen het Gelderse Venlo en het Gulikse Tegelen in 1596

In Ophoven herinnert de Landweringstraat aan een landweer die hier voor de vesting Sittard lag. In 1977 zijn hier bij graafwerkzaamheden sporen van de Bandkeramiekers gevonden. Ook wordt een waterput uit circa 1100 na Christus gevonden.



Figuur 277: Kadastrale kaart van Ophoven uit 1819

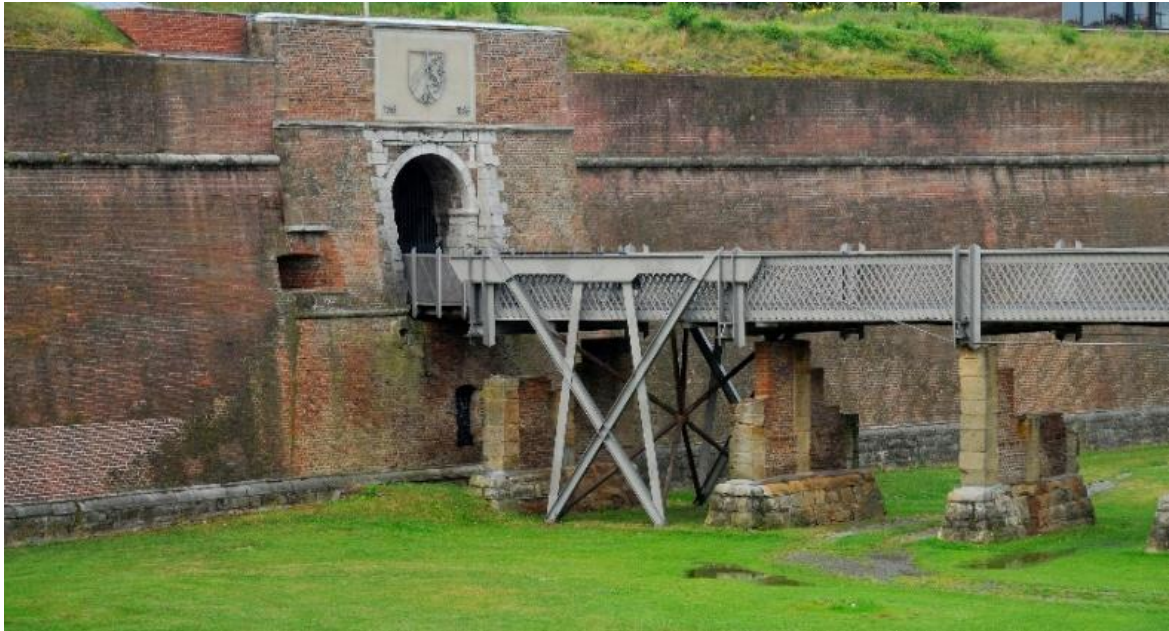
Onder staat 'Op de land Weering' (nu 'Landweringstraat') bij de 'Cromme Weg' (nu de 'Kromstraat') aangegeven.

1549

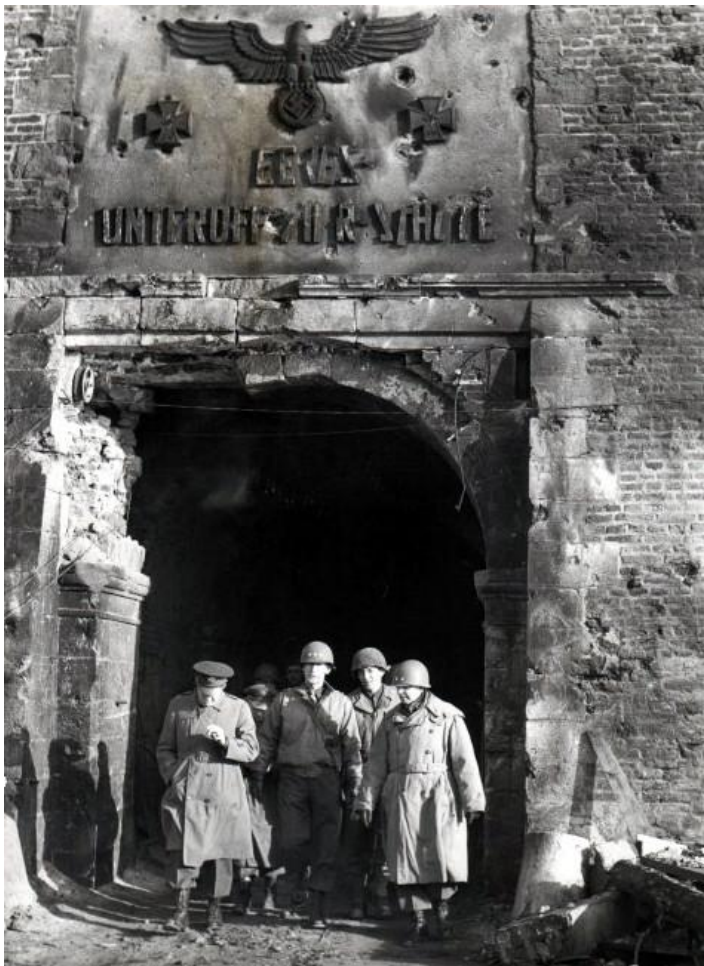
De hertog van Gulik trekt voor de versterking van de vestingwerken in Gulik en Sittard een Italiaans ingenieur aan, Alessandro Pasqualini. Hij bouwt voor de rijke hertog een nieuwe 'Italiaanse' Renaissancestad, met citadel en kasteel, in Gulik, wat mogelijk was door de stadsbrand van 1547 waarbij 90% van de oude stad vernietigd was. De vesting van Gulik, die eind jaren 1570 voltooid was, bestond uit een ster met vijf en een citadel met vier bastions en gold in die tijd als de modernste vestingstad van Europa, met een onneembare citadel.



Figuur 278: Vesting Gulik in 1570



Figuur 279: Ingang van de Citadel in Gulik in 2005 (vroeger was hier een ophaalbrug boven een 33 m brede gracht)



Figuur 280: Ingang van de Citadel in Gulik in 1945 (de citadel heeft zelfs een Amerikaans bombardement doorstaan)

Enkele gegevens van de citadel:

- oppervlakte: 9 hectare
(groter dan de stad Gulik)
- dikte gemetselde muren: 3 m
- afstand tussen bastions: 375 m
- dikte wal: 35-43 m
- breedte gracht: 33 m
- omtrek muur: 2,2 km
- hoogte muur: 12,5 m
- slot in de citadel: 73 x 73 m
- aan stadszijde ophaalbrug

1550

De vesting Sittard heeft een dubbel grachtenstelsel.



Figuur 281: Plattegrond van Sittard met dubbele grachtenstelsel in 1550

1553

De Düsseldorfer Hofrat heeft verordend dat het tot nu toe gebruikelijke Nederduits als officiële bestuurs- en gerechtstaal vervangen moet worden door het Hoogduits. Het Nederduits is van oorsprong een West-Germaanse volkstaal, die in Sittard 'Plattdütsch' ofwel 'Plat' genoemd werd. De voogd krijgt opdracht deze taalwisseling door te voeren.

1554

De hertog bepaalt dat in Sittard *"keine Juden ... gestattet, aufgehaltet oder vergleitet werden..."*, de Joden worden in hertogdom Gulik nog steeds vervolgd. Toch ontstaat in Sittard een kleine Joodse gemeenschap, ondanks de maatregelen die ook Luther voorschrijft in zijn antisemitische verhandeling over de Joden uit 1543 (*'Von den Juden und Ihren Lügen'*):

- Synagogen en Joodse scholen moeten in brand gestoken worden.
- Huizen van Joden moeten afgebroken en verwoest worden. In plaats daarvan moet hun een simpel dak of een stal worden toegewezen.
- Joodse gebedenboeken moeten afgenomen worden.
- Rabbijnen en andere Joodse geleerden moet, op straffe van de dood, verboden worden ooit nog iemand het Joodse geloof te leren.
- Sieraden en geld van de Joden moet afgenomen worden.
- Joden mogen zich niet meer op straat vertonen.
- Joden moeten opgepakt worden en in werkkampen gestopt worden om hen hun brood te laten verdienen.

De verspreiding van de Joden over Europa begon in het jaar 70 toen Titus Judea veroverde en de tempel in Jeruzalem vernietigde. De joodse vesting Massada, op een steile rots aan de Dode Zee, hield nog drie jaar stand totdat alle Joden hier voor zelfmoord kozen door van de rots te springen om

te voorkomen dat de vrouwen verkracht, de mannen gekruisigd en de kinderen als slaaf verkocht zouden worden.

Op de ereboog van Titus in Rome, ter herdenking van de vernietiging van het Joodse land Judea, is te zien hoe de Romeinen Joodse kostbaarheden uit de verwoeste tempel in Jeruzalem stelen. Op de plek van de tempel bouwen de Romeinen een eigen Jupitertempel. Aan de zuidpoort brengen ze de beeltenis van een onrein dier aan, een varkenskop, en het wordt de Joden op straffe des doods verboden Jeruzalem te betreden.



Figuur 282: Ereboog van Titus in Rome

1563

Lijfarts Johannes Weyer van de hertog van Gulik verzet zich tegen de heksenvervolgingen met zijn boek 'De praestigiis daemonum', wat onmiddellijk door de kerk op de index gezet wordt. In zijn boek beargumenteert hij dat heksen niet bestaan en dat degenen die beweren een heks te zijn aan waanideeën lijden en behandeld moeten worden als geesteszieke, in plaats van gestraft te worden als heks.

Door dit, in die tijd populaire, boek zijn in hertogdom Gulik opvallend weinig heksenprocessen geweest.

1564

In overleg tussen de magistraat van Sittard en de hertog van Gulik wordt besloten het gewanhuys te herbouwen. Aangezien ondertussen het lakenweversgilde ter ziele gegaan is, wordt er geen nieuwe lakenhal maar een 'schudhaus' of een 'kornhaus' gebouwd, een centrale



Figuur 283: Johannes Weyer, lijfarts van de hertog van Gulik

opslagplaats voor granen uit de ambten Born en Millen die in Sittard druk verhandeld worden. Granen die niet verkocht werden, konden dan, om transportkosten te besparen, opgeslagen worden tegen een vergoeding die in de zakken van de hertog zou vloeien. Het nieuwe gewanhuys zou niet meer uit de gebruikelijke vakwerkbouw met rieten dak opgetrokken worden, maar van steen, dat tevens grotere waarborgen zou geven tegen brandgevaar. De Italiaanse architect Maximiliaan Pasqualini, zoon van Alessandro Pasqualini de hofbouwmeester van hertog Willem V van Gulik, Kleef en Berg, maakt een ontwerp in Maaslandse stijl met hardstenen kruisramen. Zijn vader Alessandro Pasqualini (1559 overleden in Bielefeld) ontwierp het paleis alsmede de citadel en het stadhuis in Gulik.

Tijdens de onderhandelingen met hertog Willem V van Gulik over de heropbouw van het verwoeste gewanhuys wordt wel vastgelegd om in het nieuwe stadhuis een uurwerk aan te brengen en er een klok in op te hangen, over een carillon wordt niet gesproken.



Figuur 284: Stadhuis en lakenhal op de Markt

De bouwkosten werden gezamenlijk gedragen, de hertog leverde hout, natuur- en baksteen en de stad betaalde balken en andere materialen. De benedenverdieping was voor de magistraat bestemd, de eerste verdieping voor de schepenen (raadkamer en gerechtszaal) en de tweede verdieping voor de opslag van graan in zakken. Het nieuwe stadhuis werd gebouwd in de richting oost-west aan de zuidkant van de Markt (nu zichtbaar gemaakt in de bestrating van de Markt). Tussen de huizen in de westkant van de Markt vanaf de Limbrichterstraat en de westelijke gevel van het stadhuis bleef, in de richting van de Gruizenstraat, slechts een smal steegje over dat door oudere Sittardenaren 'in den Hook' genoemd wordt.

Het stadhuis had ook een toren, die dienst deed als stadsgevangenis, in de volksmond 'das Klütenhäusgen' omdat er tevens brandstof (zogenaamde 'klüten') opgeborgen werden. Klüten werden gemaakt van een mengsel van natte klei en kolengruis of turf. Hiervan werden dikke ballen gerold, die gedroogd als brandstof dienden.

Rond 1950 heb ik nog gezien dat Schlamm An deze klüten maakte door klei, vermengd met kolengruis van kolenwasserij van staatsmijn Maurits, uit de oevers van beken in Sittard te schrapen.



Figuur 285: Schlamm An en haar 'klüten'

1565

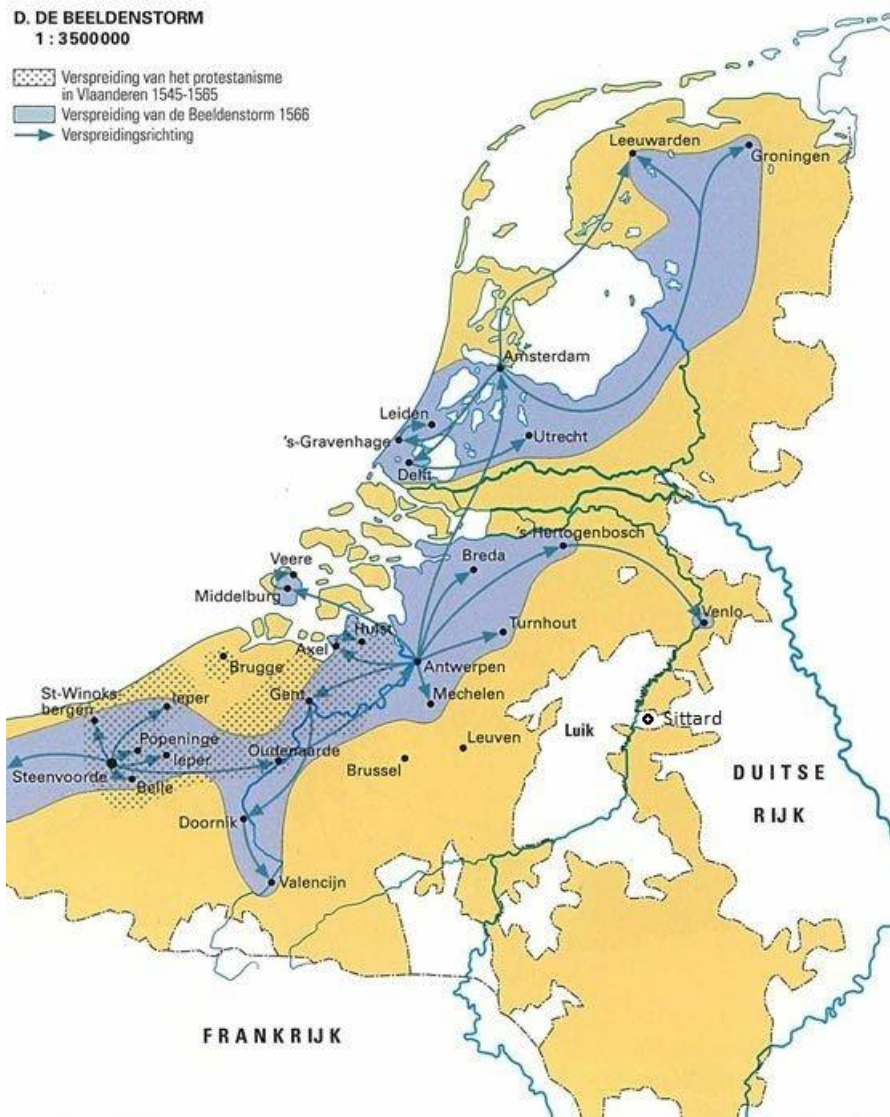
In opdracht van de magistraat wordt een nieuwe kerkklok voor de St. Petruskerk gegoten, die ook geluid moet kunnen worden bij onraad (30 jaar later worden nog drie klokken gegoten). Deze klok werd ter plekke, in de tuin bij de kerk, gegoten en woog 2200 pond.



*Figuur 286: Door Duitsers gestolen klok in 1943
(1375 kg en 1,3 m doorsnede)*

1566

In Holland breekt de 'Beeldenstorm' uit. In Maastricht worden alle beelden verwijderd uit het Dinghuis, de Sint-Matthijsskerk wordt gezuiverd, evenals de kapel Maria te Oever aan de Maas en de Sint-Joriskapel wordt nagenoeg totaal vernietigd. Een jaar later komt hieraan een einde onder druk van de twee heren van de stad, de hertog van Brabant en de bisschop van Luik. Openlijke godsdienstbeoefening van de calvinisten wordt weer streng verboden.



Figuur 287: Verspreiding van de Beeldenstorm in 1566



Figuur 288: De toren van de St Jankerk, het Dinghuis en de St Servaaskerk, rechts de Augustijnenkerk in 1865

Sittard behorend tot het Duitse Rijk via hertogdom Gulik, blijft gevrijwaard van deze Beeldenstorm.

1567

In Broeksittard is een afvallige pastoor actief, die bezig is de leer van de wederdopers te verkondigen. Velen uit Sittard gaan naar hem toe, al dan niet bewapend.

1568

De tachtigjarige oorlog breekt uit, de opstand van de Nederlanden tegen de wereldmacht Spanje, onder koning van Spanje en hertog van Brabant, met de slag bij Heiligerlee op 23 mei 1568, waarbij de opstandelingen hun eerste overwinning behalen.

Hertogdom Gulik, waaronder Sittard, houdt zich voorlopig afzijdig.

De reformatie heeft in de noordelijke Nederlanden meer succes dan in de zuidelijke, hierdoor groeien beide gebieden meer uit elkaar.



Figuur 289: Slag bij Heiligerlee in 1568, begin 80-jarige oorlog tegen Spanje

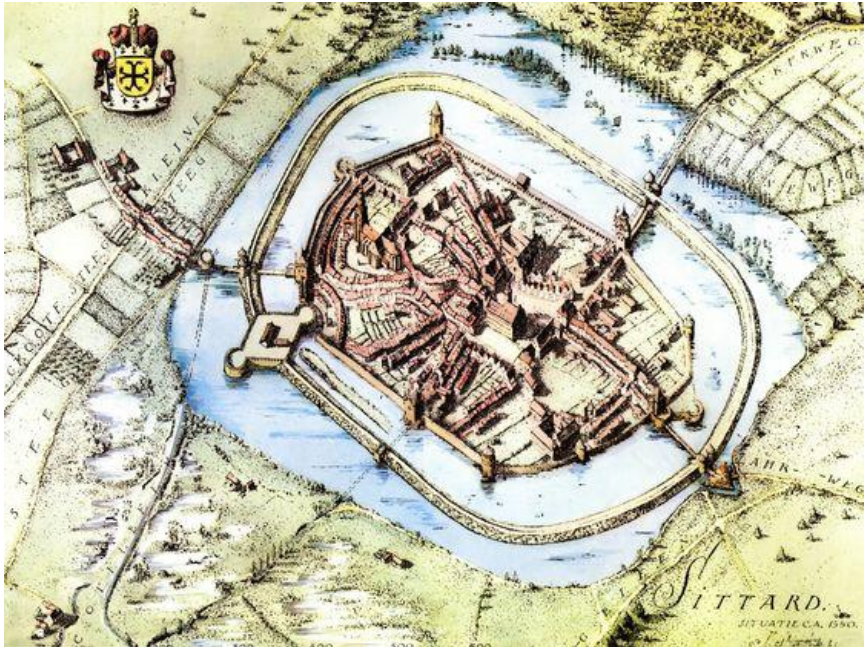
In de nacht van 5 op 6 oktober steekt Willem van Oranje met zijn leger (14.000 voetknechten en 7000 ruiters) vanuit Duitsland via Obbicht bij Stokkem de Maas over om in Maastricht op de Dousberg de strijd aan te binden met de Spaanse troepen van de hertog Alva. De overtocht getuigde van militaire bekwaamheid, maar de veldtocht mislukte; de prins durfde de slag niet aan.



Figuur 290: Ferrariskaart van Stokkem uit 1771 (door overstromingen is de Maas 1,5 km richting Obbicht gegaan)

1570

De stadsgrachten worden aangelegd naar Italiaans model: omgrachtingen, bastions, wapendepots, ravelijnen, een bij de wal de 'bènneweier' en een verder van de wal de 'boetewiejer'. Deze grachten worden vanaf het Steenen Muurke ('Sjteine muurke', nu Tempelplein) van vers water voorzien. Bij het Steenen Muurke was een watersluis en verdeelwerk in de Molenbeek aangelegd, om het water in de Molenbeek te stuwen zodat de watermolens in de stad voldoende waterkracht hadden en om het water in de stadsgrachten te leiden.

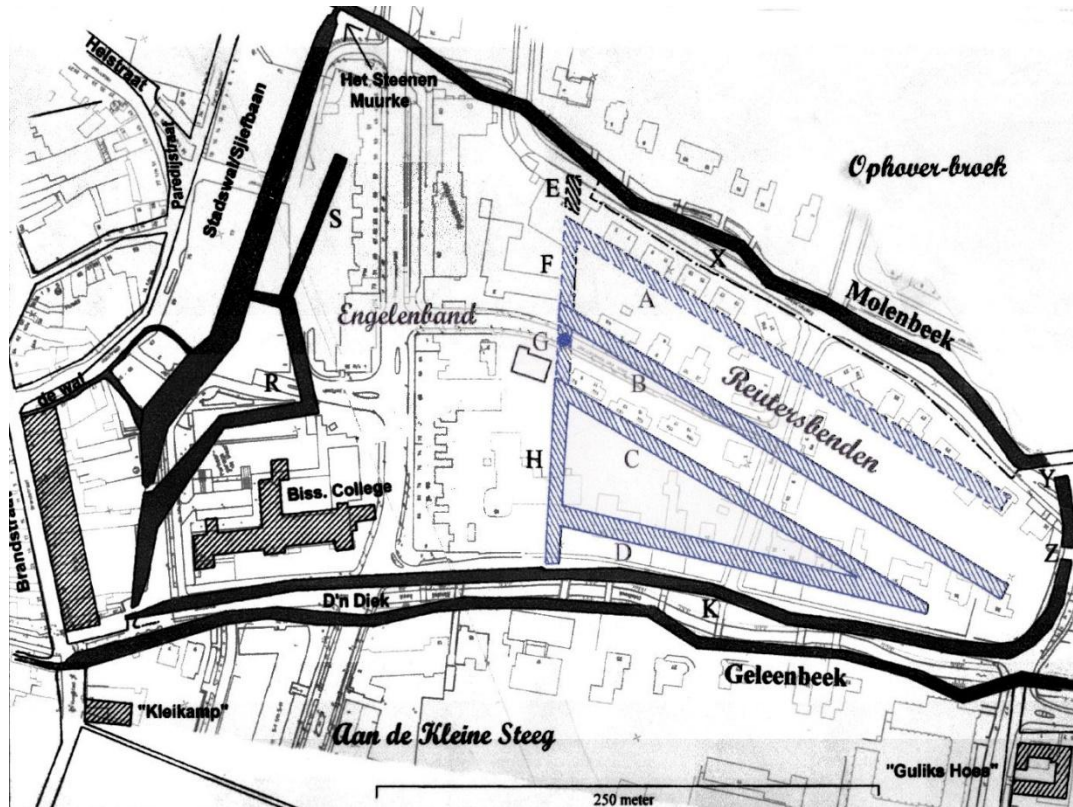


Figuur 291: Dubbel grachtenstelsel rondom Sittard in 1570

De grachten hadden, behalve een verdedigingsfunctie, ook een functie ten behoeve van het waterbeheer. Bij hevige regenval werd het water uit de stad en van de Kollenberg in de grachten opgevangen en vervolgens geleidelijk weer via de Molenbeek afgevoerd. De grachten dienden hierbij dus als waterbuffer om overstroming van de stad tegen te gaan.



Figuur 292: Overstroming van de Keutelbeek bij de Haspelsestraat



Figuur 293: De waterwerken ingetekend op een kadasterkaart uit 1880

Sittardse burgers beklagen zich erover dat het stadsuurwerk niet onderhouden wordt, waardoor de klok niet op tijd slaat. De burgemeester zal ervoor zorgen dat er onderhoud gepleegd wordt. De omwonenden van de put bij het stadhuis beklagen zich erover dat de betreffende put niet goed onderhouden wordt. Zij verzoeken om een beter onderhoud.



Figuur 294: De stadspomp (rechtsachter) staat op dezelfde plaats als de put uit 1570

De omwonenden van de Misboekstraat ('Messbachstrassgen') beklagen zich over de toestand van het wegdek op verschillende plaatsen in hun straat. Zij verzoeken voor enige stedelijke bijstand.

De omwonenden van de Limbrichterstraat beklagen zich erover dat de afvoer die naar de por (het opvangbekken) aan de Limbrichterpoort gaat, verstopt is. Men verzoekt de voogd en het stadsbestuur om er voor te zorgen dat dit verholpen wordt.



Figuur 295: De por bij de Limbrichterpoort (kadasterkaart 1819)

Op de kadasterkaart uit 1819 zijn de volgende straten en grachten te zien:

Tussen 'de Brand' en de 'Limbrichter Straet' ligt de Limbrichterpoort. Hier bevindt zich de 'por'.

De stadsgracht is nog helemaal aanwezig in 1819, met onderaan 'De Schijfbaan' en de 'De Wyers'.

De mensen die klagen wonen in het 'Mess Boeker Straetje' en de 'Paradies Straet'.

Rechtsboven 'het Beginne Straet' en de St. Petruskerk

Links loopt de 'Cotel Beck' met daarnaast de 'Ophoover Diek' en 'Den Haspels Weg'.



Figuur 296: De Diek begint links voor de Boenenbrug, later wordt hier de Parklaan aangelegd

1571

De omwonenden 'im Winckel' (het stuk Markt vlakbij de Limbrichterstraat) beklagen zich er nogmaals over dat Johan, de waard van de herberg 'Im Eisermann', zoveel troep op straat heeft liggen, dat men er nauwelijks doorkomt.



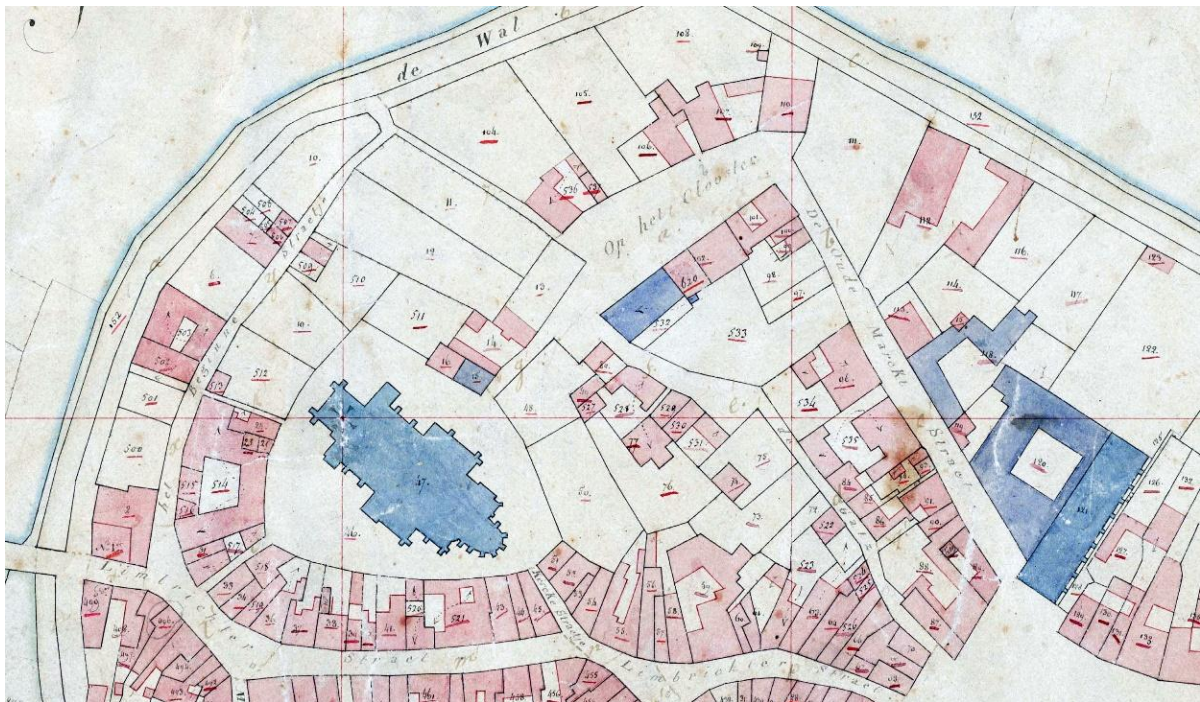
Figuur 297: Zuidwesthoek van de Markt werd 'Im Winckel' genoemd

1572

Op het voogdgeding beklagen bewoners van de Limbrichterstraat zich erover dat de put in hun straat beschadigd is en verzoeken de verantwoordelijke 'Bawmeistern' dit te repareren.

De omwonenden van het kerkhof (gelegen rondom de St.-Petruskerk) beklagen zich erover dat verschillende omwonenden hun bezittingen in de nabijheid van het kerkhof zodanig open laten liggen dat varkens en andere dieren op het kerkhof kunnen komen en het verontreinigen. Rond het kerkhof lagen bijna geen woningen, alleen de tuinen van de huizen in de Limbrichtstraat kwamen op het Kerkplein uit. Het kerkelijk gebied (Immunitet van het kapittel) bestond uit het Kerkplein,

Kapittelstraat en Kloosterplein ('Op het Clooster'). Alleen de kanunniken mochten hier bouwen en veel terreinen waren niet bebouwd: zie kadasterkaart uit 1819.



Figuur 298: Het gebied rondom de Grote Kerk behoorde tot de immuniteit van het kapittel en vele terreinen waren nog niet bebouwd in 1819

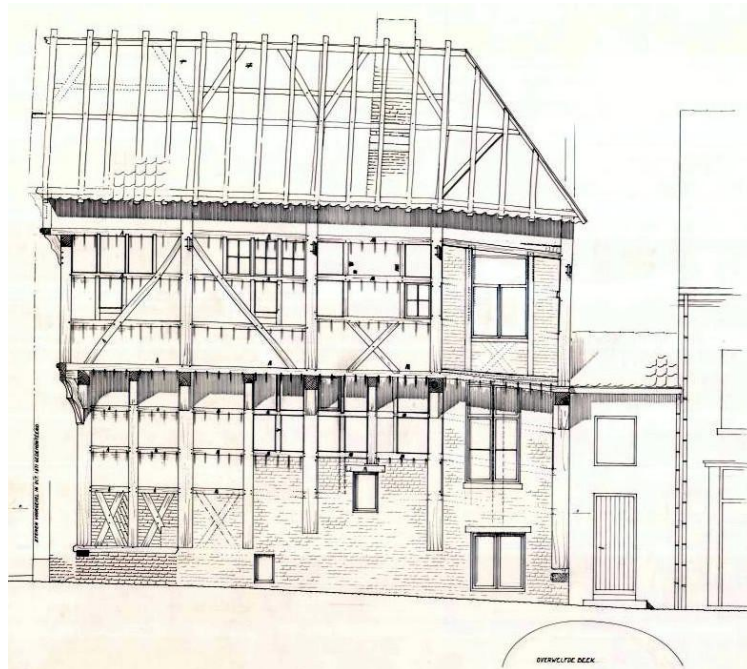
Aan de noordkant, op de hoek met de Kapittelstraat, ligt de Latijnse school die tot het kapittel behoorde. Ook hierover wordt geklaagd dat jonge schoolkinderen in de school op het kerkhof nauwelijks iets leren en dat bovendien het schoolreglement van geen kant deugt. Klachten zijn er over de slechte toestand van het voetpad bij de Bonenbrug, richting Overhoven en de Oude Markt.



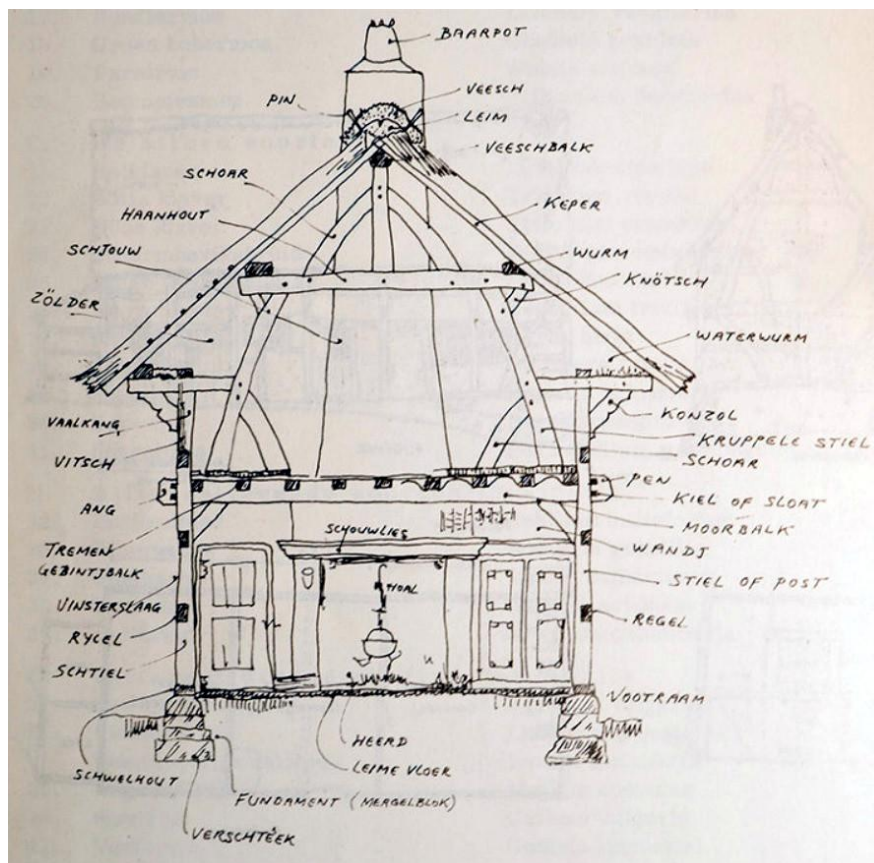
Figuur 299: Het voetpad (Haspelseweg) vanaf de Bonenbrug, richting Overhoven

De oudeheer Lupschen en enige burens beklagen zich erover dat het bruggetje dat tussen zijn huis en het huis van Speckens ligt, gebroken is en niet opnieuw gemaakt is.

Dit bruggetje in de Gats, over de nog niet overkluisde Molenbeek, heeft tussen het vakwerkhuis op de hoek Markt-Gats en de aangrenzende smalle woning in de Gats gelegen.



Figuur 300: Molenbeek in de Gats, nu overwelfd



Figuur 301: Limburgse benamingen voor onderdelen van een vakwerkhuis



Figuur 302: Plek van het bruggetje over de Molenbeek in de Gats rond 1550

1573

In het Kerkstraatje tegen het huis van Anselm Schutgens ligt zoveel rommel, dat men daar nauwelijks kan passeren.



Figuur 303: Kerkstraatje in 1924

De bewoners van de stad beklagen zich erover dat, ofschoon meermalen reeds verboden, de looiers nog steeds hun huiden van geslachte koeien en runderen in de Molenbeek binnen de stad wassen. Dit veroorzaakt een vreselijke stank.

1574

Op deze datum beginnen de meningsverschillen tussen het kapittel van de St.-Petruskerk en het stadsbestuur over de benoeming van de rector en de onderschoolmeester aan de plaatselijke Latijnse school. Men wordt het uiteindelijk wel eens. De rechten en plichten van de beide leraren worden beschreven. Uit deze overeenkomst blijkt ook dat zowel jongens als meisjes les krijgen. Ze krijgen wel gescheiden onderwijs.



Figuur 304: Kapittelschool hoek Kerkplein-Kapittelstraat

Het resultaat van het akkoord geeft een kijk op de onderwijstoestanden in deze dagen, in 14 punten werd het volgende overeengekomen tussen het stadsbestuur en het kapittel:

1. In de toekomst zullen beide partijen in overleg treden over de benoeming van een ondermeester aan de kapittelschool.
2. De ondermeester moet de kinderen in de katholieke godsdienst onderrichten.
3. De ondermeester zal met zijn leerlingen in het koor gaan "*des heiligen Abendts*" (zaterdagavond), de vespers bijwonen en op alle feestdagen aanwezig zijn in de hoogmis en vespers.
4. Op zaterdagmorgen zal hij de kinderen de kleine gebeden doen reciteren, de 7 hoofdzonden, de 7 sacramenten, de 7 werken van barmhartigheid en de 7 voornaamste deugden. In de middag zal hij jongens, die daartoe aanleg hebben, de gezangen leren.
Ook ik heb op de lagere school nog de catechismus van buiten moeten leren, met de 'oefeningen van hoop, liefde en berouw'.
5. Met toestemming van beide partijen kan op kosten van de ondermeester een hulp aangesteld worden.
6. De ondermeester zal van de kapitteldeken gratis het kloosterhuis toegewezen krijgen, gelegen naast de school op het 'Kerkhof'.

7. De stad zal aan dit kloosterhuis een nieuwe stenen gevel optrekken, de nodige stookplaatsen erin aanbrengen en het verdere onderhoud verzorgen.
8. De ondermeester zal jaarlijks 3½ malder rogge ontvangen en uit het altaar van het stadsgasthuis 2 rijder gulden, alsmede alle inkomsten van het St. Egidiusaltaar in de St. Petruskerk.
9. De aan dit altaar toebehorende landerijen zullen ten behoeve van de ondermeester verpacht worden.
10. De ondermeester zal ook het schoolgeld ontvangen van de kinderen, waarvan het bedrag vastgesteld wordt door beide partijen.
11. Mochten ouders het schoolgeld niet kunnen betalen dan zal de burgemeester *“zur zeit darahn sein und verheffen”*.
12. De ondermeester zal *“die Knechten alsouch die Metgen”*, welke van elkaar gescheiden moeten zitten, Latijn en Duits leren.
13. Burgemeester en schepenen zullen in de stad geen andere schoolmeester mogen aanstellen. Mocht er gebrek aan onderwijzend personeel komen dan treden beide partijen in overleg.
14. Indien het woonhuis mocht afbranden (*“hetgheen Godt verhoede”*), dan zal het op kosten van beide partijen herbouwd worden.

1575

Er is een klacht van de omwonenden van de Lahrerweg dat het water er blijft staan, waardoor men schade heeft aan de eigendommen.



Figuur 305: Kadastrale kaart van het gebied ten noorden van de Akerweg uit 1819

Linksonder het einde van de Putstraat. Onderaan loopt de 'Coolberger Weg' (nu de straat 'Kollenberg') naar rechts, die bij de St. Rosakapel over gaat in de 'Aaker Weg'. Op deze kruising loopt het 'Duster Gatske' (nu 'Duustergats') naar het noorden naar de 'Lahr Weg' (nu 'Lahrstraat'). Links loopt de 'Nieuwe Weg' (nu 'President Kennedysingel') richting 'Cologne' (Keulen). De eerste zijweg is de 'Lahr Weg' die naar de 'Lahr Hooff' ('Lahrhoeve') loopt en verder naar Wehr. Tussen de 'Coolberger Weg' en de 'Lahr Weg' ligt het 'Moele Veld', een aanduiding dat hier in de buurt de windmolen van Sittard gestaan heeft. Rechtsonder loopt een zijweg van de 'Aaker Weg' naar rechtsboven de 'Hillesberger Weg' (nu

‘Hillensbergerweg’). Deze weg kruist het van noord naar zuid lopende ‘Maestrichter Patgen’ (nu ‘Watersleijerweg’), die van Wehr naar Maastricht liep.



Figuur 306: De Broekstraat in Wehr in 1947

De inwoners van de stad beklagen zich over de kwaliteit van het gebrouwen bier. In de laatste kwestie werd door de overheid beloofd dat men de zaak tot vrijdag zou aanhouden en de week erna op de vrijdag de zaak zou bespreken met de Raad.

In Sittard heerst een hevige pestepidemie en er overlijden 5000 burgers en militairen aan deze ziekte. De magistraat vaardigt enkele verordeningen uit, die de ziekte moeten indammen. Zo moet van de huizen, waarin de pest heerst of geheerst heeft, een bundel stro uitgestoken worden. Uit deze huizen mag niemand zich in de kerk, op de straat of op de openbare weg begeven, maar moet thuisblijven en de deuren gesloten houden. Drie tot vier maanden lang mag het beddengoed van de besmette personen niet de deur uitgebracht worden. Ook mogen wol, vlas, spek en andere levensmiddelen niet op de markt ter verkoop aangeboden worden op straffe van een boete. Vreemdelingen worden in deze periode, dat de ziekte heerste, niet in de stad toegelaten.

Sommigen binnen Sittard hebben zich erover beklagd dat de brug over de beek tussen de huizen van de oude Lupschen en Stijnen Speckers aan een zijde bouwvallig is. Men verzoekt om reparatie. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit bruggetje gelegen in de Limbrichterstraat of in de Gats, op die plaatsen waar de Molenbeek thans overkluisd is, maar in vroeger tijden als open (riool)water door de stad stroomde.



*Figuur 307: Het bruggetje over de Molenbeek heeft gelegen op de plek waar de mensen staan
(hoek Markt-Limbrichterstraat met links de stadspomp)*

Op het voogdgeding overhandigen Johan Lohers en Johan Kleinen als 'bawmeister', toezichhouders van burgemeester en schepenen, een papier waarin de omwonenden in de Gats, behalve degenen die hun namen met een kruis getekend hebben, aangeven te weigeren bij te dragen in de kosten van het maken van de weg in de Gats. Zij verzoeken het voogdgeding hen aan de betaling van de reeds door hen gemaakte kosten te helpen.



Figuur 308: Gats richting Markt

1576

De omwonenden van de Steenweg beklagen zich erover dat de steeg, die van de Steenweg naar het goed van Dietherich Meuriss voert, door het rijden met karren zeer onbegaanbaar is geworden. Men verzoekt om plaatsing van enkele palen, die moeten verhinderen dat er gereden wordt.

Mensen in de Gruizenstraat beklagen zich erover dat Peter Dieteren een tunnel op de gemeenschappelijke doorgang bij zijn huis gezet heeft en daarmee gemeenschappelijk bezit in zijn eigendom betrokken heeft.



Figuur 309: Een tunnel over de stoep in de Molenstraat (elk huis had in 1905 nog zijn eigen stoep)

Binnen Sittard hebben Claess Cloits, Peter Otten senior en Johan Brugken varkensstallen op het gemeenschapsbezit gezet. Daarom gaat het voogdgeding een en ander bezichtigen.

1577

De omwonenden tussen de Molenbeek en de voogdij hebben zich erover beklaagd dat Johan Brugken en Claes Cloits hun varkensstallen te kort op de eigendommen van de burens gezet hebben wat overlast geeft. Ook klagen ze over Peter Dieteren die hout op straat laat liggen.



Figuur 310: Troep op straat, zoals hier in de Nieuwstraat in 1890

Peter Otten en Nijss Notermans, beiden marktmeesters hebben hun ambt opgezegd en in hun plaats zijn benoemd Johann Pluchmechers en Joachim Glins.

1578

De Oude Markt is zo slecht onderhouden en er ligt zoveel rommel op de straat, dat er 's nachts niet doorheen te komen is.



Figuur 311: Oude Markt in 1916

1579

De Sittardenaren beklagen zich erover dat enkele huizen binnen de stad, waarin vreemden of weduwen wonen, vrijgesteld zijn van de dag- en nachtwacht. De overige burgers vinden dit bezwaarlijk, omdat hun inziens van rechtsongelijkheid sprake is.

Er is bovendien een klacht van de Sittardenaren over het feit dat enkele looiers, tegen het afgesproken decreet in, hun huiden van geslachte dieren nog steeds in de beek reinigen (wat een vreselijke stank veroorzaakte!)

De bewoners van de Gruizenstraat klagen erover dat Peter Deteren de straat praktisch geblokkeerd heeft met hout, zodat er geen doorkomen aan is.



Figuur 312: Gruizenstraat in 1932

De mensen van Sittard beklagen zich erover dat de Gats, die van de Markt langs Lupschen's huis naar het 'Cloister', het tegenwoordige Kloosterplein, loopt zo vol mest ligt, dat er een geweldige stank vandaan komt.

De omwonenden van de Paardestraat beklagen zich erover dat de overleden Hamecher, iemand die paardenhamen maakte, zoveel koeienhuiden in de beek had liggen, dat de omwonenden vergaan van de stank die van desbetreffende huiden afkomt.

Burgemeester Krischer wordt genoemd als eigenaar van het huis 'der Eisermann'.



Figuur 313: Gevelsteen 'Der Iseren Mann'

Maastricht wordt na een beleg van 4 maanden door de Spanjaarden veroverd en geheel geplunderd. De meest markante fase van de strijd verliep ondergronds. Spaanse troepen kregen opdracht om tunnels onder de stadsmuren door te graven. De inwoners van Maastricht groeven tunnels in tegengestelde richting. Velen van de aanvallers zouden zijn gedood door kokend water dat in de tunnels werd gegoten of door rook en zuurstofgebrek toen de Maastrichtenaren vuren boven de tunnels aanstaken. Op 29 juni, na een belegering van vier maanden, drong het Spaanse leger de stad in via de Brusselse Poort. Maastricht werd vervolgens drie dagen lang geplunderd, waarbij tal van inwoners werden gedood. De schattingen van het aantal burgerdoden variëren van 900 tot 4000.



Figuur 314: Nadat de Spanjaarden Maastricht binnen gedrongen zijn, begint het moorden en plunderen

Volgens een van de ooggetuigen (Motley) worden vrouwen uit Wyk door de Spanjaarden als een levend schild voor zich uit over de Wykerbrug gedreven, zodat de burgers in Maastricht niet konden schieten. Burgers en Duitse soldaten werden teruggedreven tot het Vrijthof. Er kwamen 1500 burgers om in het water van de Maas of door het zwaard of het vuur. De stad werd vervolgens geplunderd, ook door de Duitse soldaten.

De val van Maastricht maakte hoe dan ook overal grote indruk. In het paleis van Filips II, het Escorial bij Madrid, hangen nog diverse schilderijen over dit wapenfeit.



Figuur 315: De Spanjaarden kwamen de stad binnen via de Brusselsepoort en doden onschuldige burgers

Na de Spaanse inname in 1579 werd het Rooms Katholicisme onder dwang weer ingevoerd. De kerken die gebruikt waren door de calvinisten werden opnieuw gewijd, het stadsbestuur werd gezuiverd en de burgerij moest een nieuwe eed van trouw afleggen aan kerk en koning. De jezuïeten keerden terug naar de stad en predikanten werden verbannen. Kloosters werden hersteld en er werd geïnvesteerd in goed godsdienstonderwijs. Repressie van andersdenkenden maakte Maastricht tot een volledig Roomse stad.

1580

De tachtigjarige oorlog was in 1568 uitgebroken (opstand van de Nederlanders tegen de Spaanse overheersing) en de komende vier jaren hebben Gangelt, Susteren en Sittard herhaaldelijk te lijden van doortrekkend en plunderend krijgsvolk. Dit was ook het geval toen Parma Maastricht belegerde in 1579 en hij voedsel voor mens en dier en hand en spandiensten opeiste van de bewoners van Sittard of je kon het afkopen, anders volgde plundering. De totale schade voor Sittard wordt op 15.929 Reichsthaler geschat.



Figuur 316: Belegering van Maastricht door Parma in 1579

De omwonenden van de Limbrichterstraat beklagen zich erover dat in de afscheiding naast het huis van Daem Driess zaliger een geheim toilet is aangelegd en dat de inhoud daarvan via de gemeenschappelijke goot langs de buurhuizen gaat en dat daardoor de burens vergaan van de stank.



Figuur 317: Limbrichterstraat rond 1900

1581

De mensen van Overhoven beklagen zich erover, dat het voetpad dat van de Boenenbrug langs de oude beek loopt af, zodanig slecht is dat men er nog nauwelijks kan lopen.

Johan Birgden beklagt zich erover dat tussen het huis van zijn vrouw en dat van de voogd een geheime wc is aangelegd, waardoor men omkomt van de stank.

De omwonenden van de Putstraat beklagen zich erover dat de muur en het houtwerk aan de 'Spegelssputz' helemaal kapot is. Men verzoekt om verbetering.

Tijdens het voogdijgeding van 10 april verzoeken de inwoners van Overhoven *"das kleine pfortzgen"* in de Limbrichterpoort in de wintertijd open te doen vóór het begin van de vroege kerkdiensten in de St. Petruskerk, als het nog donker is.

Figuur 318: Het oude voetpad zoals dat er nog lag in 1970



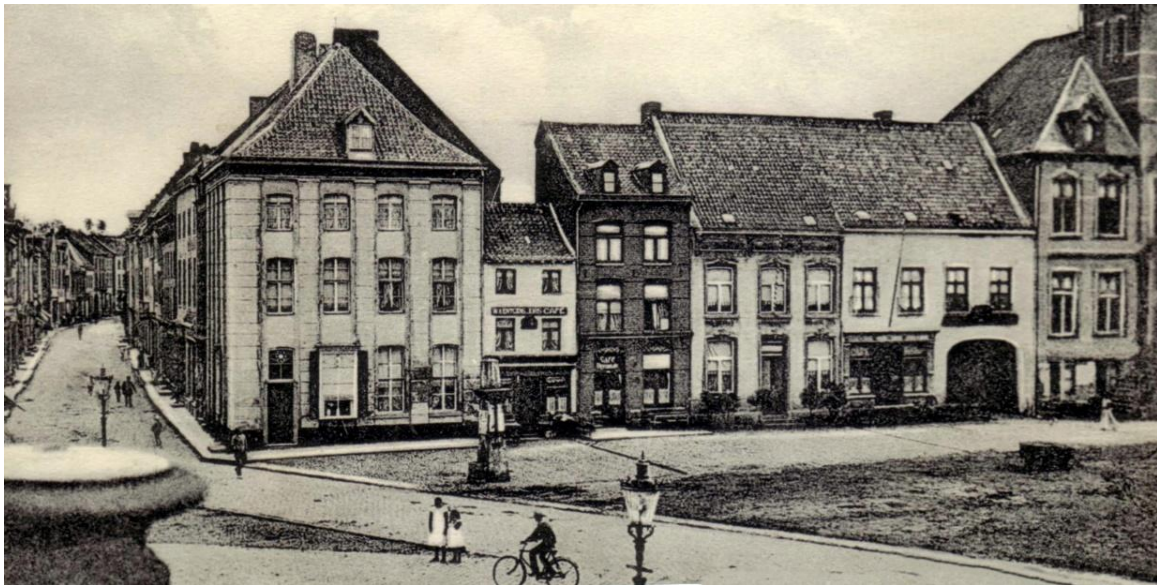
Figuur 319: Mensen uit Overhoven kleden hun kinderen als kleine volwassenen in 1895

1582

De burgers die vlakbij het kerkhof wonen, beklagen zich over de vuiligheid op het kerkhof. Hans Korstgenss, verantwoordelijk voor de looistof die daar ligt (en behoorlijk stinkt) moet de troep binnen veertien dagen opruimen.

De omwonenden van de Limbrichterstraat vinden dat er een tweede put geslagen moet worden in hun straat in de buurt van Neissen Glasmechers huis en dat de stad hiervoor een subsidie zou moeten geven.

Uit de oudste stadsrekening die bewaard is gebleven, blijkt dat er in Sittard in 1582-1583 op kosten van het stadsbestuur op carnavalsmaandag en -dinsdag stevig is gegeten en gedronken door bevoorrechte mannen met hun echtgenotes. In de volgende jaren (en vanaf 1589 alleen op dinsdag) werd Carnaval gevierd in verschillende locaties, zoals in het stadhuis, de cafés 'Im Eyseren Man' en 'Im Gulden Kop', herberg Reinhern Douffen en 'das Burgemeisters behausung' (de burgemeesterswoning).



Figuur 320: Huis van de burgemeester op de hoek Markt-Putstraat in 1890

Bouw van Stadbroeker watermolen als looi- en slijpmolen, met vergunning van de hertog en onder felle protesten van de inwoners van Stadbroek, vanwege verzuring van het gras in het broek door de hogere waterstand in de beek. Vanwege de verwachte stank werd de molen ver buiten de stad, vlak bij de 'Swynweide' (Schwienswei) gebouwd. Gedroogd eikenschors wordt tot run vermalen, de grondstof die de leerlooier gebruikt om van dierenhuiden leer te looien. Dit proces veroorzaakt een doordringende vieze geur. Ondanks de protesten van de inwoners van Stadbroek gaf hertog Willen van Gulik toestemming, omdat de talrijke leerlooiers van Sittard zeer gediend zouden zijn.

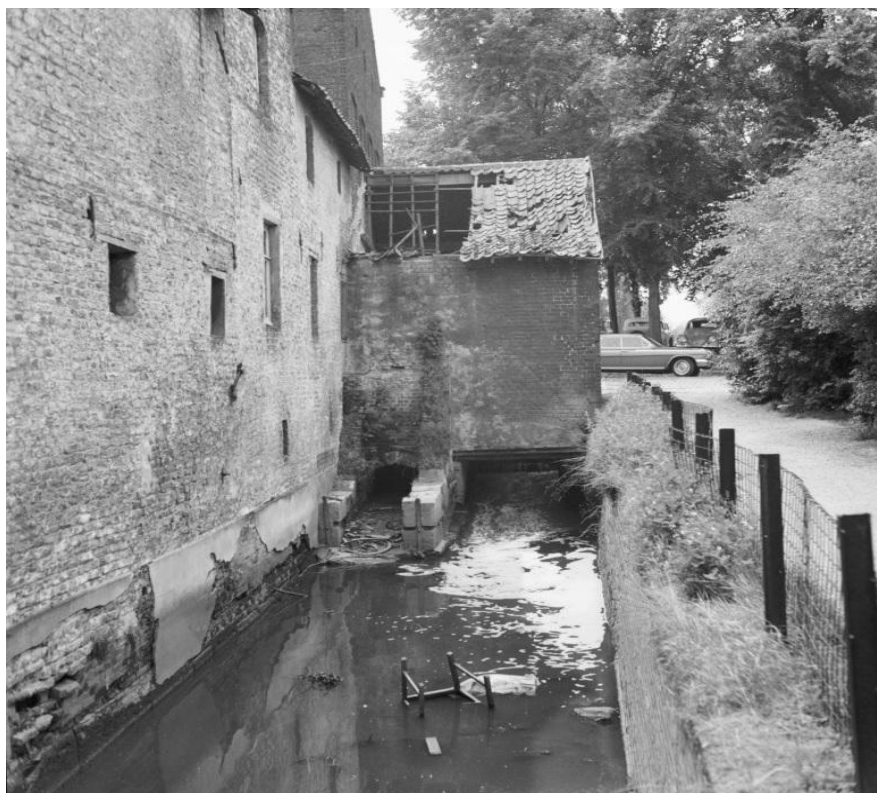


Figuur 321: Aandrijfas van de Stadbroekermolen enorm verwaarloosd in 1968



Figuur 322: De Stadbroekermolen voor (1972) en na de restauratie in 1998 (foto 2004)

Enkele tientallen meters stroomopwaarts van de banmolen wordt, bij het Steenen Muurke, een derde watermolen op de Molenbeek gebouwd, op de plaats waar de Molenbeek de stad binnen komt. Dit is de latere molen Damoiseaux, die tot 1960 in bedrijf was. Deze kleinere molen dankt haar ontstaan aan de bloeiende Sittardse lakenindustrie, want ze was oorspronkelijk ingericht als volmolen. Het vollen van laken was een bewerking die aan het kostbare weefsel een rijk aanzien moest geven. De geweven wollen stof, die met water en volleraarde doordrenkt was, werd door drukken en walsen vervilt, zodat ze een pluizig aanzien kreeg en de structuur van het weefsel niet meer te herkennen was. Daarna werd het gevilde oppervlak nog geschoren om het laken zijn volle glans te geven.



Figuur 323: Verwaarloosde molen bij het Tempelplein in 1963

Later, toen de lakenindustrie verloren ging, werd de molen omgebouwd tot olie-slagmolen. Na de stadbrand in 1677, toen de banmolen volkomen vernield was en 60 jaar als ruïne bleef bestaan, heeft deze molen al die tijd als graanmolen dienst gedaan. Toen de banmolen herbouwd werd, kreeg deze alle oude rechten terug en werd de molen 'het Steenen Muurke' omgebouwd tot oliemolen voor het slaan van oliezaad.

Na de opheffing van het banrecht door de Fransen in 1790 werd de molen ingericht als graan- en eikenschorsmolen voor het looien van runderhuiden.



Figuur 324: Achter de molen 'Het Steenen Muurke' lag een bruggetje dat toegang gaf tot de Gruizenstraat

De slagers van Sittard klagen dat de Joden vlees kopen in de omliggende dorpen en het dan thuis verkopen, zonder hun waar eerst naar de markt te brengen en het te laten keuren (*"allerley unbequemb fleisch auf den dorfern gelden und darnach wiederumb under den bürgern heimlich verkauffen"*). Ook in 1583 komen zij met eenzelfde klacht.

Franciscus Agricola wordt pastoor van de St. Petruskerk in Sittard. Hij was in 1566 tot priester gewijd en had gestudeerd in Keulen en Leuven. Hij was een voorvechter van de katholieke vernieuwing en bestrijder van de reformatie. Vanaf 1599 was hij ook landdeken van Susteren. Hij werd in 1621 voor de communiebank in de St. Petruskerk begraven. Het oudste kerkelijk huwelijks- en doopregister in Sittard werd door hem aangelegd.

▲ Plaats ▼	▲ Datum ▼	Type	Rol	Geslacht	Naam	Opm
Sittard	11-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruidegom	M	Grusen, Johan	Algemeen =Herkomst bruidegom: Sittard Woonplaats =Sittard
Sittard	11-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruid	V	Sassen, Meyken	Algemeen =Herkomst bruid: Elssen Woonplaats =Elsloo
Sittard	13-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruidegom	M	Broelss, Laurentz	Algemeen =Herkomst bruidegom: Gangelt Woonplaats =gangelt
Sittard	13-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruid	V	mass, Meyken	Algemeen =Herkomst bruid: Overhoven Woonplaats =overhoven
Sittard	14-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruidegom	M	Notterman, Goddart	
Sittard	14-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruid	V	Kremerss, Meyken	
Sittard	14-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruidegom	M	mass, Simon	Algemeen =Herkomst bruidegom: Overhoven Woonplaats =overhoven
Sittard	14-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruid	V	Beckerss, Heilken	Algemeen =Herkomst bruid: Stein Woonplaats =Stein
Sittard	20-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruidegom	M	Schormis, Johan	
Sittard	20-02-1582	<u>Kerkelijk huwelijk</u>	Bruid	V	Thoress, Petgen	Algemeen =Herkomst bruid: Sittard Woonplaats =Sittard

Figuur 325: Huwelijks- en doopregister, www.allelimburgers.nl

Op 5 oktober 1582 wordt overgeschakeld van de Juliaanse op de Gregoriaanse kalender. Na 4 oktober werd het meteen 15 oktober. De Juliaanse kalender is genoemd naar Julius Caesar, die een jaar op 365,25 dagen stelde. Hierdoor moest om de vier jaar een extra dag ('schrikkel dag') toegevoerd worden.

JULIAN 1582		October				Gregorian 1582	
Sun	Mon	Tues	Wed	Thurs	Fri	Sat	
	1	2	3	4	15	16	
17	18	19	20	21	22	23	
24	25	26	27	28	29	30	
31							

Figuur 326: Overschakeling van de Juliaanse op de Gregoriaanse kalender

De Gregoriaanse kalender houdt rekening met het feit dat een zonnejaar elf minuten korter duurt dan die 365,25 dagen,

waardoor de kalender in duizend jaar 7,6 dagen achter loopt op de zon. In 1582 liep de kalender ondertussen 10 dagen achter op het zonnejaar en werd de afwijking gerepareerd. Het verschil tussen de beide kalenders zit erin, dat de gregoriaanse kalender per 400 jaar 3 schrikkeljaren minder telt dan de juliaanse kalender: in de gregoriaanse kalender zijn alle hele eeuwen die geen veelvoud zijn van 400, geen schrikkeljaar. De jaren 1700, 1800, 1900, 2100, 2200 en 2300 zouden in de juliaanse kalender schrikkeljaren zijn, in de gregoriaanse zijn ze dat niet. De jaren 1600, 2000, 2400 enzovoorts zijn ook in de gregoriaanse kalender schrikkeljaren.

Een schrikkel dag wordt in februari toegevoegd omdat dit de laatste maand van het Romeinse jaar was (september is dus de 7^e maand ('septem' = 7), oktober de 8^e maand ('octo' = 8), november de 9^e maand ('novem' = 9) en december is de 10^e maand ('decem' = 10)).

1583

De omwonenden van de Oude Markt beklagen zich erover dat de straat door het verkeer zozeer lijdt, dat men er nog nauwelijks lopen kan. Men vraagt om verbetering. Tevens doet men het verzoek dat de deken en de overige leden van het kapittel ook hun bijdrage betalen om de straat te verbeteren. De inwoners van Ophoven beklagen zich bij de bouwmeesters, die verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van de wegen, dat de 'zwengel' bij hun in het dorp ondeugdelijk is.



*Figuur 327: Zelfs in 1920 waren de wegen in Ophoven nog onverhard
(Elektriciteit is wel al aangelegd, op de achtergrond een telegraafpaal)*

De burgers van Sittard beklagen zich erover dat de dag- en nachtwacht ongelijk verdeeld zijn. De adel en anderen binnen de stad worden niet ingedeeld of worden gewoon overgeslagen ten koste van de gewone burgers. Zij vinden dat onder alle inwoners gelijkheid moet zijn.



Figuur 328: De Oude Markt rond 1900

De kerkmeester verzoekt dringend het kerkhof schoon te houden en er geen mest en andere rommel te storten. De omwonenden van de Limbrichterstraat die in de buurt van Peter Volquins huis wonen, verzoeken genoemde Volquins eraan te houden, dat hij het gat dat van de 'ziep' -de goot- naar de beek gaat, zodanig openhoudt dat de rommel erdoor in de beek geveegd kan worden. De toren van de St.-Petruskerk wordt door voogd en schepenen geïnspecteerd en er worden gebreken geconstateerd. Tijdens de bespreking in herberg 'der Eijser Man' worden negen kwarten wijn geconsumeerd. Besloten werd om een eik te kopen voor 17 gulden en 8 albus, om daarvan houten onderdelen te maken voor het onderste 'creutzwerk' van de toren.

Tijdens het voogdging van 7 oktober komen er klachten van burgers, wonende in het smalle straatje aan de zuidzijde van het stadhuis, over de grote hoeveelheid hout die hier opgestapeld ligt, waardoor dit straatje nauwelijks te passeren is. De met paarden bespannen wagens, die voor de hertog daar granen moesten afleveren voor het 'kornhaus' konden het straatje niet eens binnenrijden. De voogd besluit om de eerstvolgende zondag in de kerk te laten afkondigen dat eenieder binnen acht dagen het daar opgestapelde brandhout moest opruimen, daar het anders in beslag genomen zou worden.

Nieuwstadt wordt door de Spanjaarden overvallen, waarbij de wallen en poorten verwoest worden in 1583. Deze worden niet meer opgebouwd en Nieuwstadt verliest de betekenis als vestingstadje.

Op de plattegrond van Nieuwstadt is te zien dat binnen de omwalling ook een watermolen aanwezig was.



Figuur 329: Plattegrond van Nieuwstad rond 1550



Figuur 330: Watermolen van Nieuwstadt

stratenplan uit die tijd bestaat nog, met straatnamen als St. Janswal, St. Maartenswal en St. Brigidawal.



*Figuur 333: Dorpstraat in Nieuwstadt in 1927, nog onverhard
(Elektriciteit is wel al aangelegd, aan de buitenkant van de huizen hangen porseleinen isolatoren)*

1584

Op het voogdgeding van 16 januari beklagen Sittardse burgers zich bij de stadsvoogd, dat van hun granen een te hoog aandeel wordt geschept als maalloon. Tegen de molenaar worden maatregelen genomen.

Tijdens een voogdgeding, dat drie maal jaarlijks gehouden wordt, beklagen de mensen van de stad zich erover dat velen geen wacht houden, omdat zogenaamd hun vrouwen in het kraambed liggen of ze sturen anderen, zelfs hen onbekende personen, om wacht te houden. Ook vragen ze aan de voogd om de mensen die van adel zijn en die in de stad huizen gehuurd hebben, net als de gewone mensen, dag- en nachtwacht mee houden. Ze vinden dat, indien zij dat niet willen, de verhuurders van de huizen dan maar mee moeten wachtlopen.

De omwonenden van de Steenweg beklagen zich erover dat Encken Hoessen alleen maar een 'Stegel' heeft laten maken, een soort draaihekje, in plaats van een poortje aan haar bezit buiten de Limbrichterpoort. Hierdoor springen varkens en andere dieren eroverheen en richten in de moestuinen grote schade aan. Het verzoek luidt dan ook om weer een poortje te laten maken. De gerechtsbode krijgt opdracht dat aan de betreffende persoon mee te delen.



Figuur 334: Een 'stegel', draaihekje voor personen

De omwonenden van de Putstraat beklagen zich erover dat sommigen die boven in de Putstraat wonen, de rommel voor de deur op zondag pas bij elkaar vegen, waardoor de straat die 's zaterdags altijd geveegd wordt, weer vuil wordt. Het verzoek luidt om iedereen te verplichten 's zaterdags te 'kehren'. De vergadering besluit dat iedereen 's zaterdags moet vegen op straffe van een boete van zes albus.



Figuur 335: Bovenaan de Putstraat in 1890

De bewoners *“in gen Sanct Turlingstrass (Pullestraat) haben sich beklagt das der Judt alda ein heimlich gemach (WC) gezetzt und die Unreinigkeit dar von komment in die Strass alda liegen liest, das auch er in der gleichen thut mit der Verunreinigkeit komment von den Biesten welke er vor und nach abtut (vilt)”*. De hygiënische toestanden in Sittard waren dramatisch in deze tijd.

Burgers die in de buurt van ‘por’ in de Plakstraat wonen, klagen dat enige bewoners van hun straat voor de gebouwen van het ‘beginhaus’ (Agnetenberg) grote hopen mest en dergelijke vuiligheid hadden gedeponeerd.



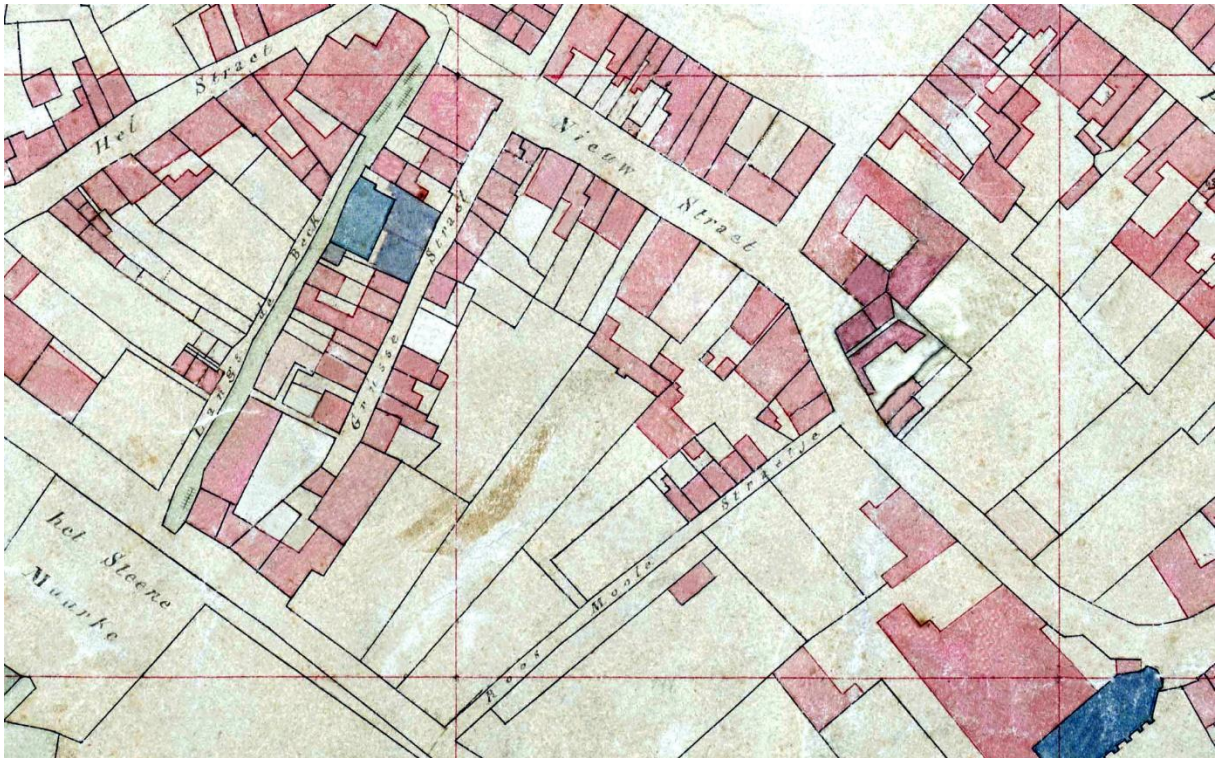
Figuur 336: Troep op straat voor de ingang van het klooster Agnetenberg in 1920

Daardoor kon het water van de por niet meer afvloeien naar de Molenbeek bij de banmolen. Deze por was een, door een bron gevoede, vijver op het terrein van het latere Dominicanessenklooster, dan zijn overtollige water via de Plakstraat en de Nieuwstraat loosde op de Molenbeek.



Figuur 337: Linksonder de 'por' in de Plakstraat in 1885

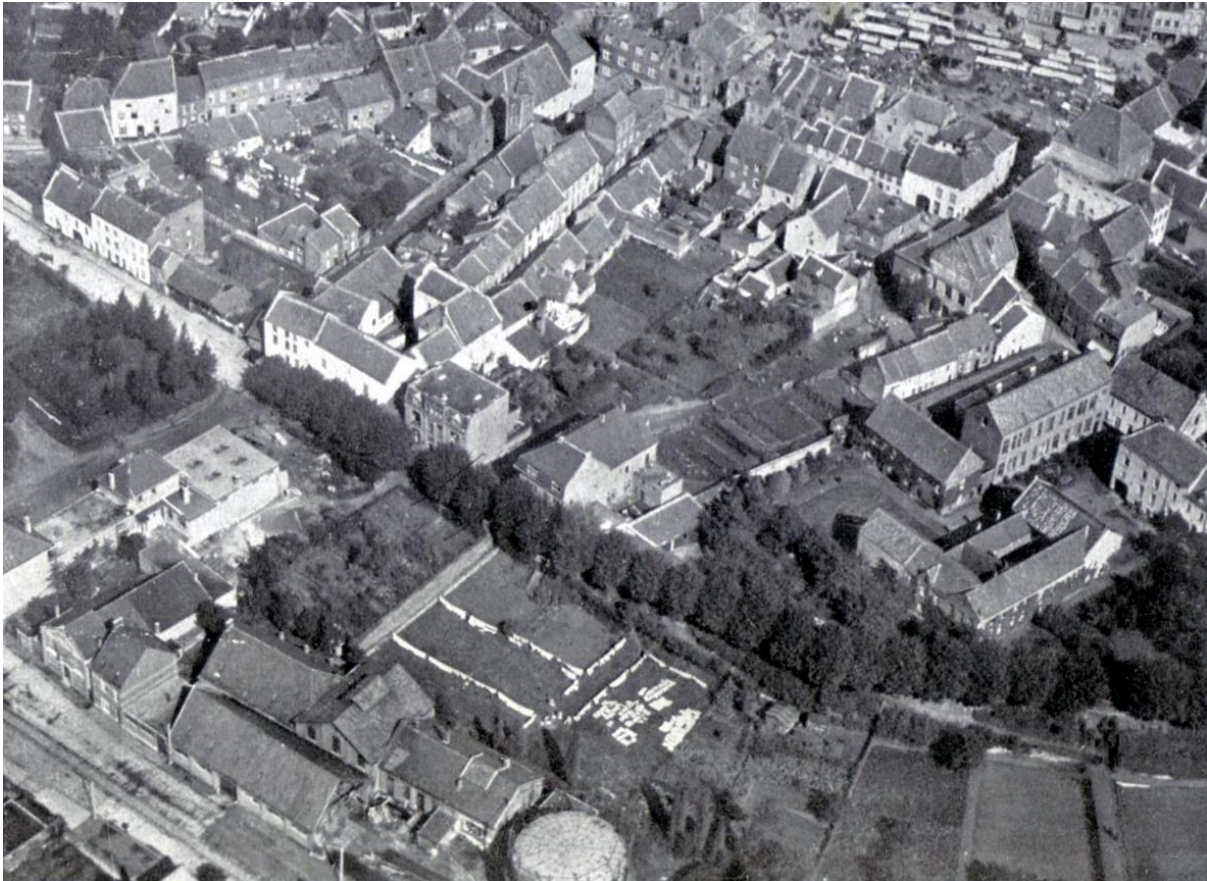
Op de foto is veel te zien: links de 'por' waarin twee melkbussen staan om te koelen, duidelijk is te zien hoe het water van de por door de goot van de Plakstraat naar de banmolen loopt. Op de achtergrond het Kritzraedthuis uit 1620 en daarnaast een vakwerkhuis waarvan de lemen muur vervangen is door baksteen. Op de hoek van het witte huis hangt een gasstraatlantaarn, waarvan de gasleiding duidelijk te zien is. Elke avond moest die met de hand aangestoken worden. Hier begint ook het Neilisgetske die doodloopt op de rosmolen bij de wal. Deze graanmolen, aangedreven door een rondlopend paard, werd gebruikt als de Molenbeek te weinig water leverde voor de twee watermolens.



Figuur 338: Kadasterkaart uit 1819 met 'het Steene Muurke', 'Roos Moole Straetje', Nieuw Straet' en 'Hel Straet' (in de Molenbeek zijn twee watermolens aangegeven)



Figuur 339: Vroegere rosmolen op eind Neilisgetske in 1920, vanaf de Agnetenwal



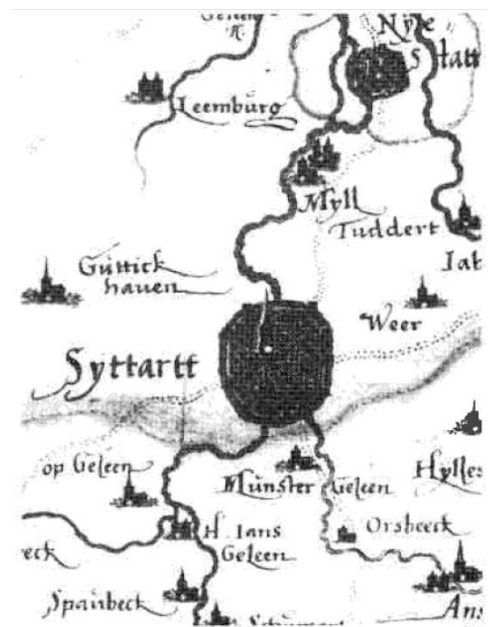
Figuur 340: Agnetenwal, met in het midden de oude rosmolen aan de wal

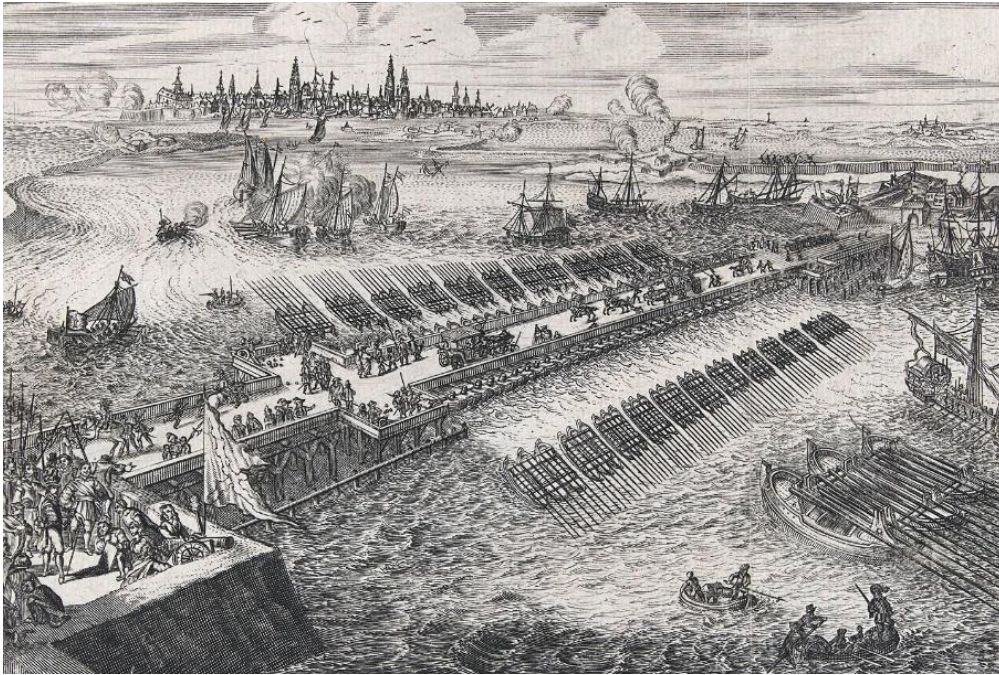
De bewoners van de 'Kirchhoff' (Kerkplein) bij het 'Kirchenstrasgen' (Kerkstraatje) klagen dat op het kerkplein grote plassen water en modder staan. Vroeger had het afvalwater een voldoende afvoer "*zu den pfortzen von der Dechanien*" (in de richting van de poort bij de woning van de kapitteldeken), maar daar was zoveel vuiligheid gestort dat het water niet meer kon wegvloeien.

1585

Terwijl in Sittard het 'normale' leven zijn gangetje gaat, met klagende burgers tijdens de voogdgedingen, vinden in Brabant allerlei gevechten plaats tussen de Spaanse troepen van koning Philips II, die in Brussel verblijft, en Nederlandse troepen van Willem van Oranje, die in Utrecht verblijft. In 1576 was Antwerpen zwaar getroffen door plundering en massamoord door het Spaanse leger, dat zich daarna weer terugtrok en Antwerpen in Nederlandse handen komt, met een calvinistisch regiem (in 1581 werd zelfs het katholicisme verboden). In 1584 beginnen de Spanjaarden met de omsingeling van Antwerpen en na 14 maanden van beleg wordt de stad ingenomen.

Figuur 341: Sittard en omgeving rond 1600
(gemaakt door Spaanse cartograaf Christian Sgrothen)





Figuur 342: Spaanse botenbrug in de Schelde, 2400 m lengte, tijdens beleg van Antwerpen 1584

Vele Antwerpenaren, vooral de rijken, vertrekken naar Amsterdam. Door de 'val van Antwerpen' vallen de Nederlanden uiteen in de calvinistische noordelijke Nederlanden (Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden) en de katholieke zuidelijke Nederlanden onder het bewind van de Spaanse koning. In de omgeving van Sittard blijft het rustig.

In de Limbrichterstraat vlakbij de Limbrichterpoort is bij de deur van Hammecher een zo'n groot gat in het wegdek, dat men er bijna niet kan doorkomen.



Figuur 343: Molenbeekstraat bij de banmolen in 1885

De omwonenden van de Limbrichterstraat vragen om verbetering van de straat die van de Limbrichterstraat uit naar de korenmolen leidt (de Molenbeekstraat).

Enkele bewoners van Sittard vragen om etenswaren, zoals koren, boter, kaas, eieren en dergelijke, alleen op de Sittardse Markt te koop aan te bieden en niet op andere plaatsen in de stad.



Figuur 344: Verkoop van groenten op de Markt in 1906

De mensen te Munstergeleen beklagen zich erover dat de Acherweg, de Akerweg, van 'der Meisshagen' tot aan 'gen Hondtskirch' en verder in nabijheid van Putz (Puth) zo slecht is, dat die bijna niet meer te gebruiken is.



Figuur 345: Modderige Kollenbergerweg in 1920



Figuur 346: Akerweg in de Kollenberg rond 2000



Figuur 347: Modderige Kollenbergerweg in 1920

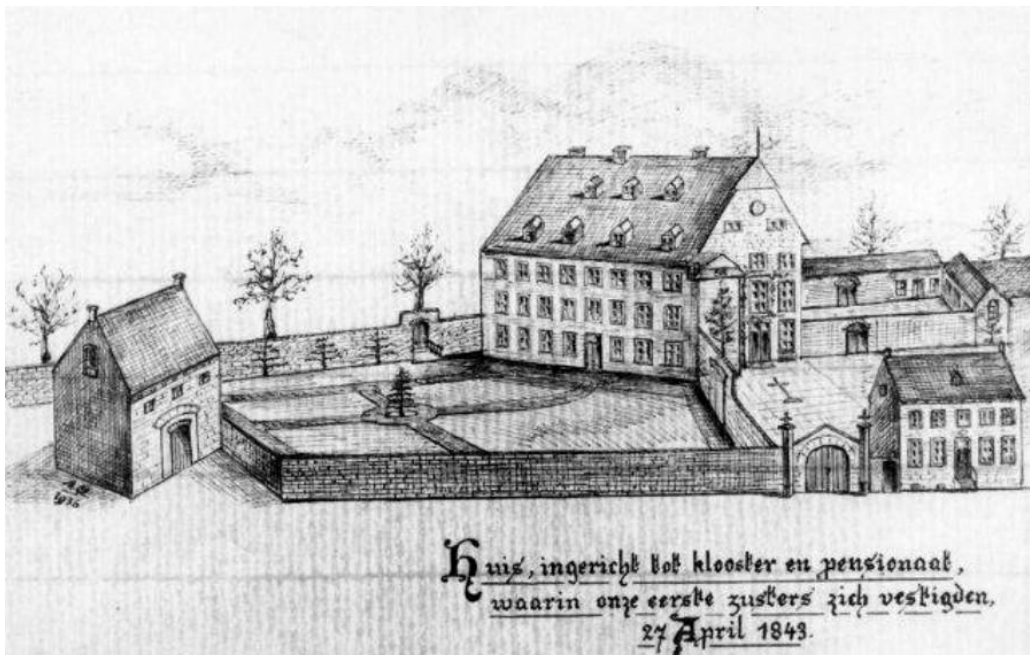
Bewoners van het 'Sint Ulrichstraatje' (Pullestraatje) klagen dat stenen en ander afbraakmateriaal, na de sloop van het huis van Wilhelm Pluchmeckers en Wilhelm Schutgens, in grote hopen op straat zijn blijven liggen, waardoor de waterafvoer verstoord was en men de deuren van de huizen (elk huis had een eigen korte verhoogde stoep) niet meer kon bereiken. De voogd besliste dat de rommel binnen 14 dagen opgeruimd moest zijn op boete van *"einen alden schilt"*.



Figuur 348: Pulestraatje in 1930

1586

Jonkheer von Richel, eigenaar van het 'Huys op dem Berge', wordt voor twee rijksdaalders aangeslagen in de schatlijst (een soort onroerendgoedbelasting). Uit deze hoge aanslag blijkt dat het gebouw in Maaslandse stijl, met hardstenen kruisvenster, tot een van de deftigste woningen in de stad werd gerekend, buiten beschouwing gelaten de huizen van de kanunniken, die vrijgesteld waren van alle stedelijke lasten. Het huis grensde aan de kapittelhuizen van de kanunniken Johannes Mosanus en Johannes Sittardus.



Figuur 349: 'Huys op dem Berge'

De mensen in de Gruizenstraat vragen om het gat in de straat tussen de huizen van Peter Deteren en Simon Fleischewers op te vullen, zodat men er zonder problemen kan lopen.



Figuur 350: Gruizenstraat in 1926

Tijdens het voogdijgeding van 21 april beklagden enige Sittardse burgers zich erover dat zij aansprakelijk gesteld werden voor de door hun varkens aangerichte schade in de velden, omdat de poortwachters niet voldoende toezicht hadden gehouden en zij dreigden geen korenschoven als vergoeding voor het toezicht van de poortwachters meer te geven. Het was heel gebruikelijk dat kippen, ganzen en varkens los door de stad liepen (opruimers van het huisvuil dat gewoon op straat gekieperd werd). Deze varkens en ganzen mochten niet zonder geleide buiten de stadspoorten komen, omdat ze dan in de daar gelegen velden schade konden aanrichten. De poortwachters hadden dan ook opdracht om ervoor te waken dat geen dieren door de stadspoorten ontsnapten. Voor deze diensten kregen de poortwachters enkele korenschoven.

De inwoners van Sittard beklagen zich erover dat het koren vaak al verkocht wordt voor het begin van de weekmarkt. Zij vragen een verordening om ervoor te zorgen dat niemand voor twee uur 's middags koren kan kopen.



Figuur 351: Marktdag in 1928

In Peru wordt Rosa van Lima geboren als dochter van Spaanse kolonisten. Later zal zij, na haar zaligverklaring in 1668, de patroonheilige van Sittard worden. Zij was de eerste heilige uit de Nieuwe Wereld. Op vijfjarige leeftijd legde zij de gelofte van zuiverheid af en begon zich toe te leggen op zware boetedoening. Volgens de overlevering leefde zij van vijf meloenpitten per dag. Zij trad toe tot de derde orde van St. Dominicus. Haar verering werd in Sittard sterk door de dominicanen en dominicanessen aangemoedigd. Zij heette aanvankelijk Isabella. Later zou haar gezicht op wonderbaarlijke wijze de vorm van een roos hebben aangenomen, waarna zij Rosa genoemd werd. Rosa wordt afgebeeld als dominicanes met een krans van rozen op haar hoofd. Soms draagt zij het Jezuskind op haar arm of houdt zij een kruis vast. In Sittard heeft Rosa, de patrones van de stad, als attributen een anker met het stadswapen.



Figuur 352: Beeld van de heilige Rosa van Lima in de St. Rosakapel in de Kollenberg

1587

De 'Bawmeister' van de Plakstraat beklagen zich erover dat Jonker Vercken en buren de kosten voor het onderhoud van de Nieuwstraat, vanaf de voogdij naar de beek, niet naar behoren voldoen.



Figuur 353: Helstraat tussen de oude voogdij en de Molenbeekstraat in 1890

De Sittardse inwoners verzoeken om in de winter, in de wachthuisjes op de stadswal, 's nachts vuur te krijgen en gedurende de zomer kaarsen.

Inwoners van Sittard beklagen zich erover dat het brood, dat in de stad verkocht wordt, niet overal even zwaar en verschillend in prijs is. Ze vragen aan de stadsvoogd om maatregelen te nemen en het gewicht en de prijs van een brood te standaardiseren.

1588

De Sittardenaren beklagen zich erover dat het bier voor een te hoge prijs getapt wordt en verzoeken de voogd zodanige maatregelen te nemen, dat de prijs lager wordt vastgesteld.

Meijken Kremerss aan de Putpoort maakt haar testament op voor pastoor Franciscus Agricola. Haar zoon erft de mars, die op de rug gedragen kan worden. Haar kleinkind Meijken, evenals haar dochter erven haar kleren.

De omwonenden van het kerkhof bij het Kerkstraatje beklagen zich erover dat het water op het kerkhof tussen 'das Kircheisen' (een tralierooster voor de kerkdeur, dat moet verhinderen dat varkens de kerk binnenlopen) en het huis van Dietherich Pennewarts zodanig staat, dat er nauwelijks een doorkomen aan is. Van oudsher is het altijd zo geweest, dat het water afgevoerd werd naar de rode poort van de dekenij.



Figuur 354: Plek van de Putpoort bij de opgang naar de Agnetenwal, bestraat met maaskeien



Figuur 355: Vroeger lag een tralierooster voor de ingang om varkens buiten de kerk te houden

De omwonenden van de school in de Kapittelstraat beklagen zich erover dat de huidige schoolmeester niet op de juiste wijze toezicht houdt op de kinderen. Ze verzoeken daarom hem te vervangen door een ander. Het voogdgeding beslist dat men over deze kwestie met de deken en de leden van het kapittel zal bespreken, evenals met de stadsvoogd.

Enkele omwonenden van de Nieuwstraat hebben zich erover beklagd dat enkele van hun burens, de goor 'die Seiff', die van de voogdij naar de Molenbeek loopt, met hun rommel de zaak zodanig verstoppen, dat het water niet kan wegvloeien. Het voogdgeding geeft opdracht om de rommel op te ruimen op straffe van een 'alden Schilt'.



Figuur 356: Rommel op de Nieuwstraat in 1904

Hertog Willem V van Gulik stelt voor de Gulikse steden nieuwe regels vast om struikroverij en overvallen op handelskonvooien tegen te gaan (bendevorming der Bokkenrijders):

1. Niemand mag zonder toestemming onderdak verlenen aan een vreemdeling
2. Marskramers, ketellappers, schoorsteenvegers, goochelaars en potsenmakers worden alleen toegelaten tot de stad als zij bekende personen zijn van eerbare levenswandel. Vreemdelingen en zigeuners worden onmiddellijk over de grens van hertogdom Gulik gezet
3. Vreemdelingen, die venten met kwakzalverijen of rattenkruit, of die om eten bedelen, worden gevangen gezet
4. Niemand mag zonder vergunning in stad of dorp een herberg exploiteren
5. Als een moord gepleegd is, wordt de 'moordklok' geluid en zijn alle burgers verplicht aan de achtervolging van de schuldige deel te nemen.



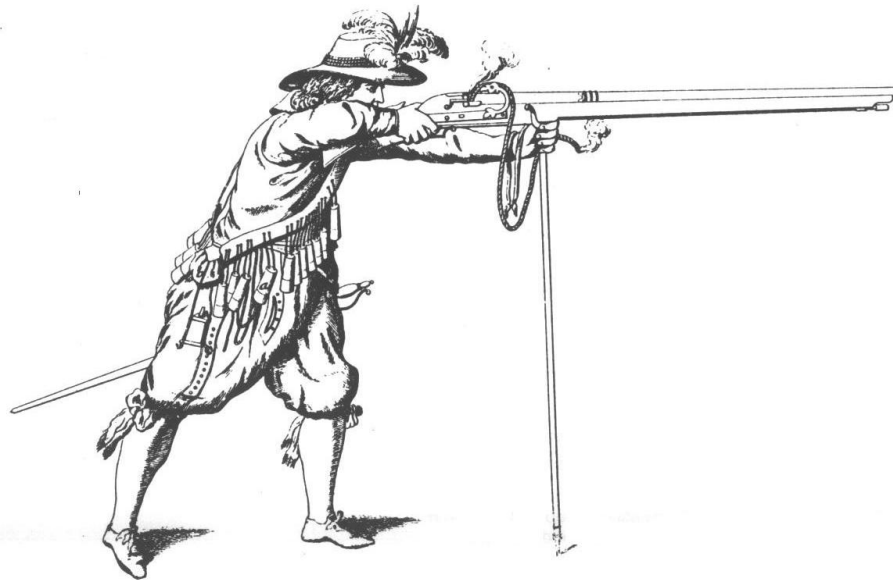
Figuur 357: Arrestatie van het Chefke te Sittard in 1910

(Chefke Offermans was een politieagent, die een einde moest maken aan Sittardse corruptietoestanden, zoals het optreden van het hoofd van het politiepersoneel, chef Jansen, die bij de sluitingstijd langs de cafés trok en overal kreeg hij wat men in Sittard 'eine wachmeister' (groot borrelglas met inhoud) noemt. Het 'te dienstklopperig' optreden van 'het Chefke' leidde tot een botsing tussen hem en de Sittardse gemeenschap en per 1 maart 1910 kreeg hij zijn ontslag.)

Branden waren gevreesde en voortdurend terugkerende calamiteiten, waartegen de primitieve blusmiddelen onvoldoende bescherming konden bieden. De huizen waren, aaneengesloten gebouwd in smalle straten, van hout en gedekt met stro of riet, waarbinnen met hout gestookte vuren via de wijde schoorstenen een regen van vonken uitstrooiden. Vooral bij winderig weer vormde dit een voortdurende bedreiging.

Om stadsbranden tegen te gaan vaardigde hertog Willem V in 1588 de volgende maatregelen uit:

1. Straatgevels moeten voortaan minstens 10 tot 12 voet hoog en uitsluitend uit steen gebouwd worden. De hoogte van de gevels moet zoveel mogelijk aangepast worden aan aangrenzende bebouwing. Openlaten van steegjes tussen de huizen is verboden.
2. Tussen elke drie of vier woningen moet een hoge stenen brandgevel opgetrokken worden, die uitsteekt boven het dak. Nieuwe daken moeten voortaan met leien of pannen gedekt worden.
3. Schoorstenen, haarden en bakovens moeten twee maal jaarlijks nagekeken worden. Vuurpotten en potkachels mogen in het centrum van de stad niet gebruikt worden, alleen in losstaande huizen in de voorsteden.
4. Geladen vuurwapens mogen in de stad niet meegedragen worden; deze moeten vóór het binnengaan buiten de stadspoorten worden afgeschoten.
5. Als aan iemand burgerrechten verleend waren, ontvangt hij ter bevestiging een haakbus, een lederen emmer of een brandhaak. In het begin van de 16e eeuw waren boog en pijl al vervangen door de haakbus. Dit was een zwaar geval waarbij een ijzer haak hoorde, die bij het aanleggen in de grond werd geplaatst om de bus daarop te laten steunen.



Figuur 358: Schieten met een haakbus

Het leren schieten met een haakbus vergde veel minder tijd, dan nauwkeurig leren schieten met pijl en boog, dat ook veel meer spierkracht vereiste. Op de stadswallen verschenen tezelfdertijd twee kanonnen: 'de slang' met een lange smalle loop en 'de donderbus' die een korte, dikke en zware loop had en die grote ijzeren of stenen kogels kon afschieten. In het begin bestond de lading uit een bundel kogels of metaalscherven. Later, toen de kanonnen groter werden, konden zelfs granaten, grote ijzeren kogels, gevuld met kruit, afgevuurd worden.



Figuur 359: Een stapel oude kanonskogels (granaten) gevonden in Maastricht in 1938

Beide kanonnen bestonden uit twee los in elkaar passende delen, de loop met aan de achterzijde de kruitkamer. De kruitkamer werd ook wel apart gebruikt, wanneer vreugdeschoten gelost werden. De kamer werd dan met kruit gevuld en afgesloten met een prop papier ('kamerschieten').



Figuur 360: Kanon 'de slang' in Fort Sanderbout

6. Op vaste punten moeten brandladders, vuurhaken, touwen en lederen emmers geplaatst worden. Vanaf Pasen tot Sint Michielsdag (29 sep) moet vóór elk huis een emmer met water klaar staan en op zolder twee gevulde kruiken. Op de hoek van elke straat wordt een vuurpan opgehangen, die ontstoken wordt als er brand uitbreekt. Vanaf dat ogenblik is iedere burger verplicht mee te helpen blussen. Wie een put bezit, is verplicht deze ter beschikking te stellen wanneer er brand uitbreekt. Rond 1550 had Sittard vijf openbare putten: aan de Steenweg, de Limbrichterstraat, de Markt, de Paardestraat en de Putstraat. Later werden op de stadspotten pompen geplaatst, die zijn voortbestaan tot in het begin van de 20^e eeuw:



Figuur 361: Stadspomp hoek Markt-Limbrichterstraat 1890 (vroegere waterput van de Limbrichterstraat)



Figuur 362: Waterpomp hoek Markt-Putstraat in 1895 (vroegere waterput van de Putstraat)



Figuur 363: Stadspomp hoek Markt-Putstraat, in 1907 nog steeds in gebruik



*Figuur 364: Waterpomp op de Markt aan oostzijde 1907
(De verbindingsweg Limbrichterstraat-Putstraat liep nog dwars over de Markt)*



Figuur 365: Stadspomp hoek Kloosterplein – Gats in 1900, naast de pastorie



Figuur 366: Waterpomp hoek Limbrichterstraat – Misboekstraat 1912



Figuur 367: Waterpomp Molenbeekstraat-Limbrichterstraat 1890



Figuur 368: Waterpomp hoek Plakstraat-Putstraat 1900



Figuur 369: Waterpomp Molenbeekstraat-Limbrichterstraat 1898



*Figuur 370: Stadspomp, met gaslantaarn, op de Oude Markt 1890
(op de achtergrond het kapittelhuis, dat in 1910 gesloopt werd voor het huis van notaris van Wessem)*



*Figuur 371: Links een openbaar puthuisje in Overhoven (de vroegere Dorpstraat) in 1895
(De wegen zijn nog niet verhard en er is in de huizen geen water, gas en elektriciteit)*

Al in 1677 werd patent verleend aan de dubbelslag zuig-perswaterpomp met drukvat. Rond 1780 werden de lederen slangen vervangen door slangen die gemaakt waren van waterdichte hennepvezels. Deze slangen moesten, net als de leren slangen, na gebruik te drogen worden gehangen, daarom zie je bij brandweerkazernes hoge torenachtige gebouwen. Het benodigde water werd uit waterput, beek of gracht gezogen door de pomp en na 1920 uit de waterleiding.

Nog in 1920 wordt in Sittard door de vrijwillige brandweer gebruik gemaakt van deze handpompen, die een constante stroom water konden leveren dankzij het drukvat.



Figuur 372: Brandspuiten voor Café Leinarts in de Plakstraat in 1926

Ook vaardigde hertog Willem V van Gulik in 1588 de volgende voorschriften uit tot regeling van het maatschappelijk leven:

1. Echtbrekers en ontuchtigen worden met het zwaard gestraft. Wie in het huwelijk treedt zonder toestemming van de ouders, verliest een vierde deel van zijn goederen. Bij bruiloften, die slechts twee dagen mogen duren, worden niet meer dan vier tafels aangericht van 12 personen. Bij doopfeesten slechts twee tafels. Peter en meter mogen drinkgeld geven volgens hun stand, maar niet meer dan twee daalders. Adellijke en aanzienlijke burgers vallen buiten deze voorschriften.



Figuur 373: De dorpsbruiloft, Jan Steen, 1653

2. Het nachtwaken bij doden wordt verboden om de ergernis, waartoe het aanleiding geeft. Slechts aan naaste burens en verwanten is het toegestaan, wanneer zij worden uitgenodigd om “die

Trübseligkeit der abgestorben Freunde christlich trösten zu helfen”.

3. Voor de herbergen werden strenge bepalingen in het leven geroepen, wegens de onregelmatigheden, die dikwijls het gevolg waren van drankmisbruik. Wie een herberg wil exploiteren in stad of dorp, moet verlof vragen bij de overheid. Aan *“unerbare gesellschaft uffhalte, leichtfertigen, argwanigen Personen soll nicht zugelassen, sonder verboten werden, wiertschafft zu halten...”*. Alle herbergen, die ongunstig bekend stonden en daarom meestal niet aan de grote weg, maar ergens achteraf gezocht moesten worden, zullen door de overheid gesloten worden. 's Zomers wordt de herberg gesloten om 9 uur en 's winters om 7 uur. (Doordat er geen kunstverlichting bestond gingen de mensen 'met de kippen op stok').



*Figuur 374: Café Janssen-Roberts aan de Heerlenerweg richting Watersley en Windrakerberg 1931
(Voor het café staat een merkwaardig karretje waarmee benzine getankt kon worden)*

Werkzaamheden in huis, na het luiden van de avondklok, (vooral in de lange winteravonden) verliepen volgens de kerkelijke kalender. Op St. Lambertus, 17 september, kwam het spinnewiel ('sjpenderik') tevoorschijn en werd de hele winter door gebruikt in huis. Vanaf St. Michiel, 29 september, werd met licht gewerkt en vanaf Allerheiligen, 1 november, werd wol gesponnen van de geschoren schapen. Na Nieuwjaar, 1 januari, kwam het vlas aan de beurt, waarmee men linnen en zelf kleding maakte. Vanaf St. Joep, 19 maart, werd het werken met licht weer verboden.

Niet alleen loslopende varkens en domme ganzen bevuilden de straten, ook burgers droegen daartoe bij, doordat zij de inhoud van hun privaten (WC) over de straat lieten wegvloeien (riolering bestond nog niet). Als reactie op vele klachten van burgers vaardigt hertog Willem V de volgende maatregelen uit:

1. Iedere burger is verplicht elke zaterdag de straat voor zijn huis schoon te maken en er geen hopen bijeengeveegd vuil op te laten liggen.
2. Het is verboden vlas of hennep in viswater te week te leggen *“umb des bösen gestancks willen”*. Voor het roten van het vlas moeten speciale 'kulen' (rooiputten) worden gegraven.

1589

De bewoners van het St. Ulrichstraatje (de huidige Pullestraat), geven aan dat zij aan de Maas stenen gaan rapen om hun straat te repareren. Het zou gemakkelijker zijn als sommigen in de stad verplicht zouden worden hierbij te assisteren met paarden en wagens.



*Figuur 375: Pullestraat bestraat met 'Maaskeien' rond 1930
(Links elektrische straatverlichting, de leiding van de gaslamp is nog aanwezig)*

1591

De protestanten in Sittard krijgen van de hertog vrijheid van geweten geschonken. Hierdoor neemt het ledental van de hervormde gemeente in Sittard snel toe tot 500 zielen in 1592.

1592

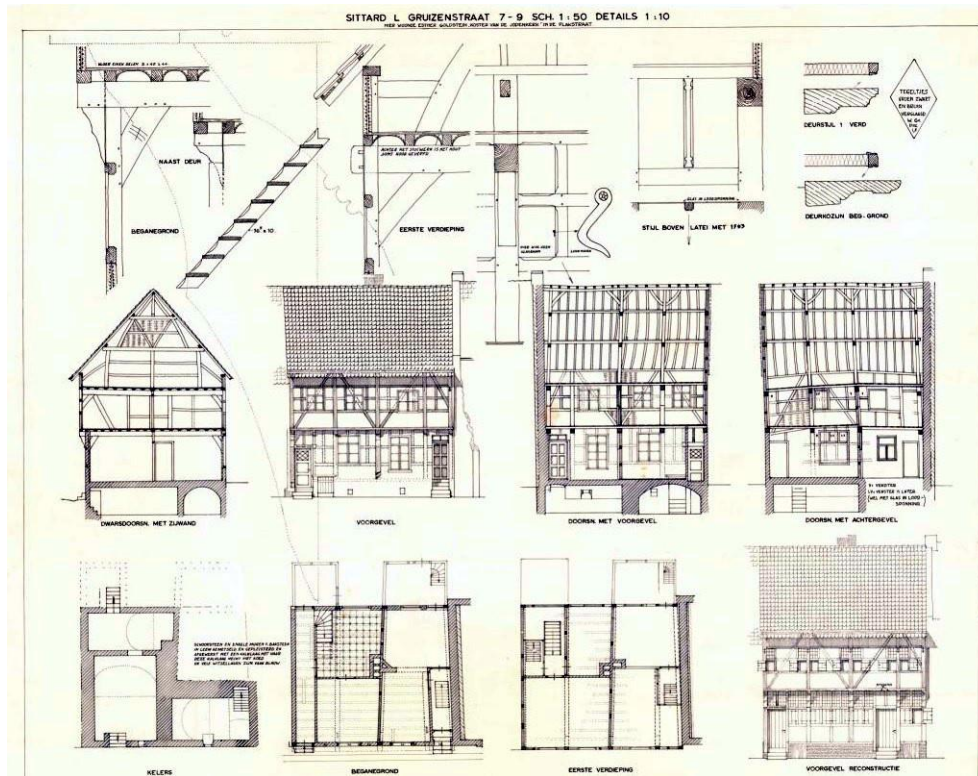
Hertog Willem V overlijdt en wordt opgevolgd door zijn zoon Johan Willem. Die is geestesziek en overlijdt kinderloos in 1609.

1593

Bouw dubbel vakwerkhuis in de Gruizenstraat.



Figuur 376: Dubbel vakwerkhuis in de Gruizenstraat uit 1593



Figuur 377: Reconstructietekening van het dubbel vakwerkhuis, het huis van de koster van de Jodenkerk (Synagoge) in de Plakstraat



Figuur 378: Dubbel vakwerkhuis na de restauratie in 2010

1596

Johan Willem, hertog van Gulik, bevestigt in een akte alle rechten en privileges, die aan Born, Sittard en Susteren verleend zijn.



Figuur 379: De akte waarin de hertog van Gulik alle rechten en privileges van Sittard bevestigt

Tussen Born en Guttecoven wordt kasteel Grasbroek gebouwd. In 1581 had de hertog van Gulik toestemming verleend aan de kasteelheer van Born om dit versterkt huis te bouwen. Op de oosthoek heeft het kasteel een ronde, gemetselde traptoren met speklagen uit mergelsteen. De houten kern van de traptoren is gevormd door een boomstam die bij de oorspronkelijke bouw, meer dan 400 jaar geleden, hierin is verwerkt. Op de westhoek, diagonaal tegenover de traptoren, heeft het kasteel een arkeltorentje. Van de gracht is niet veel meer terug te vinden.



Figuur 380: Kasteel Grasbroek in 1970